ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЈЕВАНЂЕЉА

G III 2893/1/I

ID=28781575

ID=35156550

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

К А Т А Л О Г

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига I

ЈЕВАНЂЕЉА

Аутори каталога и прилога

Маја Арађански-Рајков
Душица Грбић
Јасмина Грковић
Ксенија Минчић-Обрадовић
Слободанка Перкучин
Катица Шкорић

Редактор

Проф. др Вера Јерковић

НОВИ САД
1988

Рецензенти

Иванка Веселинов
Проф. др Милица Грковић

Опис водених знакова

Мирослава Гроздановић-Пајић

Инв. бр. 735977

На корицама

Заставица из Четворојеванђеља XVI век,
л. 193а (РР IV 7)

ПОВОДОМ НАШЕГ РАДА

Библиотека Матице српске поседује данас једну од најбогатијих збирки старе ћирилске рукописне књиге у нашој земљи. То драгоцено наслеђе садржи незаменљива сведочанства о културној историји Војводине, о њеним сponама са српским крајевима јужно од Саве и Дунава, као и са осталим словенским светом који је неговао писменост на старословенским основама. Историјат књига о коме поред садржине, писма и језика сазнајемо и из разних записа, употпуњује досадашња знања о центрима писмености, обавештава о животу наших предака, о сеобама, страдањима, о људима који су књигу писали, њоме се служили и сачували је како у миру, тако и у току бурних и тешких година које су уништиле многе тековине људског духа и рада.

На основу постојећих Инвентара, као и парцијалних каталошких описа објављених у више часописа, зна се да је најстарији примерак рукописне збирке Библиотеке из XIII столећа, док је највећи део фонда из XVI до XVIII века. Сагледавши потребу за израдом потпуног и савременог каталога целе збирке, Библиотека Матице српске је уз посебно залагање њеног управника, Вере Милосављевић, иницирала овај подухват, замишљен као пројекат под насловом: „Каталог ћирилске рукописне књиге у збирци Библиотеке Матице српске од XIII до XVIII века". Поред каталошке обраде предвиђен је и рад око њеног поновног сигнирања и преуређења према савременим библиотечким захтевима, а такође и реставрација и конзервација оштећених рукописа.

Један од главних задатака почетног периода рада је и окупљање што већег броја младог кадра и његово стручно обучавање за баављење старом књигом. Свих тих послова сам се прихватила са посебним задовољством.

Приступајући послу сачињен је план и редослед обраде књига при чему смо се одлучили за тематске целине. Имајући у виду младе сараднике, прва целина коју у овој књизи репрезентујемо, су Јеванђеља и комбиновани јеванђељски и апостолски садржаји. Уштиник по коме је исписивана грађа садржао је знатно више података од оних које смо у Каталогу приказали. Међутим, сва грађа, детаљни палеографски прегледи, опис језика и правописа чува се у Библиотеци и приступна је свима заинтересованим. Такође стоје на располагању и ксероксирани снимци обрађених текстова.

Овај наш труд, чије двогодишње резултате излажемо, омогућила је и Самоуправна интересна заједница за културу Војводине издвојивши средства за проје-

кат за шта јој се топло захваљујемо. Захвалност изражавамо овом приликом и библиотекарима Иванки Веселинов и Лазару Чурчићу на драгоценим обавештењима о збирци, саветима и сугестијама приликом планирања. Изузетно смо захвални Библиотеци СР Србије на помоћи другарице Мирославе Гроздановић-Пајић око обраде водених знакова.

У Новом Саду,
јуна 1986. године

Руководилац пројекта
др Вера Јерковић
ред. проф. старословенског језика

НАПОМЕНЕ

1. Надредна слова су спуштена у врсту и означена заградама / /, осим лигатуре ѿ за коју штампарије имају посебни отисак. После сугласника спуштених у врсту нису додавани јерови односно полугласнички знаци у слабом положају. То није чињено зато што већина рукописа има ненормализован правопис са више знакова у тим позицијама.

2. Скраћенице писане контракцијом нисмо разрешавали, али смо и у њима надредна слова спуштали, без задржавања титле. Уколико је скраћивање извршено суспензијом или комбиновано због лакшег читања приступили смо разрешавању и то на уобичајени начин, у облим заградама. Пратили смо при томе правопис нескраћено исписаних истих речи.

3. Скраћивање дизањем сугласника над ред између два једнака вокала при чему се пише само један, разрешавали смо по принципу: не/д/(ѣ)ла. Исто тако су разрешене и речи у којима је надредно дигнуто с из групе *-сти-*: бы/с/(ть), до/с/(то)ино.

4. Лигатуре смо раздвајали без посебног означавања, а у везу наслова као надредна слова смо третирали само она изразито написана над врстом или у оквиру скраћеница. Такав правопис потврђивали су случајеви ван веза.

5. Пошто већина рукописа збирке Библиотеке Матице српске потиче из послересавског периода те је писана полууставом, због штампања уставом, имали смо проблема у представљању већих слова (термин је условно употребљен за широко Ꙗ, О и с, високо т, ъ, ѣ, бубњевито в и сва крупније написана слова која нису велика). Задржали смо из техничких разлога само Ꙗ и О. Широко Ꙗ и његово идентификовање у вези представљало нам је доста тешкоће јер се веома ретко издвајало од е у позицијама у којима га по правопису не очекујемо. У случајевима изједначеног облика у свим положајима одлучивали смо се за е.

6. Задржана је интерпункција рукописа. Приликом континуираног штампања редова оригинала, крај реда смо означили цртом /.

В. Јерковић

КАТАЛОГ

1. PP I 55 (PP 157 — 352 B 2) — 28042

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило мрко, боје киновар, зелена и плава, 440 л. 142 × 97 мм, текст 103 × 62 мм, број редова неуједначен, лист 1а—21б је са 18, од 22а до краја књиге има по 17 редова на пуној страни. Три писара: први је писао основни текст, други тропаре јеванђелистима Матеју (л. 4б) и Марку (л. 118а), а трећи тропаре јеванђелистима Луки (л. 197б) и Јовану (л. 324б).

Према воденим знацима рукопис датирамо осмом деценијом XVI века: 1) котва у кругу са звездом и контрамарком AA, слично Мошин 1590. из 1570/80. године; 2) исти знак са контрамарком PS, врло слично Мошин 1913. око 1580. године; 3) исти знак са контрамарком SI, врло слично Мошин 1934. из 1570/80. године; 4) котва у кругу са угластим четворолистом и контрамарком FRX, врло слично Мошин 2470. из 1570/80. године; 5) котва у кругу са двоструким крацима и звездом, слично Мошин 1382. око 1570. године.

Има 55 повезаних свешчица, прва је са 5 листова а остале са 8. Иза 55. св. налазе се још 3 неповезана листа. Недостаје 6. л. 1. св. који је био празан и неколико листова на крају књиге. Рукопис је рестаурисан, али се не зна када. Том приликом је књига обрезана и дописан је део текста на дограђеном 206. листу.

Повез је даска обложена украшеном кожом са траговима копчи.

Тип писма првог писара је полуустав. Надвучене, подвучене и украсне црте су врло ретке. Има доста калиграфских словних облика. Типолошки је писмо неустаљено. Више типова малих слова имају: а, д, є, ꙁ, т, ѡ, ц, щ, ч, ѯ. Лигатуре су честе, а у врсти су и брзописни словни облици а, б и ж. Од већих слова среће се бубњевито в, широко Є, О и с, високо ъ, ѣ и т.

Иницијали су најбогатије украшени у предисловијима и на почетку текста јеванђеља. Велика слова су писана киноваром или црним мастилом.

Правопис је јусов и двојеров. Јусови стоје на етимолошком месту или се мешају. Уколико су два јуса један за другим, први је ѫ, други ѧ без обзира на етимологију. Често је мешање ѧ, ѣ и а, а ретко ѧ и є. Јављају се и замене ѫ са ъ и обрнуто, затим ѫ, оу и ѣ. У употреби су ь, ъ и високо јер. Група *ја-*

пише се ꙗ- и ѧ-, а *-ja* са -а, -ꙗ и -ѧ. Обе групе *je* означавају се є, Є. Спојеви *ља, ња* се срећу као лѣ, нѣ и лѧ, нѧ, а *ље, ње* лє, нє. Слово ї је у одговарајућим категоријама. Слово ѕ се налази на етимолошком месту и на месту етимолошког ꙁ. Акценти и спирити су стављани.

Језик је бугарска редакција. Ово потврђује мешање ж и ъ. Присутан је само рефлекс ь у є, а замена ѣ са *е* се не потврђује у писању.

Тип писма другог писара је полуустав. Надвлачења и подвлачења стубова нема, али се разликују пуне и танке линије. Рукопис је исписан и леп. Слова су типолошки устаљеног облика, сем ѡ, т. Већа слова су широко Є и О и високо ъ. Иницијали су скромни, писани киноваром. Словни облици одговарају писму XVI века.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Срећу се ь, ъ, високо јер и пајерак. Групе *ja-* нема, а *-ja* је означена са -а. Иницијално *je-* и *-je* писани су є, Є и ѥ. Спојеви *ња, ље*, осталих у тексту нема, пишу се лигатурама. У инвентару слова јавља се ї у одговарајућим категоријама. Акценти и спирити су стављани, а од интерпункцијских знакова постоје тачка, двотачка, више тачака.

Језик је српскословенски. Слово јер се не замењује са а, али има потврда екавског изговора. Одступања од књижевне норме у овом кратком тексту нема.

Тип писма трећег писара је полуустав са примесом брзописних облика. Рукопис је врло леп, уједначен, без надвлачења и подвлачења стубова, али са разликовањем пуних и танких линија. Мала слова су типолошки устаљена. У употреби је само троного т, а слово б се не среће у полууставном облику, увек је брзописно. Слово є се јавља и као уобичајено полууставно, али и са угибом на луку. Слово ж је доследно писано пресеком кракова, а стуб их дужином у оба међупростора премашује. Горњи крај му је удесно луласт. Од већих слова зна за бубњевито в и ван почетка речи, за широко Є и О, високо т, ъ, ѣ, ю, издужено к и веће ꙁ. Иницијали су скромни, писани киноваром.

Правопис је ресавски, ненормализован. Група *ja-* пише се ꙗ-, а *-ja* са -а. Иницијално *je-* означено је са Є-, а иза вокала -є. Има ь, високо јер и пајерак. Слово ї је употребљено по правилима ресавског правописа. Има и ѕ. Акценти и спирити су стављани, а од интерпункцијских знакова тачка, двотачка и зарез.

Језик је српскословенски. Јер се не замењује са а, а ѣ има вредност *е*.

Садржај

1а—3а: єже ѿ ма|т|Θеа ст҃го єѵ|г|лїа, главы: ~

3б—4а: Θеѡфилакта ар҆хїеп|с|копа бльгарскаго, прѣ|д|словїє Єже ѿ матΘеа ст҃го Єѵ|г|лїє.

4б: хѡтѣи честы ст҃оѥ єѵ|г|лїє

5: Лист је празан.

6а—113а: ѿ ма|т|Θеа ст҃го бл҃говѣствованїє.

113б—115б/14: прѣдисловїє Єже ѿ марка, ст҃го Єѵ|г|лїа.

115б/15—117б: Є|ж|(є) ѿ мар҆ка ст҃го Єѵ|г|лїа главы.

118а: тро|п|(ар) Єѵ|г|листоѵ ма|р|(коѵ). гла|с| ·г҃·

118б—119б: Листови су празни.

120а—190б: ѿ мар'ка с҃тое бл҃говѣствованїе

191а—193б: прѣдисловїе е|ж|(е) ѿ л|ꙋ|кы с҃тго Єѵ|г|лїа: —

194а—196б: Єже ѿ лꙋкы с҃тго Єѵ|г|лїа гла|в|(ы)

197а: Страна је празна.

197б: с҃тмоѵ Єѵ|г|листоѵ лѵ|к|(ы) трѡ|п|(ар) гла|с| ·г҃·

198а—319б: ѿ лꙋкы с҃тое бл҃говѣствованїе.

320а—323а: прѣдисловїе Єже ѿ іѡанна с҃тго Єѵ|г|лїа.

323б—324а: главы. Єже ѿ іѡан'на с҃тго Єѵ|г|лїа

324б: с҃тмоѵ Єѵ|г|листꙋ. іѡ(ан)|н|(ꙋ) тро|п|(ар) гла|с| ·в҃·

325: Лист је празан.

326а—414а: ѿ іѡан'на с҃тое бл҃говѣствованїе

414б—415б: сказанїе прѣемѧщее въ сего лѣта число Єѵ|г|лское. и еѵ|г|листо|м| прѣѧтїе. ѿ кѫдоѵ начинаѫть и до где стаѫть.

416а—427а: сказанїе Єже на въсѣ|к| дн҃ь длъжно Є|с|(ть) гл҃ати сѧ Єѵ|г|лїе не|д|(е)лѧ|м| въсего лѣта.

427б—437а/7: съборни|к| съ бг҃ѡ|м| в҃і|м| м|с|цемь показꙋѧ главы. Коемꙋждо Єѵ|г|лїꙋ. избраннымь с҃ты|м|. и празникѡмъ вл|д|ны|м|.

437а/8—438б/4: еѵ|г|лїа различнаа, на въсакѫ потрѣбѫ.

438б/5—439а: а се како ч'тет сѧ тетраЄвайглъ,

439б—440б/1: оѵка|з| гласово|м| и Єѵ|г|лїамь въскр|с|ны|м|.

440б/1 до краја: прокым'ны въскр|с|ны на ѵ|т|рнѧ|х|

прекида се редом: гла|с| й

Зайиси

6а—19б: Сїа книга гл҃агомое Єѵ|г|лїе Мона|с|тира Гоемирѧ Храма С҃таго пророка пре|д|теча крсти(те)|л| г|с|дна Іѡанна а ·ѱ· м ·ѕ· (1746)

440а: Митрополи|т| · си|л|(и)стра кѵ|р| · іѡкѵ̈|м| · да|р| · с҃тмоѵ мо|н|стирꙋ. се іѵ|г|лїе за г҃ име|н|а : хѵ̈ла|н|д[ ] зр҃л (1628)

На страни 439б изгледа исти текст, доста нечитак, исписан грчки.

Података о историјату рукописа пре доласка у Библиотеку Матице српске нема.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 138.

2. PP II 73 (PP 308, 352 A 37) — 184393

ОДЛОМАК АПОСТОЛА И ЈЕВАНЂЕЉА

XVI век

Хартија, мастило црно и киновар, 16 л. 193 × 142 мм, текст 150 × 95 мм, 18 редова на страни. Један писар.

Према воденом знаку рукопис је настао крајем XVI века. 1) круна са тролистом на средњем зупцу, у кругу, слично Хивуд 996 из 1589. године, али без круга, и 1001 из 1592. године.

Одломак није рестауриран, неки листови су одвојени, мастило је понегде разливено, виде се трагови плесни.

Корица нема.

Тип писма је полуустав. Код малих слова се разликују пуне и танке линије. Подвлачење и надвлачење стубова је врло ретко, а украсних црта нема. Мала слова су типолошки уједначена. Више типова има само н код којег се пречка изводи одвојено или уједно са левим стубом. Употребљено је троного т, а код ѳ и ѱ лула је окренута удесно. Од надредних слова ж и м имају брзописни облик, а у врсти се среће брзописно а. Од већих слова се јављају Є, О и с и високо ъ. Ови словни облици се потврђују у Ђорђићевом опису слова XVI века.

Иницијали су по облику већа слова писана киноваром са врло мало украса. То су најчешће украсне тачке и понека змијолика линија. Великих слова нема.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Група *ја-* је увек писана са ꙗ-, а код *-ја* претеже -а над лигатуром. У обе позиције је *је* чешће означено лигатуром. Спојеви *ља, ња, ље, ње* се редовно пишу лигатурама. Употребљено је ь, ъ, високо јер и пајерак, а ї је доследно у свим одговарајућим категоријама, па и у страним речима. Слово ѕ је везано за реч ѕѣло. Акценатски знаци и спирити су стављани, а од интерпункцијских знакова тачка, двотачка, више комбинованих тачака и зарез.

Језик је српскословенски. Јерови се често замењују са а, а ѣ и є се мешају, што указује на изговор. Има чак и примера писања етимолошког *а* је-

ром. Нема рефлекса из народног језика у речима са вокалним *л*, нити замене група жд и щ или заменичког вьс-. Није присутна ни замена вь, вь- и вьз- са оу, оу- и оуз-.

У области морфологије веома ретко се нарушава норма. Изједначен је А јд. м. рода са Г за бића, у Л јд. основа на **ū* и консонант је -и, у И јд. консонантске промене је -емь, а у Д и Л мн. основа на **i* и на консонант је -емь, -ехь. У одређеном виду је у Д јд. увек -омоу. Супин је замењен инфинитивом, у 1. л. мн. презента атематских глагола је -мы, у 3. л. дв. је редовно -та. Одступање од норме су наставци -е у Г јд. и А мн. **а* основа који се потврђују по двапут.

На основу језика може се тврдити да је препис настао на територији екавског рефлекса јата и полугласа замењеног са *а*.

Садржај

Укрштена јеванђељска и апостолска читања за недеље и празнике преко целе црквене године. Почиње читањем у недељу о мироносницама: нѣ|д|(елꙗ), г҃ · по па|с|цѣ · дѣанїа сты|х| апо|с|(то)ль: — (Дап. 6/1—7). Прекида се читањем у недељу пред Божић: . . . сьлмон же рѡ|д|и воаза ѿ рахви . вѡаз^{s} же рѡ|д|и (Мт 1/5).

Записа нема.

Историјат књиге

Рукопис је заведен у инвентар Библиотеке Матице српске 1957. године са напоменом да је припадао др Георгију Михаиловићу.

Литературе нема.

3. РР II 75 (РР 318) — 209291

ИРИШКИ ОДЛОМАК АПОСТОЛСКИХ И ЈЕВАНЂЕЉСКИХ ЧТЕНИЈА

XIII век

Пергамент, мастило мрко и киновар, 2 л. 175 × 120 мм, текст 120 × 95 мм, 21 ред на стр. 1а—2а, 17 редова на 2б. Два писара. Први од 1а—2б/4, а други заглавље на 2б страни.

Листови су пожутели и деформисани.

Тип писма оба писара је устав. Први рукопис је уредан, исписан, са разликовањем пуних и танких линија. Слова су уједначене величине, крупна, квадратног облика. Подвучене и надвучене црте су честе, украсна црта је доследно на і и ы, а има је, понегде, и слово и. Мала слова су типолошки устаљена, више типова има само ж. Архаични словни облици који су у употреби у XIII веку су ѣ чије стабло не прелази ивицу низа, ѥ са чекићем на језичцу и симетрично ч. Стари облик ѣ је доследно употребљен, док се ѥ и ч јављају паралелно са новијим варијантама, али познатим већ и у XIII веку. Лигатурних спојева нема.

Постоје два иницијала, оба су написана киноваром, а великих слова нема.

Други рукопис се од првог издваја по томе што су слова ситнија, а контраст између пуних и танких линија је изразитији. Типолошког одступања од првог рукописа нема у словним облицима, а варијантске разлике су знатније код в, ꙁ и ѳ. Рукопис има лигатуре.

Иницијала нема, а велика слова су само у наслову.

Правопис оба рукописа је рашког типа, ненормализован. Први писар *ја-* означава са ꙗ-, а *-ја* нема. Други нема ни *ја-* ни *-ја*. У првом рукопису за *је-*, *-је* претеже ѥ над ѥ, а у другом је увек ѥ. Први писар нема *ља*, *ња* пише редовно са ѣ а *ље* и *ње* са ѥ. Други рукопис нема спојеве *ља*, *ња*, *ље*, *ње*.

Језик оба рукописа је српскословенски. Слова ь и ѣ су доследно на етимолошком месту. Нема замене вокалног *л*, чр-, чьт-, жд и щ рефлексима из

народног језика. Заменице са вьс- немају метатезу. Није нађена ни замена вь, вь- и вьз- са оу, оу- и оуз-.

У категоријама које се из области морфологије у тексту оба рукописа налазе, потврђује се стање српскословенског језика раног периода. Изједначен је А са Г јд. м. р. за бића, у оба примера Г мн. придева је у одређеном виду, а једини случај 3. л. дв. је на -та. Супин је замењен инфинитивом. Доследно је употребљен асигматски аорист. У оба рукописа нема иновација које нису постале норма књижевног језика, те се стога не могу ближе локализовати.

Садржај

Укрштена јеванђељска и апостолска читања. Лист 1а/1—16 Јв. 21/9—14, поч.: и видѣше wгнь лежещь . . . л. 1а/16—2а/1 Гал. 1/11—19; 2а/1—2б/4 Мт. 10/24—25, од 2б/5 наслов на паскоу вечерь иоуѓлие и упућивања.

Записа нема.

Историјат књиге

Рукопис је нађен у Иригу. Библиотека Матице српске откупила га је 1959. године од Саве Радошевића из Ирига.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Иванка, *Значајније рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, Библиотекар, Београд 1963, књ. 15, 383—391.

2. Веселинов, Иванка, *Иришки одломак апостолских и јеванђељских читења с краја 13. и почетка 14. века*. Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад 1966, књ. IX, 119—127.

3. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII. века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 24.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

4. РР III 3 (РР 185, 352 С2) — 113440

БЈЕЛОПОЉСКИ ОДЛОМАК ИЗБОРНОГ ЈЕВАНЂЕЉА И АПОСТОЛА

XIII век

Пергамент, мастило црно, боје киновар и жута, 36 л. 233 × 162 мм, текст 180 × 105 мм, број редова неуједначен: л. 3а—5б су са 25 редова, 6б, 10а—14а и 19а са 27, 6а има 28, а на осталим листовима је по 26 редова. Један писар.

Садржи 5 свешчица са по 8 листова. Недостају 1. л. 1. свешчице, 4. л. 2. и последња 2 л. 5. свешчице. Пергамент има трагова длачног пигмента и рупа насталих приликом обраде. Листови су деформисани од влаге, постоје мрље различитог порекла, а рубови су зацепљени и искрзани. Текст је на много места делимично или потпуно нечитак.

Корица нема. Сачуване свешчице су после издвајања из књиге поново увезане, али се не зна када.

Тип писма је устав. Рукопис је неуредан, исписан, али је разликовање пуних и танких линија изразито. Слова су неуједначене величине, крупна и квадратна. Подвучене и надвучене црте нису доследно стављане. Украсне црте су увек присутне код і и ы, скоро доследно код ꙗ, ретко код п и по једанпут код и и ц. Облици малих слова су типолошки устаљени, више типова имају само в, ж и ц. Постојеће разлике тичу се варијаната у оквиру истог типа. Има и архаичних словних облика: доследно се јавља вертикална лигатура ȣ код које је птичица одмакнута од о, а спорадично, али доста пута и є са чекићем, док је симетрично ч много ређе од својих млађих варијаната.

Иницијали су писани киноваром, понегде и жутом бојом. Ретко и сиромашно су украшени. Два су велика слова, једно писано мрким мастилом а друго киноваром. Великим словима је исписан и наслов на 21а/7: соу|в|(ота) ·а҃· ст҃го по|с|(та).

Правопис је рашког типа, ненормализован. Група *ја-* је увек написана са ꙗ-, а и *-ја* се скоро доследно тако означава, ретко са -а. Групе *је-* и *-је* су такође претежно писане са ѥ, а не са є. У *ља* и *ња* знатно је чешћа лигатура од а, а *ље* и *ње* су обично са є, али се јавља и ѥ, што је одлика рашког правописа XIII столећа. Остатак старијег рашког стања је и слово ѣ стављено једанпут за иницијално *ја*.

Језик је српскословенски. Полугласник се чува, слова ѣ и є се мешају, што указује на екавски изговор. Вокално *л*, групе чр-, чьт-, жд и щ доследно су незамењене рефлексима из народног језика. Без метатезе је и заменичко вьс-. Од особина које не спадају у књижевну норму, присутан је само један случај замене вь са оу.

Из области морфологије потврђује се устаљена али још до краја неформирана норма српскословенског језика. То показују: тенденција изједначења А са Г јд. м. р. за бића, доследно сажимање наставка -ии у Л јд. именица на *-ије*, уопштавање -и у Л јд. консонантске промене сва три рода и осн. на **ū*, увек -ємь у И јд. и Д мн. и -єхь у Л мн. основа на **ĭ* и на конс. м. и ср. рода. У промени придева одређеног вида у Д је увек -омоу/-ємоу, што се потврђује и код редних бројева и активних партиципа. У Г, Д, И и Л мн., изузев у три примера, редовно је употребљен сложени облик. Једанпут се јавља облик супина, у презенту атематских глагола уопштен је наставак -мы у 1. л. мн., а у 1. л. јд. среће се архаично вѣдѣ. Асигматски аорист је често употребљен, а у 3. л. дв. устаљен је наставак -та.

Изложене палеографске, ортографске и језичке одлике овог рукописа сугеришу да се датира крајем XIII века.

Садржај

Укрштена јеванђељска и апостолска читања за суботе, недеље и празнике преко целе црквене године. Почиње читањем у 23. суботу: мл҃ениѥмь мл҃ещимъ се намь . . . 2. Кор. 8/4, прекида се читањем у Велики уторак: . . . жнеши идеже не сѣꙗвь. и сьбираѥши юдꙋ Мт. 25/24.

Записа нема.

Историјат књиге

Јован Радонић, библиотекар Матице српске, сазнаје 1899. године да се у Бијелом Пољу налази овај рукопис, али не успева да дође до њега. Крајем исте године др Станоје Станојевић је рукопис набавио, а почетком 1900. године поклонио га је Матици српској.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Иванка, *Значајније рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, Библиотекар, Београд 1963, књ. 15, 383—391.

2. *Грађа за историју Библиотеке Матице српске, III књ., 1899—1918*, Нови Сад 1966, 31—33, 861.

3. *Изложба писане речи.* Каталог, Народна библиотека СР Србије, Београд, 6. април 1973, 62.

4. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: Послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, Нови Сад 1979, књ. II, 43.

5. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, Нови Сад 1979, књ. II, 55.

6. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописних књига у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 24.

5. РР III 40 (РР 265, 352 А 16) — 48238

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило мрко, црно и киновар, 234 л. 252 × 173 мм, текст 200 × 121, 211 × 140, 190 × 115, 189 × 115, 218 × 152 мм, број редова: 22, 23, 24, 27, 29, 31. Пет писара. Први писар: 28а—32б, 34а—48б, 51а—56б, 58а—89а, 90б—160б, 162а—223б, други писар: 13а—18б, 20а—27б, трећи писар: 89б и 90а, четврти писар: 1б—12б, 19а, б, 33а,б, 49а—50б, 57а, б, 161а, б, 226а—233б, пети писар: 224а—225б.

У рукопису постоје четири врсте хартије које су из различитих времена. Најстарија хартија је из треће четвртине XV века (л. 13—18, 20—27, 146—160 и 162—223) са следећим воденим знаком: 1) маказе у више варијанти, врло слично Зонги 635 из 1459. и слично Зонги 638 из 1464. и 640 из 1470. године. Друга хартија (л. 28—32, 34—48, 51—56 и 58—145) је без воденог знака, односно ови листови су обрезани и крпљени другом хартијом у XVII веку. Само на неколико листова виде се веома мали детаљи неког знака који није могао да се идентификује. Трећа хартија (л. 1—12, 19, 33, 49—50, 57, 161, 226—233) је према воденим знацима из прве трећине XVII века: 1) котва у кругу са тролистом и контрамарком Р, слично Мошин 2216 из 1633. године; 2) круна са звездом и полумесецом и контрамарком 3—3 Р, врло слично МСПЦ, Грујић, 3—II—4 из 1637. године; 3) круна са тролистом на средњем зупцу, звездом и полумесецом и контрамарком ICC, врло слично БСП 71 из прве трећине XVII века. Четврта хартија (л. 224—225, 234) је према воденом знаку из прве трећине XVIII века: 1) грб — јеленски рогови и јелен на точку, врло слично БСП 108 из 1633/34. године.

Садржи 30 свешчица са неуједначеним бројем листова. По 8 листова имају 1, 4, 6—26, 28. и 30. свешчица. У 2. св. су 4 л., 7 у 3, 27. и 29, а 6 у 5. Листови 224, 225 и 234 су додати накнадно. Рукопис је био оштећен и временом допуњаван. Раније оштећена места, окрзане ивице, као и оцепљени углови рестаурацијом су додати. На појединим местима мастило је избледело и разливено, а на много листова виде се трагови влаге.

Корице су дрвене, обложене украшеном кожом. Обе копче су сачуване.

Тип писма првог писара је полуустав. Стубови се при дну често савијају. Типолошких варијаната имају: ѧ, ж, з, к, м, ѳ, ѕ, ц, ч, ѡ, ѯ. Код слова ж стуб је горе луласт удесно, а код ѳ, ѵ, ѳ, ц, ѱ се често доле савија у лулу окренуту десно. Има једноногог, двоногог, троногог и високо т са пречком која прелази стуб и у облику седмице. Присутно је ь и ъ, као и високо јер и ѣ. Од широких слова зна се за ѥ, о, ѕ, а има и бубњевито в. Тип писма другог писара је са устаљеним дуктусом, типолошки се у више облика срећу о, ѕ и ѡ. Слово т је једногог, двогог и троногог. Има само ь, а изостаје и високо ѣ. Луластог савијања стубова нема. Од широких слова ту се налазе ѥ, о и ѕ. Кратки уметак трећег писара је такође полуустав. Нема типолошких варирања осталих слова, сем т (двогог и троногог, правог једноногог нема) и ѣ где се среће и високо. Високо јер је употребљено, а нема уставно ъ. Од широких слова евидентна су ѥ и ѕ. Мада постојећи водени знаци упућују на крај XV в., палеографска анализа показује да сва три рукописа пре спадају у XVI в. Писмо четвртог рукописа је полуустав са типолошки устаљеним словним облицима. Више типова имају слова: ѧ, ж, к, ѕ, ц и ѡ. У њему се среће једногог, троногог и високо т у облику седмице, има ь, ъ и високо јер као и високо ѣ. Код знака ѳ стуб почиње лулом окренутом удесно. Од широких слова употребљено је ѥ, о и ѕ, а од већих: бубњевито в и издужено к. Према палеографским подацима и воденом знаку рукопис одговара XVII веку. Рукопис петог писара је неуредан, мастило разливено. Поред полууставних у њему се често налазе и брзописни словни облици (в, в, д, ж, м). Употребљено је троногог т и високо у облику седмице. Знак *јер* увек има савијутак и неуједначене је висине. Слово ѣ нема. Палеографске карактеристике одговарају млађем времену из којег је и хартија (XVIII век).

Заставица нема, сем на л. 1б. Иницијали су по облику велика слова писана киноваром са незнатном шаром или украсном тачком. Велика слова и наслови су такође изведени киноваром.

Правопис свих пет писара је ресавског типа, неуређен. Први, трећи и четврти рукопис имају двојеров правопис, док је у другом једнојеров. У петом рукопису ь је са почетном цртом и неуједначене висине. Лигатура ꙗ- је на почетку речи доследна, а иза вокала се група *-ја* претежно означава са -ѧ, а у петом рукопису искључиво. Група *је-* се увек пише ѥ- у трећем и у петом, а у осталим рукописима ѥ- претеже над ꙗе-. У положају иза вокала у четвртом рукопису је скоро увек -ѥ, у првом, другом и трећем доста претеже, а у петом је -ѥ редовно. Спојеви *ља, ња, ље, ње* су са готово нормализованим правописом и то лигатурама. Слово ї се пише у свим рукописима у одговарајућим категоријама, а ѕ се у трећем и петом рукопису не налази у словној вредности. Акценатски знаци и спирити су присутни, сем у петом рукопису. Интерпункцијски знаци су тачка, зарез и комбиновање више тачака.

Језик свих пет писара је српскословенски. У четвртом и петом рукопису среће се неколико примера замене ь са ѧ. Мешање ѣ и ѥ констатовано је у првом, другом, четвртом и петом рукопису. Од црта које спадају у књижевну норму непромењено остаје без изузетка вокално *л*, чѳ-, чьт-, жд и ѱ, затим заменице на вьс-. Само је један случај са оѵ- (146а/23) место вь-. У области фонетике других наноса из народног језика нема.

Ниједан од пет рукописа се не издваја у погледу морфолошких наставака. Веома ретко се наилази на одступање од књижевне норме. Она је доследно спроведена у погледу губљења супина и асигматског аориста. Језик ниједног

од петорице писара нема посебних специфичности на основу којих би се могао ближе локализовати. Међутим, веома ретка замена ь са а може да буде и знак чувања обе фонеме у народном говору писара.

Садржај

1а: Страна је празна.

1б—2б/16: Главе јеванђеља по Матеју, без наслова, од а҃ до ѯ҃з҃.

2б/17—4б/19: Ѳеѡфїлакта архїеп|с|кпа бльгар'скаго прѣдисловїе еже ѿ ма-|т|(Ѳеа).

4б/20—62б: Єже ѿ матѳеа ст҃гое Єѵ|г|лїе.

63а—64а/4: главы іеѵ|г|лїа Єже ѿ марка гла|в|(а) ·а҃·

64а/5—103а: Єже ѿ марка ст҃го бл҃говѣствованїЄ.

75а: Страна је празна.

103б—105а/14: иже ѿ лоѵ|к|(ы) ст҃го Єѵ|г|лїа глави

105а/15—170а: ѿ лѵ|к|(ы) ст҃го бл҃говѣствованїа. на рож|д|ьство ч|с|тнаго пр|о|рка Іѡанна кр|с|тлꙗ.

170б: глави Єѵ|г|лїа еже ѿ іѡ҃ан'на

171а—220б: ѿ іѡ҃аана ст҃го еѵ|г|лїа въ ст҃ѹѫ не|д|(елю) пасхи.

221а—221б/11: сказанїе прѣем|л|ющеіе вь[с]его лѣта число Єѵ|г|лскоЄ и Єѵ|г|ли-стом|ь|. прѣіетїЄ ѿкоѵ|д|(оѵ) начинаю|т| и до где стаю|т|.

221б/12—226б: сказанїе іеже всакь дн҃ь дльжно іе|с|(ть) гл҃ати се Єѵ|г|лїе не|д|(е)-лꙗмь всего годища.

227а—233а: събор'никь вїмь м|с|цемь. показѹе главы коемоѵж|д|о Єѵ|г|лїю избра-н'нымь ст҃ыимь. и праз|д|никомь вл|д|чнымь.

233б: оѵказь гл|с|овомь іЄѵ|г|лїамь вьскр|с|нымь

Записи

На унутрашњој страни предњих корица су почеци два недовршена и кратка записа сличне садржине, без значајније информације.

234б: да се зна колико е попъ паваѡ/новакѹ Ѳ҃ форити гркѹ [іа]нокѹ/ и димитриі ѕ форити — вѹкѹ ѹмаишъ/ в҃ форинти аѣимѹ и҃ маріашъ/ ра|д|осавъ в҃ маріаша по киле жита/ радова|н| а҃ десета|к| томѹ а҃ десета|к|/ бора вї новаца никола в ѡсма|к|(а) |жита| / ива|н| д҃ — ѡсмака жита — богосавъ/ д ѡсма|к|(а) жита — стоіанъ михал[ ]ѣь/ в ѡсма|к|(а) жита петаръ -д- ѡсмак/ жита — милаши|н| в ѡсмка жита — стоіанъ/ ђѹриѣъ д ѡсма-|к|(а) жита/ Сел[о] вираг[ ]шъ шимо — д ѡсмака жита/ лѹка — в ѡсмака жит(а) — милошъ/ в ѡсма|к|(а) жита милошъ д ѡсм(а)|к|(а) жита/ іаношъ — д ѡсма|к|(а) жита

На унутрашњој страни задњих корица запис се продужава: село бо[ ] иѡва|н| д — ѡ(с)мака жита/ иѡва|н| д — ѡсма|к|(а) жита про|д|анъ д — ѡсма(ка) |жита|/ степа|н| в ѡсма|к|(а) жита/ ѹмиле|н| [н҃] ѡсма|к|(а) жита на десетакъ.

Нешто ниже нов запис: на вавни леть на западни страни блзь/ града ми-лиѡлама би|с|ть мие сие виде/ние зело ѹжас|т|но

Следи запис писан курзивом: изидоше мнози друзи на руси белу /[ ] тку на мо[ ]ку земл҃у не[ ]о[ ]у / блилиже еи п[р]ити / [а] мо[ ]кови себи цр҃а по|с|тавише и крило|м| се / заградише на село саделаше не з [ ]/[ ] ко бити

Историјат књиге

Рукопис је 1948. године Библиотека Матице српске откупила од породице Јоце Вујића, познатог библиофила из Сенте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41, 48.

2. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 68.

3. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 127.

6. РР III 64 (РР 420) — 422253

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XIV век

Пергамент, мастило мрко и киновар, 2 л. 247 × 158 мм, текст 165 × 97 мм, 22 реда на страни. Један писар.

Тип писма је устав. Рукопис је уредан, исписан, слова нису сасвим квадратна, нешто су дужа. Разликовање пуних и танких линија је изразито, а надвучене и подвучене црте су скоро доследно стављане. Украсне црте имају п и ѣ. Слова су типолошки устаљеног облика, изузев ж код којег смо констатовали пет типова. Сви словни облици су карактеристични за XIII век, али се преносе и у XIV. Једини облик који се везује само за XIII век јесте симетрично ч, али је и оно ређе употребљено од асиметричног. Срећу се широко є и о.

Иницијала нема, а велика слова су писана киновaром у заглављу и на почетку нове главе, а мрким мастилом иза тачке.

Правопис је рашког типа, ненормализован. Изузев примера ег|д|а 1а/2 групе *ја*, *је*, *ља*, *ња*, *ље* и *ње* означене су лигатурама. Има само ь. Од рашког правописа одступа ї скоро доследно написано у свим одговарајућим категоријама ресавског правописа. У рукопису су акценатски знаци изразити, а употребљава се и зарез.

Језик је српскословенски. Слова ь и ѣ су увек на етимолошком месту. Нема замене вокалног *л* и група чр-, чьт-, жд и щ. Код заменица се чува вьс-. Нема ни замене вь, вь- и вьз- са оу, оу- и оуз-.

Из области морфологије потврђују се следеће особине српскословенске норме: изједначен је А са Г јд. м. р. за бића, атематски глагол у 1. л. мн. презента има -мы, супина нема, уместо њега је инфинитив. Асигматски аорист је изостао. Наноси из народног језика, који нису норма књижевног, нису унети. Нема чак ни најстаријих општештокавских црта у области деклинације и конјугације.

Ортографија и језик споменика условили су да га датирамо XIV веком. Палеографске карактеристике с тим нису у нескладу, мада саме за себе нису довољан показатељ.

Садржај

Јв. 3/36—4/39, поч.: живота, нь гнѣвь бж҃ии прѣбываѥть на нѥмь . . . прекида се са: . . . мнози вѣроваше вь нь ѿ самарꙗнь.

Записа нема.

Историјат књиге

Рукопис је 1975. године откупљен од проф. др Боривоја Маринковића.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Иванка, *Одломак четворојеванђеља из XIV века*, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад 1976, књ. XXIV, 61—77.

2. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 24.

7. РР III 74 — 610316

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XV/XVI век

Хартија, мастило мрко и киновар, 1 л., веома оштећен, 204 × 107 мм, текст 167 × 63 мм, 18 редова. Један писар.

Лист нема водени знак.

Тип писма је полуустав. Рукопис је уредан, исписан, слова су правоугаона. Разликовање танких и дебелих линија је изразито. Надвучене и подвучене црте су веома ретке, а украсних нема. Слова су типолошки устаљеног облика, изузев ѡ која је једном написана двопотезно, са унутрашњом цртом до висине бочних страна, а други пут је изведена једном линијом са благим угибом. Од широких слова присутна су є и ѕ. Брзописних словних облика нема. Виђена је само лигатура л+ ѵ. Сви облици слова одговарају XV и XVI веку.

Има један иницијал и једно велико слово. Оба су писана киноваром.

Правопис је ресавског типа. Групе *ја-*, *-ја* пишу се ꙗ, а *је-* и *-је* ѥ. За *ља*, *ња*, *ље* нема примера, а *ње* се среће једном и то као нїѥ. Слово ї стоји у одговарајућим категоријама. Има ь, ъ и високо јер. У сачуваном делу текста не јавља се ѕ. Употребљени су акценатски знаци и зарез.

Језик је српскословенски. Слова ь и ѣ су увек на етимолошком месту. Нема замене вь, вь- са оу, оу-, чува се вокално л и групе жд и щ. Примера за *-л* и групе чр-, чьт- и вьс- нема.

У категоријама које се из области морфологије у тексту овог одломка налазе нема одступања од књижевне норме.

Садржај

Лк. 10/35—11/5, поч.: ег/д/а възвръщоу се . . . прекида се са: . . . [ ] дроугаа[ ] и рече т[ ].

Записа нема.

Података о *историји* рукописа нема.

Литературе о рукопису нема.

8. PP IV 1 (PP 266, 352 A 12) — 48239

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XV и XVII век

Хартија, мастило је мрко, црно и киновар, 282 л. 285 × 205 мм, текст 210 × 130, 195 × 135, 210 × 135—150 мм, број редова на страни је 20, 19 и 21. Три писара. (Први рукопис се налази на листовима: 1—121б, 123а—175б, 179а—230б, 232а—262б, 264а—268б, 270а—273б, 276а,б, други писар: 122а,б, 176а—178а, 282а и допуне оштећених места на листовима 3а,б, 4а,б, 88а,б, 127а,б, 128а, 175а,б, 180а,б, 199а,б, трећи писар: 231а,б, 263а,б, 269а,б, 275а,б, 277а—281б, допуне оштећених места на листовима 184а,б, 191а,б, 200а,б, 215а,б, 271а—273б, 276а,б, корекције текста првог писара на листовима 38а, 59а, 97а, 105а, 112а, 113а, 130а, 141а, 164б, 182б, 201б, 202б, 203а, 212б, 224а, 235а, 236а,б, 249б, 250а, 256б, 268б).

Основни део рукописа према воденим знацима је из друге четвртине XV века (око 1430. године): 1) три брда у кругу са крстом, врло слично Дубровник, ACR. IV из 1427/31. године; 2) папучица, врло слично Шибеник 5 и 6 из 1431. године; 3) једнорог, слично Зонги 759 из 1419. и 753 из 1419. године; 4) слово M, врло слично Зонги 316 из 1431. године. Касније уметнути листови (122, 231, 269, 275 и 277—281) су из друге четвртине XVII века са следећим воденим знацима: 1) певац у кругу, врло слично ЈАЗУ-III-а 14 из 1630. године; 2) птица са три брда у кругу, врло слично Дубровник, ACR 93 из 1631—34. године; 3) грб са цветом, исти знак није нађен у расположивој филигранолошкој грађи, вероватно из друге четвртине XVII века; 4) круна са звездом и полумесецом и контрамарком G-3-3, слично МСПЦ, Грујић, 3-II-4 из 1637. године; листови 176—178 и 263 немају водене знаке али по структури хартија је вероватно из XVII века. Лист 282 такође нема водени знак али вероватно је из каснијег времена, могуће из XVIII или XIX века. Несигнирани листови уз предњу и задњу корицу су делимично из XIX века са воденим знаком: име D.G(?) C. Regest. Потпуно исто име није нађено у филигранолошкој литератури, али само име Regest постоји код Ајнедера 101 из 1836. године. Друга хартија при повезу је савремена и стављена је свакако приликом последње конзервације овог рукописа. На њој постоји филигран: грб са лавом, познат

под називом „Pro Patria" и имитира старије знакове који су се употребљавали у XVIII и XIX веку.

Број свешчица није могуће установити јер су многи листови приликом преповезивања рукописа лепљени, а неки и накнадно додати. Трагови њихове оригиналне нумерације виде се само понегде. Основни текст је на више места оштећен због искрзаних ивица листова, али су други и трећи писар приликом рестаурације књиге допунили оштећена места и исписали изгубљене стране. Недостају почетак (садржај и увод јеванђеља по Матеју) и крај (највероватније један лист).

Корице су дрвене, обложене кожом.

Тип писма првог писара је полуустав. Мала слова су типолошки уједначена. У инвентару слова се налази ї, троного т, ъ и ѫ, ѧ, ѭ и ѩ. Од већих слова потврђују се широко є, о и с, високо т, ъ и ѣ. Бубњевито в је ретко употребљено, а иницијала нема.

Тип правописа је с јусовима, ненормализован. Иницијално *ја-* је увек писано лигатуром, а код *-ја* претеже -а над -ꙗ. Групе *је* су у обе позиције редовно без лигатуре. Спојеви *ља* и *ња* означавају се са ѣ, а *ље* и *ње* са є. Јусови стоје на етимолошком месту или се мешају узајамно, па и са ѣ. Постоје оба полугласничка знака, а ї је доследно у групама їа, їє, їи, їю. Слово ѕ је на етимолошком месту, али и за *з*. Акценти и спирити се срећу недоследно.

Језик је македонска редакција. Ово потврђује постојање ѫ и ѧ на етимолошком месту вокала *а*, односно а на месту назала ѫ и ѧ. Рефлекси ъ у *о* и ь у *е* су присутни, а замена ѣ са є се не потврђује у писању.

Тип писма другог и трећег писара је полуустав. Рукописи су знатно неуреднији од првог, слова ситнија, а редови нису увек прави. Типолошки је писмо уједначено. Други писар зна за два типа т (једноного и троного), док трећи има само троноги облик. Оба писара пишу широко є, о и с, високо ъ и ѣ, а у трећем рукопису се јавља и бубњевито в. Међу надредним словима у другом рукопису се јавља брзописни облик б и ж, а у трећем в и н. Иницијала нема.

Језик другог и трећег писара је српскословенски. Полугласнички знак се понегде замењује са а, а мешају се слова ѣ и є, што потврђује екавски изговор, као и читање јерова као *а*. Групе чр-, чьт-, жд и щ доследно чувају стање књижевног језика, а такође и заменица вьс-. У рукопис нису продрле промене *л* на крају речи и слога, а нема ни замене вь, вь- или вьз- у оу, оу- и оуз-.

Од редакцијских црта у морфолошком систему присутно је доследно једначење А са Г јд. м. р. за бића, наставак -емь у И јд. и Д мн., -ехь у Л мн. именица основа на *ї* и консонант. Увек је наставак -омоу/-емоу у Д одређеног вида. Нема облика асигматског аориста, а у другом рукопису је потврђен наставак -та у 3. л. двојине.

Наносе из народног језика који би омогућили ближу локализацију рукописа нисмо утврдили.

Садржај

1а—74б: еже ѿ маѳеа ст҃го бл҃говѣстїа

75а—119а: еже ѿ марка ст҃го бл҃говѣстїа

119б—121б: прѣ/д/словїее ѿ лоукы ст҃го бл҃говѣ/с/(тї)а

122а—204а/8: еже ѿ лоукы с҃тое еѵге(лїе) гл҃ава

178б: Страна је празна.

204а/9—206б: прѣ|д|словїе еже ѿ іωанна с҃тго бл҃говѣстїа

207а—269а/5: ѿ іωанна с҃тго бл҃говѣстїа. въ с҃тѫѧ и великѫѧ не|д|(ели) па|с|хы

269а/6—270а/5: сказанїе прѣемлѧщее вьсего ле|т|(а) число еѵ|г|льское іеѵ|г|листо|м| прѣтїе ѿ коудꙋ · начинают и до г|д|е стают.

270а/6—277а/4: съборникъ вім м|с|цем.

274а,б: Лист је празан.

277а—281б: сказанїе еже на въсакъ дань дльжанъ ie|c|(ть) гла|с|ъ еѵ|г|(елїа) не|д|(е)|л|(а)м васего лета ва светие и великие неделе пасхи.

Записи

282а: У доњој половини стране стоји: сѣ темелие са крꙋз|и| лоунними и сльнчними непатами и закона фаска

Испод наслова нацртан је круг (пасхални).

На истој страни је претежно нечитак, на многим местима превучен текст (8 редова) који информише о неком рачуну.

Иста рука је исписала:

282б: сиа книга глаголеи еванђелиѣ арїлланскe цркве

сиа кнїга глаголѣма ева|н|ђелие арїлан|с|ке цркве

Историјат књиге

Књига је вероватно настала у Македонији. Једно време је била у Ариљу где је можда и рестаурисана. Не зна се када је стигла у Војводину. Библиотека Матице српске ју је откупила 1948. године од породице Јоце Вујића, библиофила из Сенте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске, II, 1977, Нови Сад 1979, 40—41, 48.

2. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске, II, 1977, Нови Сад 1979, 67.

9. PP IV 2 (PP 267, 352 A 11) — 113411

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило црно, боје киновар, жута и плава, 269 л. 282 × 193—200 мм, текст 220—230 × 130—140 мм, број редова је најчешће 22. Пет писара (први, главни писар од 2а—220б, од 221б—252, од 253б—278б, други 5б, трећи 6а, четврти од 220б—221а, пети од 234а—234б, од 252б—253б и 254б).

Према воденим знацима рукопис је писан у трећој четвртини XVI века (око 1550/60. године): 1) двострука котва у кругу са звездом и контрамарком ВВ, врло слично Мошин 917 око 1560. године; 2) исти знак са контрамарком РА, врло слично Мошин 1047 око 1560. године; 3) исти знак са контрамарком ТС, врло слично Мошин 1138 из 1550—51. године; 4) кардиналски шешир са крстом и контрамарком АА, слично НСБ R 3349 — уз повез — из XVI века или контрамарка М, слично Брике 3491 из 1555. године; 5) крушка са контрамарком, 3—А—+, слично, али без контрамарке, МСПЦ, Грујић 203 из треће четвртине XVI века. Хартија уз предње и задње корице је из треће четвртине XVIII века са воденим знаком; 6) грб са круном, слично МСПЦ, Грујић 133 из 1772. године.

Садржи 35 оригинално пагинираних свешчица са по 8 листова осим 1. свешчице у којој недостаје 1, 7. и 8. лист, 11. је без 4. и 5, 17. без 4. и 5, 26. без 8, 27. без 1, а у 35. нема 7. и 8. листа. Видљиви су трагови плесни и масне мрље, али текст није оштећен.

Корице су дрвене, обложене украшеном кожом. Сачувана је једна копча.

Тип писма је полуустав. Главни рукопис је уредан. Разликује пуне и танке линије, ретко има почетне, надвучене и подвучене црте. Украсна се исто ретко среће код ѕ, з и ї. Типолошко варирање у оквиру малих слова имају: а, в, є, ж, з, т, ѕ, ѡ и ц. Слово т се јавља као једноногo и троногo, ѕ је са одвојеном птичицом или изведеном изједна са о, ц има одмакнуту ножицу, ѣ је са левим привеском до линије реда, а ѯ је са округлом главом. У рукопису се налази ь, ъ и високо јер. Стуб слова ѳ је са лулом горе, окренутом десно. У врсти се срећу и следећа брзописна слова која не улазе у састав полуустава: а, б, г, д, ıа. Међу надредним словима су брзописног облика: а, б, в и ж. Од

већих слова употребљено је бубњевито в, широко Є, О и с, високо т, ъ и ѣ. Јавља се и веће а, к, м и ѡ.

Осталим писарима припада мањи део текста (укупно 10 страна). Њихов рукопис је исписан, али није леп и уједначен као рукопис главне руке. Типолошки се словни облици ни по чему не издвајају.

Заставице се налазе на листовима 2а, 4а, 9а, 82а, 86а и 210а. Иницијали су скромно украшени и црвени, само је један (К 9а) исплетен врежом. Велика слова на почетку стихова нису увек писана киноваром. Наслови су исписани везом, црним мастилом и киноваром.

Правопис свих пет рукописа је ресавског типа, ненормализован. Главни писар има двојеров правопис са знацима ь, ъ, високо јер и пајерак. Група *ја-* је увек ꙗ-, а *-ја* се колеба између -а и -ꙗ. Иницијално *је-* се само изузетно пише са ѥ-, а готово редовно са Є-, ређе са є-. Иза вокала је најчешће -є, а јавља се и -Є и -ѥ. Спојеви *ља, ња, ље, ње* су писани лигатурама. Готово су занемарљиви понеки примери са є. Високо јер и дебело јер изостају у трећем рукопису, док је у погледу група *ја* и *је* у сва четири споредна рукописа стање врло слично као у главном. У целој књизи је ї у одговарајућим категоријама. Присутно је и слово ѕ. Акценатски знаци и спирити су стављани, а од интерпункцијских: тачка, зарез и више тачака распоређених у крст.

Језик је српскословенски. Главни рукопис има доста потврда замене јера са а. Мешање ѣ и є је веома распрострањена појава у главном рукопису, а јавља се и у споредним, сем на странама 5б и 6а где је кратак текст. У рукописима се до краја спроводи српскословенска норма у погледу *л* вокалног, чр-, чьт-, жд и щ, као и заменичког вьс-. Црте из народног језика писара нису нађене.

У области морфологије норма књижевног језика се скоро до краја потврђује. А јд. за бића изједначен је са Г, осим у два случаја. Именице на **-ū* и консонант имају у Л јд. -и. У И јд. и Д мн. основа на **ĭ* и на консонант је -емь, а у Л мн. -ехь. У одређеном виду у Д јд. је увек наставак -омоу/-емоу, а у падежима множине (Г, Д, И, Л) придевске промене нема неодређеног облика, сем двапут (И 128б/7, Л 89а/4—5). Супин није сачуван, асигматског аориста нема, у 1. л. мн. атематских глагола у презенту је -мы, у 3. л. дв. свих глагола је -та.

Одступања од норме у области деклинације су ретки случајеви наставака из народног језика. Тако се среће у **о* основама А мн. на -є, у **а* основама Г јд. на -є, Л јд. на -и и А мн. на -є. У падежима множине једанпут је облик Д употребљен за И (21б/3) и једанпут Л за Г (66б/10). Уз број 12 није увек стављена двојина. Активни партиципи ретко не конгруирају правилно, али има облика на -и прилошки употребљених. Доста се пута потврђује и губљење двојине.

На основу језичких особина главног рукописа може се тврдити да је писар био екавац са рефлексом *а* уместо полугласа. Већина црта из морфологије је општештокавског карактера. Једино би случајеви једначења Г и Л, Д и И мн. могли упутити на косовско-ресавски дијалекатски тип.

Садржај

2а—3б: Єже ѿ м(ат)Θє|а| с҃тго Єѵ|г|лїа главы

4а—6б: Θєѡфилакта архїєп|с|па бл҃гар'скаго прѣ|д|словїє Єже ѿ м(ат)|Θ|(єа) с҃тго Єѵ|г|лїа, текст се прекида: ... и сїа оуб|о| сице нач'немь оуже почелѡ книги

9а—81б: Єже ѿ м(ат)Ѳ(еа) ст҃го Єѵ|г|лїа

82а—83а: Єже ѿ мр҃ка ст҃го Єѵ|г|лїа гл|а|вы

83б: прѣ|дї|словїе Єже ѿ мар'ка ст҃го Єѵ|г|лїа, текст се прекида: ... Єго посла въ егип'ть иде|ж|(е) и проповѣ

86а—128б: Єже ѿ мрка ст҃го Єѵ|г|лїа главы

129а—130б: Єже ѿ л(оу)|к|(ы) ст҃го Єѵ|г|лїа главы

131а: прѣ|дї|словїе Є|ж|(е) ѿ лоукїи ст҃го Єѵ|г|лїа.

131б: Страна је празна.

134а—206б/2: Јеванђеље по Луки, поч.: те бо бл҃годеть ѿ ба҃. и се зач'неши вь чрѣве ... (Лк. 1/30)

206б/3—22: Єже ѿ іѡан'на ст҃го Єѵ|г|лїа главы.

207а—207б: прѣ|дї|словїе Єже ѿ іѡан'на ст҃го еѵ|г|лїа. Текст се прекида: ... ꙗже инѣ|х| Єѵ|г|листь проч'ть

210а—264б: Єже ѿ іѡ|а|нн(а) ст҃го Єѵ|г|лїа главы

265а—265б: сьбор'никь в҃і мс҃цѣмь пѡказѹеи вьсего лѣта число Єѵ|г|л'ское

266а—270б: ска|з|(а)нїе Єже на всакь |дн҃ь| дльжное гл҃ати се Єѵ|г|лїе не|д|(е)-лꙗ|м| всего лѣт|а|

271а—277б: сьборникь в҃і|м| мс҃цѣмь показѹеи главы

278а—278б/20: Єѵ|г|лїа различ'на на всакоу потребоу

278б/21—22: а се како чьтет' се тетроЄѵ|г|(лїе), текст се прекида: ... на г҃ и ѕ҃. мар'ко

Записа нема.

Историјат књиге

Рукопис је 1953. године заведен у инвентар Библиотеке Матице српске као затечен у фонду. Нема података о томе где се рукопис дотада налазио.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 68.

2. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 43—44, 48.

10. PP IV 3 (PP 268 – 352 A 33) — 179304

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило мрко, боје киновар, зелена и плава, 287 л. 278 × 182 мм, текст 215 × 135 мм, број редова на страни 22. Један писар.

Према воденим знацима рукопис је писан у другој четвртини XVI века: 1) вепар у више варијанти, врло слично Лауцевичиус 3675 из 1529. године, затим слично Лауцевичиус 3670 из 1525. године и тип Лауцевичиус 3676 из 1544. године; 2) грб, врло слично Лаучевициус 1081 из 1538. године. Уз предње корице хартија је с краја XVIII века са воденим знаком; 3) грб са кулом и иницијалима ВВ, тип Ајнедер 385, али са другим иницијалима, из 1795. године.

Садржи 26 свешчица са по 12 листова, изузев 7. и 19. св. које имају по 8 л., затим 14. са 10 л., 25. са 4 и 26. са 6 листова. Недостају следећи листови: у 1. св. лист 1, у св. 8 л. 1. и 2, у св. 12 л. 3. и 4, у св. 20 л. 1. Ивице су искрзане, а приликом рестаурације обрезане.

Корице су дрвене, обложене украшеном кожом са откинутим копчама.

Тип писма је полуустав. Слова су уједначене величине, рукопис је леп, са разликовањем пуних и танких линија. Подвлачења и надвлачења стубова нема, а украсне црте су на малим словима ретке. У инвентару слова налазе се ь, ъ, високо јер и пајерак. Затим има ж и ѧ, а од лигатура ѩ и ю, док ѥ изостаје. Типолошких варијаната имају в, ѳ, м, т, ѕ, ц, ч и ѡ. Слово т се јавља једноногог и троногог. Среће се тип м са угибом који доста залази под ред, ц са одмакнутом ножицом, ѳ и ѱ са лулом горе окренутом десно. Од већих слова јављају се бубњевито в, широко ѻ, о и с, високо т, ъ и ѣ.

Заставица је сачувана само на л. 6а, где је и украшенији иницијал. Остали иницијали и велика слова нису украшени. Изведени су киноваром. Наслови су исписани везом и киноваром.

Правопис је јусов и двојеров. Јусови стоје на етимолошком месту, или се мешају. Тако се, уколико су један до другог, прво пише ж а затим ѧ, без обзира на етимолошко порекло. Слово ж се јавља место ѧ иза *ј, ч, ж, ш, шт̄*, а ѧ место ж иза *ј, љ, њ, р, мљ, бљ* итд. Констатовано је да се ѧ, ѣ и ѧ узајамно замењују.

Осим тога има замењивања слова ѫ са оу и обрнуто, што није усклађено са наведеним правилима македонске школе. У употреби су ь, ъ, високо јер и паје-рак. Јавља се ї у одговарајућим категоријама (їа, їе, їи, їю), а ѕ и з се понегде замењују. Иницијална група *ја-* писана је ꙗ- и ѧ-, а *-ја* се означава -а, -ѧ, -ꙗ и ретко -ѣ. Обе групе *је* обележавају се са є, ѥ. Спојеви *ља* и *ња* су лѣ, нѣ, лѧ, нѧ а *ље* и *ње* ле, не. Акценти и спирити су присутни, а од интерпункцијских знакова има тачку и зарез.

Језик је македонске редакције, што потврђује правопис јусова и случајеви замене полугласничких знакова са о и е. Јери се спорадично замењује са и, а јат са е (истина ретко). Вокално *р* и *л* бележе се ръ, лъ, рь, ль. Међутим, у рукопису је присутан бар још један слој чији је најубедљивији траг замена ѫ са оу, затим *р* и *л* вокално рефлектовано као ор, ер, ол, ел. Среће се и група *ре*, *ро*: скрежє[т] 35а/20, креститель 36б/3—4, крестъ 72б/18—19. И у речи человѣкъ јавља се одступање: человѣчєскаго 42б/15—16 итд. Уколико се изложеним одступањима припоји замена ѫ са оу, онда би то могли бити остаци неког руског предлошка.

У области морфологије постоје ретка одвајања од старословенског стања. То су губљење словенског генитива, затим поремећена конгруенција бројева и партиципа и ретки случајеви неправилне употребе падежних облика до чега долази услед несигурности писара Македонца.

Садржај

1: Лист недостаје.

2а: Главе јеванђеља по Матеју, поч. од главе 46.

2б—5а: ѳєѡфила|к|та архиеп[ископа блъгар]ска|г|(о) пр҃ѣ|д|словїє єже ѿ ма|т|-ѳєѧ с҃тго єѵ[|г|]лїа

5б: Страна је празна.

6а—76б: ѿ матѳєа с҃тое бл҃говѣствїє

77а—78а/10: єже ѿ марка с҃тго єѵ|г|лїа

78а/11—80а: пр҃ѣ|д|словїє єже ѿ ма|р|ка с҃тго єѵ|г|лїа

80б: На празној страни, полуустав, правопис посрбљен: тропарь с҃томѹ ѳѵ|г|листѹ маркѹ: —

81, 82: Листови недостају.

83а—127б: Јеванђеље по Марку, поч. пѫстыни дн҃їи четыредесѧте и но-щїи четыредесѧте . . . (1/13)

128а—129б/16: єже ѿ лѹкы с҃тго єѵ|г|лїа главы

129б/17—130б: пр҃ѣ|д|словїє є|ж|(є) ѿ лѹкы с҃тго єѵ|г|лїа

131, 132: Листови недостају.

133а—215б: Јеванђеље по Луки, поч. де на нь (1/12) ре|ч|(є) же къ немоу а҃гль . . . (1/13).

216а/1—14: єже ѿ іѡанна с҃тго єѵ|г|лїа главы: —

216а/15—218а: пр҃ѣ|д|словїє єже ѿ іѡ(а)|н|(н)а с҃тго єѵ|г|лїа

218б: Страна је празна.

219: Лист недостаје.

220а—278б: Јеванђеље по Јовану, поч. хо|м| блг|д|ть въз'блг|д|ть . . . (1/16) ꙗко зако|н| мѡѵсеѡ|м| дань бы|с|(т) . . . (1/17)

297а—287б/9: съборникь вїмь м|с|цемь сказѫѧ главы. къемоуж|д|о еѵ|г|лїѫ. избранны|м| сты|м| и праз|д|никѡ|м| вл|д|чни|м|.

Ту се спомињу и св. Сава српски архиепископ и Симеон српски, нови мироточац.

287б/10—16: еѵ|г|лїа въскреснаа

287б/16 до краја: еѵ|г|лїа различнаа на въсѣкꙋ потребѫ.

Завршава се упућивањем: еѵ|г|е · ѕ҃ · лꙋ|к|(а) г|л| лѕ҃ еѵ|г|е.

Записи

265б: Грађанском ћирилицом, курзивом, на доњој маргини, попреко: Во; 779 го / [В]о велїцѣй туги вратїся / [ ] иль Егда пис/а/ / [ ]їа, помїслїхь / [ ]ервь тако вси / [ ]еловѣци а Мрски / [ ]ощуть а книге / [ ]тити и [ ]о [ ]о / [ ]нувъ и р[ ]охъ / [ ]о поће ово Е[ ] / [ ]кадъ проће / [ ]го време 100 / [ ]дина : или 200 : / [ ]иће по летопї / [ ]Бж҃е! Гп҃їе / [ ]ада онай кой / [ ]їса то

266а: Исти рукопис, доња маргина, попреко писано, а проширује се и на бочну маргину: [ ]ого раби / [ ]тїе Моя / пецїтеся / [ ]щ҃и Своей / [ ]вое время / [ ]во вѣки / [ ]нїя во / [ ]еселїмся / [ ]гда пїса/х/ / [ ]еѵ/г/лїю се/м/ / [ ]тная Сло / [ ]са сїя: / [ ]їслїмъ / [ ]бїло / едно: / [ ]1000 : година Еѵ/г/лїю томе; / [ ]ло вїше / [ ]їе, за / [ ]то нїе било / [ ]то [ ]и спраени: / Напїса/х/ сїя Вь 1779 — [ ]о [ ]рия: Во Ѵлоку;

Литературе о рукопису нема.

11. PP IV 4 (PP 269, 352 A 3) — 113415

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило црно, боје киновар, мрка и жута, 293 л. 291 × 201 мм, текст 220 × 130 мм, 21 ред на пуној исписаној страни, осим на 47а,б и 78б, где је по 20 редова. Један писар.

Према воденим знацима рукопис је настао у другој четвртини XVI века: 1) двострука котва у кругу са звездом, врло слично Мошин 748 из 1535/45. године; 2) исти знак са контрамарком А и В слично Мошин 905 из 1527. године; 3) исти знак са контрамарком РС, слично Мошин 1090 из 1540/60. године; 4) двострука котва у кругу са кружићем и звездом изнад и контрамарком LZ, врло слично Мошин 633 из 1537. године; 5) кардиналски шешир са контрамарком РА, врло слично Брике 3500 из 1535. године.

Садржи 38 свешчица нумерисаних оригиналним словним ознакама, од којих 32 имају по 8 листова. У 1. и 36. свешчици је по 7 (текст је потпун), 12. и 20. су са по 6, а 16. и 38. имају по 4 листа. Доњи крај 121. листа је отцепљен и текст се делимично прекида. Испред 1. свешчице налази се 1 празан лист од форзаца и 3 листа неозначене свешчице са предговором јеванђеља који је цео. На крају књиге су 2 празна листа.

Корице су дрвене обложене украшеном кожом. Обе копче су оштећене. На унутрашњој страни корица употребљени су листови нешто старијих текстова.

Тип писма је полуустав. Пуне и танке линије су присутне. Почетне, надвучене и подвучене црте су ређе стављане, а украсна се јавља у неким примерима слова з, і и једанпут код в. Мала слова су типолошки уједначена, више типова имају: є, ж, т, ѕ, ѡ и ѱ. Слово є има тип са угибом лука, ж је тропотезно и четворопотезно, т је једноного, двоного и троного, ѕ је са одвојеном и уједно изведеном птичицом, ѡ је састављена из бочних лукова са угнућем, или су бочне стране спојене танком подницом, код ѱ се разлике тичу начина извођења продужетка у међупростору. Од већих слова налазе се бубњевито в, широко Є, О и с, високо ъ и ѣ, док је т у облику седмице употребљено само у лигатурном споју. Готово сви облици одговарају Ђорђићевом опису слова XVI

века, одступају понеки архаичнији, као: є са чекићем, д са кратким ножицама и ж са пресеком бочних страна на половини стуба. Од брзописних облика који не улазе у састав полуустава употребљен је само а.

Заставице су испред предговора, поговора и глава (л. 1а, 4а, 11а, 122а, 124а, 202а, 259а, 283а). Иницијали се по облику слажу са великим словима, једино су на почетку глава нешто крупнији и украшенији. Писани су киноваром као и наслови. Наслови су изведени везом.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Група *ја-* је увек означена са ꙗ-, а за *-ја* претеже -а над -ꙗ. Група *је* је у обе позиције много чешће писана Є, є, него ѥ. Спојеви *ља, ња* су редовно написани са ꙗ, а *ље, ње* скоро увек са ѥ, али се јавља и є (ѣ). Употребљени су ь, ъ, високо јер и пајерак. Слово ї је присутно у свим одговарајућим категоријама, а ѕ се среће и у словној вредности. Постоје акценатски знаци и спирити, а од интерпункцијских: тачка, двотачка, зарез и зарез и тачка.

Језик је српскословенски. Замене јерова са а нема, док се ѣ и є мешају, што показује екавски изговор. Норма није нарушена у погледу група чр-, чьт-, жд и щ, а ни вокално *л* није замењено рефлексима народног језика. Од могућих иновација из народног језика није ни једна присутна. Нема трагова промене *л* на крају речи и слога, нити се уместо вь, вь- и вьз- налази оу, оу- или оуз-.

Према српскословенској норми готово увек је употребљен Г за А јд. м. р. код бића, уопштен је наставак -и за Л јд. именица на **ū* и консонант (сва три рода). У И јд. и Д мн. редовно је -емь, у Л мн. -ехь у основама на **ĭ* и консонант. Устаљен је наставак -омоу/-емоу у одређеном виду. Супин је замењен инфинитивом, у 1. л. мн. атематских глагола у презенту је -мы, асигматски аорист није употребљен. Једначење 2. и 3. л. двојине глагола није до краја спроведено.

Под утицајем народног језика срећу се ретки примери одступања од норме. То су: у Г јд. **а* основа јављају се меки наставци, а у Г јд. и А мн. **ја* основа тврди. Именица *око* у мн. гласи съ двѣ очи, у А мн. ж. р. показна заменица је тиє, у одређеном виду ж. рода у Л јд. јавља се -ои. У презенту се једанпут замењује основа -еть са -оуть, а исто толико пута је у 2. л. јд. -шь.

На основу изложених црта тешко је локализовати рукопис, али постоје индикације да је настао на југоистоку наше територије.

Садржај

1а—3б: сказанїє како чьтет се тетроєѵ|г|ль. вь келїи своєи.

4а—10б: Ѳеѡфілак'та ар'хїєп|с|кпа бльгарскаго.

11а—76а/10: С҃тоє бл҃говѣствованїє єже ѿ ма|Ѳ|(теа)

76а/11—77б: глави с҃тго єѵ|г|лїа єже ѿ ма|р|ка

78а—121б: Єже ѿ мар|к|а с҃тоє бл҃говѣствованїє. Прекид текста на 121а/19: ѡни же изьшь|д|ше (Мр 71, 20). Наставак на 121а/20: (пос)пѣшьст . . . и на 121б: ствꙋющи знамен'ми аминь (Мр 71, 20)

122а—124а/8: глави єѵ|г҃|скыѥ єже ѿ лꙋ|к|(ы).

124а/9—201а/13: Єже ѿ лꙋ|к|(ы) с҃тоє бл҃говѣствованїє

201а/14—201б: главы єже ѿ іѡа|н|на с҃тго єѵ|г|лїа.

202а—258б: ѿ іѡа|нн|а ст҃ое іеѵ|г|лїе гла|в|(а) а҃
259а—266а/12: съборнїкъ · ві҃ · тимь · м|с|цѣмь
266а/13—266б/5: не|д|(е)лꙗ ꙗже ѡ мытары и фарисе|и|
266б/6—267а/6: сказанїе сꙋ|б|(о)та|м| и не|д|(е)лꙗ|м| ст҃го поста
267а/7—267б: еѵ|г|лїе стыи|х| стра|с|тѣи г҃а б҃а и спаса
268а—268б/4: Єѵ|г|лїа ꙋтрьнꙗ вьскрь|с|на аі҃
268б/5—269б: сказанїе прѣемлющеѥ вь|с|его лѣ|т|(а).
270а—274а/12: сказанїе Єже на вьсакь дн҃ь дльжно ѥ|с|(ть) гл҃ати се . . .
274а/12—277б/7: начетькь новꙋ лѣтꙋ еѵ|г|лїе ѿ лꙋкы
277б/8—279а/6: Єѵ|г|лїа разли|ч|наꙗ на вьсакꙋ потрѣбꙋ
279а/7—281б: сказанїе како подобаеть ѡбрѣтати вьседнѣвна|а| Єѵ|г|лїа.
283а—291б: пасхалїа . сь лꙋнѡвныкѡмь, и синаѯарѡмь.
292а: Страна је празна.
292б—294а: кроѵ|г| сл҃нцꙋ.

Записи

На *а* страни листа од форзаца:

Спїсася въ Венеци / Списася Въ Венецїй 717 / в' турецкой держави / При царѣ Сулейману Султа[ ]

На остатку накнадно додатом листу испред 4а:

Сиа Книга Гл҃ѥми Єѵ|г|лїе дїакона иꙗнићие. по [ ]ога из' хелемира

На л. 5а — доња маргина:

Сїа Єѵ|г|лие попа іѡаникѵ҃а Недикꙗ.

На *а* страни празног листа на крају:

Азъ Аѳана Призри На моленїя Твоихъ рабъ /

Сїя Кнїга Соверщїся Геноуарїй 19 А поче се / ПїСатї Јунїя · г҃ · [517] |гѡ| / Аѳанасїй Magister Ellemirski

Сваки запис писала је нова рука.

Историјат књиге

Рукопис заведен у инвентар Библиотеке Матице српске 1953. године. Не зна се где се до тада налазио.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 67.

2. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 42—43, 48.

3. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 131.

12. PP IV 5 (PP 270) — 212245

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило црно и киновар, 343 л. 313 × 218 мм, текст 210 × 128 мм, број редова у јеванђељском тексту 19, остали део 25. Један писар.

Према воденим знацима рукопис је настао у трећој четвртини XVI века (око 1560/70. године): 1) двострука котва у кругу са звездом и контрамарком IF, врло слично Мошин 962 из 1550/60. године; 2) једнострука котва у кругу са звездом и контрамарком PB, врло слично Мошин 1900 из 1560/70. године; 3) кардинalски шешир са крстом, врло слично Дечани 15 из 1561. године.

Садржи 43 свешчице са по 8 листова, изузев св. 12. која има 7. Оштећене су 1. св. у којој недостају 1, 2, 3. и 6. лист и 7. св. у којој су сачувана само прва два листа. Изгубљена је цела 8. свешчица. На 4. л. је оцепљен део.

Корице су дрвене, обложене украшеном кожом, са траговима трака којима се јеванђеље везивало.

Тип писма је полуустав. Основни текст је писан крупнијим словима, а остали део ситније. Разликују се пуне и танке линије, почетних црта нема, а надвучене и подвучене нису употребљене често. Украсна црта се код малих слова налази на і, ѣ и ѱ, али само у понеком примеру. Типолошке неуједначености малих слова нема много. Више типова имају т, ѕ, ц, ѡ и ѵ. Слово т се среће као једноного, двоного (само једанпут) и троного. Знак ѕ је са одвојено изведеном птичицом или писаном уједно са о, ц има два типа у зависности од образовања ножице, ѡ је са високом средњом цртом десног лука или са посебно писаном подницом, без угиба. Слово ѵ је као ѵ или је једнопотезно, налик на латинично V. У рукопису има уобичајених лигатурних спојева, мање познат спој је з са д и з са ѳ. Надредних слова је много. Од већих слова у употреби је бубњевито в, широко Ѳ, О и с, високо т и ъ, а већа су и ѡ, ѳ и ѕ.

Правопис је ресавског типа, неуређен. Група *ја-* је увек писана са ѣа-, а *-ја* је чешће са -а него са -ѣа. Група *је* у обе позиције је више пута означена лигатуром него са є. Спојеви *ља, ња, ље, ње* су редовно са лигатурама. Постоји ь, ъ, високо јер и јерак. Слово ї није сасвим доследно употребљено, позиција у којој се колеба је пред лигатурама (ѣа, ѣє, ѣю), а ѕ се јавља и у словној вред-

ности. Акценатски знаци и спирити су стављани, а од интерпункцијских тачка, зарез, двотачка и комбиновање више тачака.

Језик је српскословенски. Јерови се неколико пута замењују са а, а мешања ѣ и є има доста. Таква одступања од правописне норме потврђују читање јаког полугласничког знака као *а* а ѣ као *е*. У следећим категоријама је без изузетка спроведена норма: *л* вокално, групе чр-, чьт-, жд и щ, заменичко вьс- и вь, вь- и вьз-.

У морфолошком систему има мало нарушавања српскословенске норме. Доследно је изједначен А јд. м. р. са Г уколико су у питању бића, усвојен је наставак -и у Л јд. **ū* и консонантских основа. Датив јд. м. и ср. р. одређеног вида је увек са -омоу/-емоу, а у Г, Д, И и Л мн. нема именичких наставака код придева, редних бројева и партиципа. Супин је замењен инфинитивом, у 1. л. мн. презента атематских глагола је, изузев једанпут, увек -мы, а у 3. л. дв. је редовно -та. Асигматског аориста нема.

У рукопис су спорадично унети и ретки примери писаревог говорног језика. У **о/*јо* основама се у Л јд. јавља и -оу, у Г мн. -а, а у Л мн. је интересантан пример прѣ|д| врати 203а/17. У **а* основама је у Г јд. и А. мн. потврђено -є. У Д и Л се у **а* основама налази и -и. Код заменица се у Д јд. среће енклитика моу, а у Д мн. има. У примеру вамь 10б/7 употребљен је облик Д за И множине. У придевској промени се једанпут налази Д јд. м. р. са -омь и Л јд. ж. р. са -єи. У презенту се у 3. л. јд. у неколико случајева губи -ть.

На основу изложених црта се може једино сматрати да је рукопис настао на територији која је знала за замену полугласа са *а* и јата са *е*.

Садржај

1—3: Листови недостају.

4а/1—19: Предисловије Теофилакта архиепископа бугарског, поч.: не оубо ли оудивише се бл҃говѣстию истинны . . .

4а/20—5б: главы . ѥже ѿ мат҄Ѳеа[ ]

6: Лист недостаје.

7а—94б: Јеванђеље по Матеју, поч.: їєхѡнїю и братїю ѥго вь прѣселѥнїє вьвулѡн҄скоѥ . . . (1/11)

95а—96а/8: прѣдисловїє ѥ|ж|(є) ѿ мар҄ка ст҃го. Єѵ|г|лїа

96а/9—96б: главы Єѵ|г|лїа ѿ мар҄ка ст҃агѡ.:

97а—153а: Єже ѿ маръка ст҃оЄ Єѵ|г|лїє

153б: Страна је празна.

154а—155а/17: прѣдисловїє ѥ|ж|(є) ѿ лѹкы ст҃го Єѵ|г|лїа.:

155а/18—156б: главы еже ѿ лѹкы ст҃го Єѵ|г|лїа

157а—252б: Єже ѿ л|о|ѵкы стоѥ бл҃говѣствованїЄ,

253а—254б/6: прѣдисловїє ѥ|ж|(є) ѿ ıѡа|н|(на) ст҃аго Єѵ|г|лїа.:

254б/7—26: главы єѵ|г|лїа ѥже ѿ ıѡан|н|а ст҃го.

255а—329а: ѿ їѡа|н|(на) ст҃го єѵ|г|лїа

329б: Страна је празна.

330а—335б/2: съборникь съ бг҃омь вї м|с|це|м| сказоуѥ глави коѥмѹж|д|о єѵ|г|лїю, избранны ст҃ымь праз|д|никомь,

Ту се спомињу и Сава, први архиепископ српски и Симеон српски, нови мироточац.

335б/3—341б: сказанїе прїемˢлюще вˢсего лѣта число Єѵ|г|лїскоѥ, Єѵ|г|лїстомь приѥтїе.

342а: ска|з|(анїе) гл҃сѡво|м| и Єѵ|г|лїа|м| вьскр|с|ны|м|

Записи

329б: азъ Грѣшнї Їеромонахъ Їѡсифъ / дечанацъ 1848 Ме/с/ца Апрїлия / денъ

342б—343б: Повелѣнїємь ѡц҃а, и сь поспѣше/нїємь сн҃а, и сьврьшенїемь ст҃го/ дх҃а, азь рабь бж҃їи грѣшны и смѣре/нїи димитрїє, оусрьдˢно трꙋдихˢ се/ ѡ семь ст҃омꙋ писанїю. Иже вь трои/ци бг҃а славимаго, всебл҃гы б҃ь на кьж|д|и / ча|с| и дн҃ь и врѣме призиваѥть на|с| кь себѣ, / различˢними своими тварˢми, ѡвꙋдоу / ꙋбо простьрьтїємь нб|с|нимь, и то|г|(о) красо/тою. Ѡвог|д|а же пр|о|ркы. и бг҃одьхˢновены|м| / писанїемь. послѣдь же своимь ѥди/нородˢнимь сн҃ѡмь. рож|д|енымь ѿ сѣме/не дв|д|ва по пльти, и на|с| наꙋчи всакими / своими добродѣтелы. и оусти кь ꙋсто|м|/ гл҃а, аще не би|х| пришˢль и гл҃аль имь грѣ/ха не бише имѣли, сїє ꙋбо толико бл҃го/ꙋтробїє бж҃їе кь намь. по|д|(о)баѥть на|м| / извѣстˢно вьнимати, сь попеченїемь, / и сь благ|д|тїю. да не ѿлꙋчим се толикы|х|. / бл҃гь. понѥже толикими кꙋплꙗми жи/теискими сьплѣтаѥм се, Єще же и по/рабощенїємь люти|х| агарѣнь погрꙋжа/ѥм се. нь и паче да вьспˢренемˢ се и ѡ дш҃е/вˢнѣи полˢзы, да не изгоними бꙋдемь/ вьнь, да поменемь гл҃ы вл|д|кы наше|г|(о) х҃а/ ꙗкоже ре|ч|(е) ꙗко пространа врата и широкь/ пꙋть вьводеи вь пагꙋбоу, и мнозы сꙋ/ть вьходеще имь. а ꙋзькь пꙋть и тесна/ врата вьводеи вь животь. и мало ихь/ ѥсть иже ѡбрѣщꙋть. многими скрь/бˢми и печалˢми житїа сего можеть оу/лꙋчити ꙋскаго пꙋти и тесны|х| врать, / и всѣ|х| на|с| да не ли|ши|ть і[с҃] бл҃гы|х| свои|х| вь бе/сконьчˢны вѣкь аминь.: / Сего ради азь грѣшны и мьнˢши вь / чл҃цѣхь димитрїє. тѣмˢже колѣне / прѣклонь мл҃ю се и мили се дѣю. поющи|м| / или прѣписꙋющи|м|. аще чˢто бꙋдеть / погрѣшено. испˢравˢлꙗите и на|с| ꙋсрьдˢно/ ѡ семь трꙋдивˢших се бл|с|вите, а не кльне/те. понѥже не писа дх҃ь ст҃ы ни аг҃гль, / нь рꙋка грѣшˢна и бренна. и дх҃ь ꙋнили / и ѡкааны и грѣшны. да и вы ꙋлꙋчите/ слишати страшˢны вл|д|чны гл|с|ь. ѥже ре|ч|(е)/ть кь сꙋщи|м| ѡ деснꙋю ѥго. прїидѣте / бл|с|вены ѡц҃а моѥго наслѣдꙋите ꙋгото/ваноѥ вамь цр|с|твїє ѿ сложенїа мирꙋ./ Єгоже боуди вˢсѣмь намь ꙋлꙋчити. сла/веще ѡбои кꙋпˢно/ѡц҃а и сн҃а и ст҃го дх҃а,/ и нн҃ꙗ и пр|с|но и вь вѣкы вѣкѡмь аминъ. / Съписа се сїа книга ст҃оѥ Єѵ|г|лїе ѿ би/тїа вь лѣто ҂зо҃а. а ѿ рож|д|ьства хв҃а/ ҂а҃ и ѯо҃а.

Историјат књиге

Књига је купљена 1960. године од П. Ивића из Новог Сада.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 130.

13. PP IV 6 (PP 271, 352 A 1) — 48250

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило црно и киновар, 246 л. 310 × 200 мм, текст 200 × 120—125 мм, 23 реда на пуној исписаној страни. Један писар.

Према воденим знацима рукопис је настао у другој четвртини XVI века (око 1540. године): 1) котва без круга, слично Мошин 332 из 1542—4. године; 2) двострука котва у кругу са кружићем и звездом и контрамарком FC, врло слично Мошин 632 око 1535. године; 3) двострука котва у кругу са звездом, слично Мошин 1049 из 1536. године; 4) кардинalски шешир са контрамарком IAZ изнад знака, слично Никољац 31 из 1537. године. При задњим корицама хартија је из последње четвртине XVII века са следећим воденим знаком: 5) круна са звездом и полумесецом, слично МСПЦ, Грујић 3—II—2 из 1680. године.

Укупно 31 оригинално пагинирана свешчица са по 8 листова у свакој, сем у 1. и 31. у којима има по 7 (у 1. недостаје 1. празан лист, у 31. нема 8. празног листа).

Корице су дрвене обложене украшеном кожом са две очуване копче.

Тип писма је полуустав. Разликовање пуних и танких линија је изразито. Почетна црта је честа, а надвучене и подвучене се недоследно стављају. Украсна црта је присутна у неким примерима слова ѕ, з, ц, ѣ, високог т и ф. Мала слова су типолошки устаљена, осим т, ѕ, ѡ и ѱ. Постоји једноного, двоного и троного т, два су типа ѕ у зависности од тога да ли је птичица изведена одвојено или уједно са доњим делом, ѡ је са високим угибом или без угиба, ѱ је са продужетком који је наставак стуба или је посебна црта. Скоро сви облици малих слова одговарају Ђорђићевом опису XVI века. Архаични остаци су релативно ретко евидентни. То су петља код а која не досеже до линије реда, д са кратким ножицама и ч код којег лева ракља допире до половине десног стуба. Од већих слова јавља се бубњевито в, широко Є, ІЄ, О, с, високо т и ћ, затим веће м и ф. Од брзописних облика који не улазе у састав полуустава, употребљен је само а. У књизи се неколико пута среће и ѧ.

Заставица нема, а иницијална слова по облику одговарају великим. На почетку глава су нешто већа и украшенија, а редовно су као и велика изведена киноваром. Наслови су исписивани везом, црвено.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Група *ја-* је увек написана ꙗ-, а *-ја* се колеба између -ꙗ и -а. Обе групе *је* означаване су ѥ и Є, є, с тим да код *је-* превагу има Є, є. Спојеви *ља, ња, ље, ње* су редовно писани лигатурама. Употребљени су знаци ь, ъ, високо јер и пајерак. Слово ї је у свим категоријама у којима се очекује, а ѕ је и у словној вредности. Стављени су акценатски знаци и спирити, а од интерпункцијских: тачка, двотачка, комбиновање више тачака, тачка са зарезом и зарез.

Језик је српскословенски. Има замене слова *јер* са а, а доста често се мешају ѣ и є, што потврђује изговор. Српскословенска норма је без изузетка очувана код вокалног *л*, затим у групама чьт-, жд и щ, док се место чр- један-пут среће цр- (црьвь 166а/4). Неизмењено остаје и заменичко вьс-, а нема спорадично унетих црта из народног језика (промена *л* на крају речи и слога или оу, оу- и оуз- уместо књижевног вь, вь- и вьз- итд.).

Морфолошка норма српскословенског језика је доследно спроведена у И јд., Д и Л мн. именица основа на **ĭ* и консонант где је увек -ємь и -єхь. Устаљен је наставак -омоу/-ємоу у Д јд. одређеног вида, супин се замењује инфинитивом, у 1. л. мн. презента атематских глагола је -мы, а асигматског аориста нема. Није до краја спроведено једначење облика Г и А јд. м. рода који значе биће, затим у Л јд. осн. на **ū* и консонант није увек наставак -и, нити је у 3. л. двојине редовно -та. Црте из народног језика које нису добиле статус норме, а у рукопису се налазе у понеком примеру, јесу: утицај меких основа у **а* промени (Г јд. на -є, Н и А мн. такође на -є), један пример Д јд. **ја* основа са тврдим наставком, Д јд. сложене промене ж. рода на -ои и један случај 2. л. јд. презента на -шь.

На основу језичких особина једино се може са сигурношћу тврдити да је рукопис писан на екавској територији која је знала за прелазак полугласа у *а*.

Садржај

3а—4а: Єже ѿ ма|т|Θеа ст҃го Єѵ|г|лїа главы.
4а—6б: Θеѡфїлъкта архїЄп|с|кпа блъгарс|к|аго.
7а—68а: Єже ѿ ма|т|Θеа ст҃ѡЄ Єѵ|г|лїЄ гла|в|(а) а҃
68б—69б/8: Єже ѿ марка ст҃го Єѵ|г|лїа
69б/9—70б: прѣдисловїЄ Єже ѿ марка ст҃го Єѵ|г|лїа:
71а—110б/5: Єже ѿ марка ст҃оЄ Єѵ|г|лїЄ глава.
110б/6—112б/7: Єже ѿ лоукы ст҃го Єѵ|г|лїа главы.
112б/8—113а/10: прѣдисловїє Єже ѿ лоу|к|ы ст҃аго Єѵ|г|лїа.
113а/11—180а: Єже ѿ лоу|к|ы ст҃ѡЄ Єѵ|г|лїЄ гл҃ава.
180б: Єже ѿ іѡ(а)|н|(на) ст҃го Єѵ|г|лїа г|л|авы:
181а—182б: прѣдисловїЄ Єже ѿ іѡ(а)|н|(на) ст҃го Єѵ|г|лїа:
183а—232б/15: Єже ѿ іѡа|н|на ст҃оє Єѵ|г|лїЄ г|л|ава
232б/16—233б/2: сказанїЄ прѣЄмлющЄѧ въ сего лѣта число єѵ|г|лское.
233б/3—245б: сказанїЄ же на всакь дн҃ь дльжноє гл҃ати се

Записи

2а: дѣюща лѣто ѡ гедеѡнѣ. и варацѣ же / и самьѱонѣ. и ѥфи|а|. ѡ двдѣ же и само-/їлѣ и ѡ дрꙋгѣхь, прорцѣ|х|. иже вѣрою/побѣдище. цр|с|твіа съдѣꙗше прав|д|ꙋ / ꙋлючише ѡбѣтованиꙗ заткола|м| / а вамь ꙋста ꙋгасишє силꙋ ѡгннꙋ бе/ бѣжа ѿ ѡстриꙗ мчю възпл[ ]гоше / ѿ немощи. бише крѣпци въ брани / пльки же ѡбратише тоуж|д|ихь при-/єше жи|[з]|ни ѿ въскре|се|ниꙗ. мртвие свое/ ини же избиен|ї|и быше не приемше / избавленїа да болше въскршенїе / ꙋлоучеть дрꙋзи же. рꙋганїемь. и ра/нами искꙋшеніе приемше еще же/ꙋзами тьмницами и камен|і|емъ по-/биеніи быше прѣтреніи быше, ꙋсе-/коновеніе|м|. мча оумрѣше. ходише / въ милотехь и въ козиꙗхъ кожа|х| лиш|е|-/ние скрьбеще ѡзлоблиніи имже не / бѣ до|с|(то)инь мирь въ поустинꙗхь

2б: Свытающе се и вь горахь. и вь пещерахь / и вь пропастехь земльнихь и сии вси / свѣ|д|(ѣ)тельствованіи вѣрою не приемше / ѡбетованнꙗ боу лоуче нѣч|с|то ѿ на|с| / прѣзрѣвшоу да не без нась сь|в|рьшенны боу- /доуть тѣмже оубо имии толикь оубо / имоуще ѡблежещны ѡблакь м|ч|тль / грьдость ѿложьше всакꙋ и оудобь ѡбрѣ-/тни грѣхь трь|п|леніемь течемь прѣ|д|леже|щи| / намь по|д|вигь назирающе начелника вѣрѣ / и сьвршителꙗ і|с|са

246а — доња маргина: Сїю книгꙋ ѿкꙋпи старацъ / михаило за сво дшꙋ блашковићъ / за врѣиши дꙋкатъ въ лѣто ҂зрпз / м|с|ца маиа ї при попꙋ живкꙋ

247б: Бра|т|іе Свобож|д|ьше |с|(е) ѿ грѣхь пора-/ботисте се прав|д|ѣ чл|с|кы глю / занеможенїе пльти вашее / ꙗко прѣ|д|стависте ꙋдивише / рабы неч|с|тотѣ и безакониꙗ / въ безаконіе тако ннꙗ / приставите ꙋди |ва|ше рабы / правдѣ въ стыню сг|д|а рабыи / бесте ѿ прав|д|ы кои оубо пльдь / имѣꙗсте тьг|д|а ѡне|х| же ннꙗ / стидите |с|(е) кончина бо ѡнѣхь / смрть ннꙗ же свобож|д|ьше |с|(е) / ѿ грѣха и порабощьше |с|(е) бви / и има|т|е плодь вашь въ стню / аа кончиноу въ жизнь · вѣчноую / ѡброци бо грѣхоу сьсмрть а да-/рь бжїи жизнь вѣчнаꙗ ѡ х|с|ѣ і / |с|ѱсѣ ги наше|м|

Сваки запис писала је нова рука.

Историјат књиге

Године 1948. Библиотека Матице српске откупила је ову књигу од породице Јоце Вујића из Сенте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 68.

2. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41, 48.

3. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 135.

14. PP IV 7 (PP 272, 352 A 14) — 48248

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило црно, боје киновар и плава, 257 л. 305—310 × 205 мм, текст 217 × 130—140 мм, ретко мање од 130, број редова на страни је 23. Један писар.

Према воденим знацима рукопис датирамо трећом четвртином XVI века (око 1550/60. године): 1) двострука котва у кругу са звездом и контрамарком ВВ, слично Мошин 912 око 1550. године; 2) исти знак са контрамарком ЈВ, врло слично Мошин 957 око 1550. године; 3) цвет у кругу са звездом одозго, слично Брике 6684 из 1555—66. године. При предњим и задњим корицама хартија је савремена и стављена је свакако приликом последње конзервације рукописа. Она је идентична са хартијом уз повез у рукопису ове збирке PP IV 1.

Садржи 33 оригинално пагинираних свешчица по 8 листова, непотпуне су: 1. св. нема 4. и 5. лист, 31. је без 3. и 4, а 33. без 2, 3. и 8. листа. Поједини делови текста су оштећени, највише у последње три свешчице. Хартија је увоштена, на њој су видљиви трагови плесни, влаге, а има и мрља зелене боје.

Корице су дрвене, обложене украшеном кожом и имају две копче.

Тип писма је полуустав. Рукопис је исписан, леп, са разликовањем пуних и танких линија. Почетне, надвучене и подвучене црте се на стубовима не налазе често. Украсне црте су ретко стављене на слова ѕ, з, і, ѕ, ъ и ѡ. Мала слова су типолошки устаљена. Више типова имају само в, т и ѕ. Слово з је уставног типа, док се код ѯ среће округла глава. Јат је са левим дугим привеском, а ѳ и ѱ имају горе лулу, окренуту удесно. Чашица ч је сасвим с леве стране, висока је, плитка и обла. Слово т је једноногог и троногог. У врсти се, поред ж код којег стуб сече пресек кракова, јавља и брзописни облик, отворена осмица. Од већих слова употребљено је бубњевито в, широко ѥ, о и с, високо т, а крупније је понегде и м.

Заставице се налазе на 1а, 70а, 115а и 193а листу. Иницијали и слова на почетку зачела су украшени. Већи иницијали имају исту биљну шару, а на ма-

њим су углавном украсне тачке или црте, па и продужена постоља. Велика су слова иза тачке писана киноваром. Ни она нису украшена другим елементима до пунијим линијама и украсним цртама. Наслови су црвени и изведени везом.

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Има ь, ъ, високо јер и пајерак. Иницијално *ја-* је увек означено са ꙗ, а *-ја* се много чешће пише са -а него са -ꙗ. Мада иницијално Є, є претеже, и ѥ је доста пута употребљено, а иза вокала је примера са ѥ скоро двапут више него са є. Спојеви *ља, ња, ље, ње* имају лигатуре, само понегде одступа нє. Слово ї је присутно у свим одговарајућим категоријама, а ѕ се среће и у словној вредности. Акценатски знаци и спирити су стављани, а од интерпункцијских постоји: тачка, зарез и комбиновање више тачака.

Језик је српскословенски. Нађен је само један пример замене јера са а (васа 103а/21). Замењивање ѣ са є и обрнуто честа је појава, што потврђује екавски изговор. Књижевна норма се без изузетака спроводи код *л* вокалног, групе чр-, чьт-, жд и щ, где је под утицајем народног језика могло доћи до наноса. Нема одступања ни код вь, вь-, вьз- или код заменица на вьс-. Нису присутне ни друге гласовне промене по којима се народни језик разликује од књижевног.

Морфолошки систем овог споменика се такође не одваја од устаљене норме. У м. роду је А јд. скоро доследно изједначен по облику са Г (уколико се означавају бића). У Л јд. основа на **ū* и консонант је наставак -и, у **ĭ* основама и на консонант морфологизирани су наставци И јд. и Д мн. -емь и Л мн. -ехь. У одређеном виду је у Д јд. м. и ср. рода увек -омоу/-емоу, а у Г, Д, И, Л мн. само се трипут среће именички облик (И новы 112а/12, Л нб|с|нехь 61б/14, въ поусте|х| 72б/18—19). Супин је замењен инфинитивом, презент атематских глагола у 1. л. мн. је на -мы, асигматског аориста нема, а у двојини је у 3. л. редовно -та.

Од особина које представљају наносе из народног језика које не зна старословенски канон, налази се понеки пример. То су: А мн. **о* основа на -є, Г јд. **а* основа на -є, а Д и Л на -и, Л јд. **ја* основа са -є, у Д јд. редног броја и у Л јд. партиципа је -ои, број *четири* нема посебан облик за м. род. Двојина се више пута замењује множином, а конгруенција партиципа је понегде нарушена.

Језик је у локалном погледу неутралан, јер сва одступања од норме су општештокавске иновације. Једини сигнал који би можда упућивао на место настанка је доследно писање јера на етимолошком месту јаког полугласа. Екавски рефлекс јата и сачуван полуглас се налази у говорима југоисточне Србије.

Садржај

1а—2б/4: Єже ѿ ма|т|Ѳеа ст҃го Єѵ|г|лїа главы

2б/5—3б/23: Ѳеѡлак'та архїЄп|с|кпа блъгарьскааго прѣдисловїе, Єже ѿ м(ат)-|Ѳ|(еа) ст҃го Єѵ|г|лїа. Текст се прекида: ... Єлика ѡны ѡставише, ть понапльни.

6а—67а: Јеванђеље по Матеју, поч.: ро|д|ове, д҃і. и ѿ дв|д|а до прѣселѥнїа въвѵ̈лѡ|н|'скаго, ... (Мт. 1/17)

67б—68а: Єже ѿ марка ст҃го Єѵ|г|лїа главы.

68б—69б: прѣдисловїє єже ѿ марка ст҃го єѵ|г|лїа.

70а—112б/5: єже ѿ мар'ка ст҃оѥ єѵ|г|лїє нє|д|(є)лѥ. прѣдь просщ҃енїємь.

112б/6—114а: єже ѿ лѵ|к|(ы) ст҃го єѵ|г|лїа главы.

114б: прѣдисловїє єже ѿ лѵ|к|(ы) стго єѵ|г|лїа

115а—189б/10: єже ѿ лѵ|к|(ы) ст҃оє єѵ|г|лїє на рож|д|ьство ч|с|тнаго пр|д|тче, іѡ(ан'на), на лѵ|т|(ѵ)ргїи.

189б/11—190а/9: главы єже ѿ іѡ(ан'на) ст҃го єѵ|г|лїа.

190а/10—192а: прѣдисловїє ѥже ѿ іѡан'на ст҃го єѵ|г|лїа.

192б: Страна је празна.

193а—247б: єже ѿ іѡан'на ст҃оѥ єѵ|г|лїє.

248а—248б/17: сказанїє прѣѥмлющеѥ въсего лѣта число єѵ|г|льскоѥ.

248б/18—253а: [с]казанїє на въсакь дн҃ь дльж'ноѥ быти єѵ|г|лїє. нє|д|(є)лꙗамь въсего лѣта.

253б—261б/16: [съборни]кь в҃і, м|с|цемъ, показоѵє [главы ко]ѥмоѵж|д|о єѵ|г|лїю, изъбран'нымь [ ]мь. і празникѡ|м| вл|д|чныимь.

261б/17—262б/16: [єѵ|г|лїа ра]з'лич'наа, на въсакꙋ потрѣбꙋ.

262б/17—263а/12: [а се ка]ко по|д|обаѥть Обрѣтати [повьседн҃е]внаа єѵ|г|лїа

263а/13—263а/21: прокїм'ни на оѵ|т|рны въ нє|д|(є)л[ю]

263б: [оѵказь гласовомъ и єѵ|г|л]їамь оѵ|т|рьны|м| въскрѣсны]м|.

Записи

62б: и Неключимаго раба нарѣкосте его в'муку кромѣшную і ту будетъ плачъ и скрежетъ / зубомъ. Гаврїилъ Јанковичъ / СлаввенноСербскїи Учителъ в' Шанцѣ К|е|рнѣшевцѣ (данас Крњешевци). / Јюлїа 18го / 1800.

69б: Гаврил Јанковић је рускословенским правописом исписао текст Греческа Херувиха.

192а: Сей Еѵанг҃лїе Церкве Шанца Кернѣщеваца / храма Блг҃овѣщенїе пр|с|тїе Б|д|цы / по|д|Писа Гаѵрїилъ Јанковичъ м|с|ца феѵруара / магис. / Дне 15 798 лето. / Шанца Кернушеваца / Chenza Kernujsevaza / Schanza Kernjevchewacza.

Историјат књиге

Рукопис је Библиотека Матице српске откупила 1948. године од породице Јоце Вујића из Сенте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 69.

2. Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 40—41, 48.

3. Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII век)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, Београд 1982, књ. XXXI, 136.

15. PP IV 29 (PP 297) — 303767

ИЗБОРНО ЈЕВАНЂЕЉЕ

XVIII век

Хартија, мастило црно и киновар, 31 л. 375 × 238 мм, текст 278—285 × 189 мм, најчешће 17 редова на пуној страни, а има и са 19. Један писар.

Према воденом знаку рукопис је вероватно настао у другој половини XVIII века: 1) грб са ловачким рогом и именом C.A.LOS. Исти знак није нађен у расположивој филингранолошкој грађи. Сличан грб код Ајнедера 1480 из 1763. године али са другим именом. Код Ајнедера постоји име J.LOS под бројем 1549 из 1836. и 1547 из 1839. године. Претпоставља се да је произвођач C.A.LOS био претходник J.LOS-a. Уз задње корице хартија има следећи водени знак: 2) грб у облику срца са круном и иницијале IL, исти знак није нађен у расположивој филингранолошкој грађи, вероватно XVIII или XIX век.

Садржи 4 ненумерисане свешчице, од којих 1. има 6, а 2, 3. и 4. су са по 8 листова. Иза 1. свешчице је један накнадно додат лист (текст тече без прекида). Испред 1. и иза последње свешчице је по 1 празан лист. Листови (почев од 2. у 1. свешчици до 7. у 4. свешчици) у горњем десном углу имају бројне словне ознаке а при дну кустоде, тако да се континуитет текста у потпуности може пратити. Видљиви су трагови влаге и на појединим деловима трагови воска.

Корице су полукожне, обложене мраморираном хартијом. Нема трака којима се јеванђеље везивало, види се да су постојале.

Тип писма је устав. Слова су дугуљаста, устаљеног дуктуса, разликовање пуних и танких линија је изразито, а подвлачење и надвлачење стубова није доследно спроведено. Украсну црту има лигатура ѩ. Слова по облику не одступају од уставних која су била у употреби у српској средини. Нешто је неуобичајеније з са две полукружне линије окренуте десно и изведене изједна. Више типова имају: в, ж, о и щ. Само једанпут се среће щ код којег је црта у међупростору померена уз десни стуб. Слово т је само једноного, а присутни су ь и ъ, као и пајерак. Надредних слова нема много, можда зато што је преписано са штампаног предлошка, а од широких ту су Ѥ и О. У инвентару слова се налази и ѧ.

Насловна страна (без пагинације) има вињету распѧтїе Г|с|дне, а иста је вињета, само са незнатним разликама, на 1а листу. Иницијали су украшени, али украс није разноврстан. Сасвим исти биљни орнамент (листове са цветом усред стуба) има Е на странама 31а, 33а, 37а, 40а, 42а, 44а, 47а, 48а и 49а. Акантово лишће имају слова Е на 46а и 50а листу. Осим тога Е се јавља још трипут (11а, 12а и 27а), а Р само на 13а листу. Велика слова изведена киноваром и по облику одговарају малим, имају незнатне украсе, тачке, увијене линије, крст, кићанку.

Правопис је новоцрквенословенски. Преписивач је више пута погрешио у писању јери замењујући га са и. Иначе се врло доследно придржавао правила писања ꙗ- и -ѧ за *ja*, ѧ и а (место етимолошког ѧ) иза сугласника. Нормиран је и правопис ъ, ь, о и е (њихових рефлекса). Слово ї се среће у одговарајућим категоријама, а такође и ѕ које се везује за одређене лексеме. Спирити су стављани, а редовно се означава акценатско место. Од интерпункцијских знакова употребљена је тачка, двотачка, зарез и тачка са зарезом.

Језик је новоцрквенословенски. Јери се доста пута замењује са и ван црквенословенских категорија, док се уместо ѣ ставља е само у оним положајима које одређује норма. Слово ѧ има вредност 'а, само се у два случаја јавља е. Доследно се спроводе групе ор, ер, ол, ел, ро, ре, ло, ле. Замене чр-, чьт-, жд нису констатоване, а щ (изговор *шч*) се среће једанпут написано као щ, док ћ, ђ (к, г) нема. Нема замене вь са оу ни у једној позицији, па ни заменичког вьс- у св-, што је могло потећи од преписивача. Српски рефлекс полугласа није потврђен, увек је о и е. У области морфологије су заступљена сва правила новоцрквенословенске редакције.

Садржај

Насловна страна има вињету на којој горе пише: распѧтїе Г|с|дне

Испод вињете стоји:

Єѵ|г|лїа чтѡ́маѧ

Во ст҃ы́й и вели́кїй четвертокъ:
на лїтꙋ́ргїи.
на оумове́нїи. и по оумове́нїи но́гъ.
и во ст҃ы́й вели́кїй пѧто́къ на оутре́ни
в҃і. ст҃ы́хъ стр|с|те́й

Г|с|да бг҃а и сп҃са нашегѡ і҃иса хр|с|та̀.
и на вечерни
въ то́йже ст҃ы́й вели́кїй пѧто́къ.

Полеђина насловне стране је празна.

1а: Вињета: ра|с|пѧтїе Г|с|дне. Во ст҃ы́й вели́кїй четверто́къ, Єѵ|г|лїе ѿ / матѳе́а, зача́ло, р҃з, на лїтꙋргїи.

6а—6б/8: Во ст҃ы́й вели́кїй четверто́къ, Єѵ|г|лїе а҃, на оумове́-/нїе но́гъ; ѿ іѡа́нна, зача́ло. м҃д.

6б/9—7а/3: Єѵ|г|лїе, в҃, по оумовеннїи но́гъ / ѿ іѡа́нна, зача́ло: м҃е

7а/4—14а/12: Єѵ|г|лїа в҃і, ст҃ы́хъ стр|с|те́й. Єѵ|г|лїе а҃, ѿ / іѡа́нна, зача́ло. м҃ѕ.

14а/13—15б: Єѵ|г|лїе в҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ іѡа́нна. / зача́ло, н҃и

16а—17а/3: Єѵ|г|лїе г҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й ѿ матѳе́а, / зача́ло, р҃ѳ.
17а/4—18б: Єѵ|г|лїе д҃, ст҃ы́хъ, стр|с|те́й, ѿ іѡа́нна. / зача́ло, и҃ѳ.
19а—20б/5: Єѵ|г|лїе є҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ матѳе́а, / зача́ло, р҃аи.
20б/6—21а: Єѵ|г|лїе ѕ҃, сты́хъ стр|с|те́й, ѿ ма́рка / зача́ло, ѯ҃з.
21б—22б/3: Єѵ|г|лїе з҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ матѳе́а, / зача́ло, р҃гі.
22б/4—23б/3: Єѵ|г|лїе и҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ лѹки̇, / зачало, ра҃п.
23б/4—24а/13: Єѵ|г|лїе ѳ҃, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ іѡа́нна, / зача́ло, ѯ҃а.
24а/14—24б/9: Єѵ|г|лїе і҃, сты́хъ стр|с|те́й, ѿ ма́рка, / зача́ло, ѯ҃ѳ.
24б/10—25а/6: Єѵ|г|лїе а҃і ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ іѡа́нна. / зача́ло, ѯ҃в.
25а/7—25б/3: Єѵ|г|лїе в҃і, ст҃ы́хъ стр|с|те́й, ѿ матѳе́а. / зача́ло р҃ди.
25б/4—29а: Во ст҃ы́й вели́кїй пѧто́къ, ве́черъ. Єѵ|г|лїе ѿ- / матѳе́а, зача́ло, р҃і.
29б: Страна је празна.

Записи

При дну насловне стране преписивач је истим уставом, само ситније, написао:

Печа́тано въ Моско́вской тѵ̈погра́фїи, / ҂аѱ҃пе года, м|с|ца, / А́прилїѧ въ є҃ де́нь, жите́ль Іѡаннъ. Саввичъ:

Већим словима испод: Въ вершцѣ:

На последњем празном листу је написано:

Рожденїе младенцовъ / Мла|д|нцъ Геѡргїй Родися. Априлїя 14 гѡ Крестися 23 го тогоже м|с|ца [лѣта 791 г] Мла|д|нцъ Антонїй Родися Сентемврїя 23 гѡ Крестися 30 го Октомв[ ] лѣта 792 г

Историјат књиге

Рукопис је заведен у инвентар Библиотеке Матице српске 1968. године. Не зна се где се до тада налазио.

ЛИТЕРАТУРА

1. Новаковић, Стојан, *Српска библиографија за новију књижевност 1741—1867*, Београд 1869, 26.

16. PP IV 42 (PP 319) — 240458

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

XVI век

Хартија, мастило мрко и киновар, 4 л. 286 × 195 мм, текст 200 × 125 мм, број редова на страни 22. Један писар.

Према воденом знаку овај одломак датирамо трећом четвртином XVI века: 1) котва у кругу са звездом и контрамарком IA, врло слично Мошин 1626 из 1577. године.

Тип писма је полуустав. Пуне и танке линије се изразито разликују, надвучене и подвучене црте су ретко стављане, а украсних нема. Типолошке неуједначености код малих слова нема много, срећу се код з, т и ѡ. То су облик уставног з и полууставног са округлом главом и стубом који залази под ред савијајући се удесно, једноногo и троногo т и омега написана двопотезно, са унутрашњом цртом до висине бочних страна, и изведена једном линијом са благим угибом. Остале неједнакости тичу се варијаната у оквиру истога типа. Од „већих слова" присутна су: широко ѥ и о и високо т и ѣ. Брзописних облика који не улазе у састав полуустава, на сачуваним странама нема, а сви остали словни облици карактеришу полуустав XVI века.

Иницијали су писани киноваром и нису украшени. Велика слова су изведена киноваром и мрким мастилом (иза тачке у оквиру једног читања).

Правопис је ресавског типа, ненормализован. Група *ја-* је доследно писана ꙗ-, док код *-ја* претеже -а над -ꙗ. Група *је* у обе позиције има чешће ѥ него е, ѥ. У спојевима *ља, ња, ље, ње* увек је присутна лигатура, сем у једном примеру са е (нѥ). Јавља се само ь, а за ресавски правопис рукопис везује ї, скоро доследно написано у свим одговарајућим категоријама. Томе се придружују и акценатски знаци и спирити, па и употреба зареза.

Језик је српскословенски. Слово ь се увек налази на етимолошком месту, док се ѣ и е мешају, што указује на екавски изговор. Вокално *л*, *-л* на крају речи и групе чф-, чьт-, жд и щ доследно су употребљене. Заменице са вьс- не одступају од књижевне норме. Предлог вь и иницијално вь- и вьз- нису замењени са оу и оу-, оуз-. Ни других наноса из народног језика писара нема.

Према српскословенској норми у рукопису се налази доследно изједначен А са Г јд. м. р. за бића, Л јд. *ӣ основа је редовно на -и, једини пример атематског глагола је у 1. л. мн. са -мы, у 3. л. дв. је -та. Супин је замењен инфинитивом, а асигматски аорист се не јавља, уместо њега је млађи сигматски тип. У рукопису уопште нема иновација у падежним наставцима или у конјугацији на основу којих би се могао ближе локализовати, нема чак ни најстаријих општештокавских црта. Једино се срећу облици *о основа код именица непродуктивних врста.

Садржај

Јв. 1/14—2/22, поч.: ꙗко ѥдинороднаго ѿ ѡца . . . прекида се упућивањем: ко(нь)|ц|, пе(ть)|к|· а соу|в|(ота) свѣ|т|(а)

Записа нема.

Историјат књиге

Рукопис је 1963. године поклонио Библиотеци Матице српске проф. Ђорђе Сп. Радојичић. Других података о историји рукописа нема.

Литературе о рукопису нема.

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА КОЈЕ СУ КОРИШЋЕНЕ У ОПИСУ ВОДЕНИХ ЗНАКОВА

Ајнедер	G. Eineder, *The ancient paper-mills of the former Austro-Hungarian Empire and their Watermarks*, Hilversum, 1959.
Брике	Ch. M. Briquet, *Les Filigranes* I—IV, Geneve, 1907.
Брике, Ђенова	Ch. M. Briquet, *Papiers et filigranes des Archives de Gênes 1154 à 1700*, Atti della Società Liqure di Storia Patria, t. XIX fasc. 11, Genève, 1888.
БСП	Београд, Библиотека Српске патријаршије, Збирка рукописа.
Дечани	Манастир Дечани, Збирка рукописа.
Дубровник, A.C.R.	Хисторијски архив, Acta Consilli Rogatorum (1415—1808).
Зонги	A. Zonghi, *Zonghi's watermarks*, Hilversum, 1953.
ЈАЗУ	Загреб, Архив Југославенске академије знаности и умјетности, Збирка ћирилских рукописа.
Лауцевичиус	E. Laucevicius, *Popierius Lietuvoje XV—XVIII a.*, Atlasas, Vilnius, 1967.
Лихачев	Н. Лихачев, *Палеографическое значение бумажных водяных знаков.* I—III, Спб. 1899.
Мошин	V. Mošin, *Auchor Watermarks*, Amsterdam, 1973.
Мошин—Тралић	V. Mošin—S. Traljić, *Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka.* I—II, Zagreb, 1957.
МСПЦ	Београд, Музеј Српске православне цркве, Музејска збирка рукописа.
МСПЦ, Грујић	Београд, Музеј Српске православне цркве, Грујићева збирка рукописа.
НБС	Загреб, Народна и свеучилишна библиотека, збирка ћирилских рукописа.
Никољац	Бијело Поље, црква Никољац, Збирка рукописа.
Пећ	Пећка патријаршија, Збирка рукописа.
САНУ	Београд, Архив Српске академије наука, Збирка рукописа и историјска збирка.
Хивуд	E. Heawood, *Watermarks, mainly of the 17 th a 18 th centuries*, Hilversum, 1957.
Шибеник	Задар, Хисторијски архив, Архива Шибеника.

Мирослава Гроздановић-Пајић

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Маја Арађански—Рајков

ПАЛЕОГРАФСКИ ОПИС ЈЕДНОГ СРПСКОСЛОВЕНСКОГ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА ИЗ 1571. ГОДИНЕ

Четворојеванђеље се налази у збирци Библиотеке Матице српске, има сигнатуру РР IV 5 (стара је РР 270) и инвентарски број 212245.

Књига је писана на хартији, није потпуна, сачувана су 343 листа. Димензије листова су 313 × 218, а текста 210 × 128 мм. Важно је напоменути да се у књизи појављују странице са ситнијим и крупнијим рукописом (ситнији је на стр.: 1а — 2б, 77а — 78б, 136а — 137б, 234а — 235б и 311а — 324б, с тим што је стр. 137б погрешно двапут пагинирана, а овде се ради, у ствари, о стр. 138б, али ћу у свом раду задржати и даље постојећу претходну пагинацију). Тамо где је рукопис крупнији, има 19 редова на страници, а слова су величине 5—6 мм, има их око 24 у једном реду. Ситнија слова су величине 4 мм, размак између редова је 4—5 мм. На страници има 25 редова са, просечно, 27 слова. Линије за исписивање слова се не виде, међутим, редови су прави. Са десне стране повучена је маргина дуплом линијом са размаком од 5 мм. Књига је писана црним мастилом, а наслови и почеци (зачела) су изведени киноваром.

У књизи постоје два водена знака према којима хартија потиче из треће четвртине XVI века (око 1560/70. године). Распоред водених знакова није у вези са распоредом ситнијег и крупнијег рукописа.

На крају књиге, на стр. 323б—324б, постоји запис „грешног дијака Димитрија" са податком да је он писао књигу и датумом: Съписа се сїа книга стоѥ Єѵ|г|лїе ѿ битїа вь лѣто ·з҃о҃а҃·:· а ѿ рож|д|ьства хв҃а а҃* и ф҃, о҃, а҃.

У запису нису усаглашене године од постанка света и она од рођења Христова. Уколико узмемо да се код нас графема з јавља место з, онда је први број 7071, док је други 1571. Међутим, ако се од 7071. одузме 5508 остаје 1563, како је рукопис датирао Д. Богдановић[1]. И један и други датум (1571, 1563) спадају у трећу четвртину XVI века, а са тим се слажу и водени знаци.

Циљ овог рада је да се да палеографски опис једног датираног рукописа и да се докаже да је ситнији рукопис и запис (писан такође ситнијим рукописом) писала иста рука као и крупнији, без обзира на незнатне разлике које међу

[1] Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији XI—XVII в.*, стр. 130.

њима постоје. Оне се огледају у томе да се у ситнијем рукопису појављује као једини облик слова т такозвано „троного т", док је оно у крупнијем рукопису изразито мало заступљено; друга разлика односи се на појаву лигатуре ѡ+ҏ само у ситнијем рукопису.

ОПИС МАЛИХ СЛОВА

Инвентар: а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, з, і, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, ѳ, х, ѡ, ѱ, ц, ч, ш, ъ, ь, ы, ѣ, ѣ, ѥ, ю, ѳ, ѯ, ѱ, ѵ.[2]

а Стуб је права линија, мало искошена улево у односу на вертикалу, ретко је подвучен, а нешто чешће је надвучен. Петља обично почиње нешто испод врха и не належе на линију реда. Облик и ширина јој варирају, али је најчешће обла.

б Стуб је вертикална или благо искошена права линија, а може бити и извијена или улегнута. Пречка је често мало искошена нагоре и редовно има привезак. Подница обично прелази стуб и са леве стране. Петља почиње око половине стуба, облик јој варира, но углавном је изломљена, асиметрична и ужа од пречке.

в Стуб је вертикалан и прав, а петље су асиметричне. Горња је мања од доње, а образују је две праве линије, горња водоравна или благо искошена нагоре и доња коса, која додирује стуб око половине. Доња петља састоји се из лучне или изломљене бочне линије, која належе на горњу петљу око половине њеног косог дела, те је угиб у горњој половини стуба. Доња спојница обично полази изван стуба, а понекад премашује и бочну страну. По облику је права или таласаста. Најчешће је шира од горње спојнице.

г Од врха његовог вертикалног, ретко подвученог стуба, полази удесно водоравна или благо нагоре искошена пречка, која се обавезно завршава привеском, понекад дугим до половине стуба. Врло ретко пречка прелази стуб са леве стране.

д Обично је четворопотезно. Ножице су одмакнуте од стубова, залазе доста у доњи међупростор, косе су, окренуте једна ка другој, а десна је често дужа од леве. Понекад лева није на крају поднице. Стубови су косе праве линије које се спуштају на водоравну подницу. У горњем делу спојени су на два начина: први — на врху се укрштају, што прелази у једну ширу троугласту површину, и други — леви стуб додирује десни негде око половине. Стубови су ретко надвучени.

є Изразито је плитко, најчешће у облику усправног издуженог лука, који има савијутке на крајевима, паралелне са линијом реда или окренуте ка унутрашњости слова, али их често и нема, нарочито на доњем делу. Језичац му је око половине, варира по усмерењу, некад је водораван, а понекад паралелан било са горњим или доњим савијутком.

ж Тропотезно је, симетрично и увек укрштено. Пресек кракова је на горњој трећини вертикалног, правог и често подвученог стуба. Леви крак почиње као коса права или благо испупчена или улегнута линија, чија је почетна црта усмерена нагоре или надоле. После пресека са стубом, у виду лука

---

[2] По Јосипу Хаму, *Старославенска читанка*, Загреб 1960, 1—2.

или преломљеног лука, спушта се вертикално до линије реда. Десни, обично надвучени крак, у горњој половини је такође кос, прав или извијен, различитог усмерења, а после пресека се спушта на линију реда најчешће у виду преломљене, према средини слова усмерене линије.

з Симетрично је, окренуто као латинично слово s, на које у потпуности личи.

з Пречка је права и водоравна, са привеском који није свугде на њеном почетку, а у неким случајевима дужином допире до стуба. Стуб је кос и углавном прав, а спушта се до линије реда, премашујући негде косином почетак пречке. Продужава се у подницу која почиње оштрим углом или савијутком, ретко лежи на линији реда, обично се спушта испод ње у облику косе праве или нагоре извијене линије, која прелази у реп, усмерен улево или вертикално надоле. Доњи део слова углавном је шири од пречке.

і Састоји се од вертикалног правог или благо улево извијеног стуба, који је или надвучен или подвучен, док се оба елемента истовремено ретко појављују. И украсна црта је врло ретка. Јављају се варијанте са тачкама или без њих.

и Стубови су вертикални, често извијени у различитим правцима (понекад су паралелно извијени улево, понекад су окренути један ка другоме, а најчешће је извијен само један од њих, и то улево). Подвучени су или надвучени, али су ти елементи неравномерно распоређени. Висина пречке варира, никад не досеже до крајева стубова, а врло ретко је водоравна.

к Бочна страна не додирује вертикални прави стуб. Угиб је обично на половини, најчешће у облику тупог угла. Горњи крак је коса права или лучна линија извијена улево. Недоследно има кукицу на врху, док је доњи крак коса права или изломљена линија, само је понегде подвучена.

л Леви стуб је тањи, најчешће почиње од врха десног, који је дебљи и мање искошен. При дну стубова чест је савијутак различитог усмерења: некад су оба окренута наполе, односно унутра, а некад је само један стуб савијен, такође на споменути начин. Спој стубова, тј. оштри угао при врху, ретко је надвучен.

м У највећем броју случајева је четворопотезно. Стубови су увек коси, улегнути или испупчени, леви је танак, а десни пуњи и нису подвучени. Унутрашњи део слова изведен је тако да десна страна, која је танка и права, креће испод врха стуба, а належе под оштрим углом на леву страну (дебљу, улегнуту или испупчену) на њеној доњој трећини. Ако је слово тропотезно, леви стуб је нижи од словног низа, а десна угибна страна и стуб су написани изједна и заузимају целу висину низа. Угиб је такође оштар угао. Кад је слово двопотезно, састоји се из две шиљато преломљене линије, које су спојене својим унутрашњим деловима као код прве варијанте. Врло ретко слово је једнопотезно, у облику изломљене линије са заобљеним угловима прелома. Леви спољашњи део паралелан је десном унутрашњем, а леви унутрашњи десном спољашњем.

н Стубови су прави, понекад испупчени и увек вертикални. Пречка је коса, висока, с тим што јој положај варира. Почиње од врха или до границе прве трећине, а на десни стуб се спушта углавном до половине. Леви стуб је често подвучен.

о Врло је узано, најчешће једнопотезно. При дну је овално, са шиљком горе, претежно помереним удесно.

п Стубови су дебели, усправни и извијени на разне начине, а ретко су подвучени. Пречка је танка водоравна линија, која често прелази десни стуб.

ρ Стуб је вертикалан, при врху савијен удесно. Реп је извијен на разне начине или прав, ретко стањен. Углавном је краћи од горњег дела слова. Бочна страна главице најчешће полази са врха стуба, може бити вертикална или коса (у том случају је нагнута удесно), права, испупчена или улегнута. На доњој линији реда је понекад обла, па је главица једнопотезна. У већем броју случајева је са одвојеном подницом која належе на линију реда. Понекад подница додирује бочну страну на њеној доњој трећини.

ϲ Плитко је, слично слову ε, у облику изломљеног лука, мада може бити и обло, са повијеним крајевима. Горњи савијутак је понекад паралелан са линијом реда, понегде је у виду куке или кос, прав и усмерен нагоре. Доњи прави део савијутка лежи на линији реда, али се среће и обао усмерен нагоре. Понегде је прав али кос, а у неким примерима га ни нема, па слово личи на г са врло кратком пречком. Изузетно ретко доњи савијутак се продужава вертикално нагоре, прав је и допире до половине слова.

т Има два типа овог слова — једноногог и троногог. Код једноногог стуб је прав и углавном подвучен, а пречка је права, водоравна или коса линија са привесцима дугим скоро до половине стуба. Код троногог слова стубови су вертикални, прави или мало извијени на разне начине, али једнаке дебљине. Пречка је танка, водоравна или мало искошена нагоре, а често прелази десни стуб. У тексту се појављује и један пример двоногог т, са левим привеском продуженим у стуб (на стр. 283б).

ογ У првом делу диграма је ο, које се не разликује од истог слова самосталног употребљеног. Други део диграма, слово γ, има кос стуб, најчешће таласаст, у горњем делу извијен удесно, а у доњем улево, мада може бити и прав. Понекад је при дну стањен. Његова дужина варира (од трећине висине горњег дела слова па до једне и по његове висине). Леви крак је различитог облика: увек је кос, прав или испупчен, са водоравним савијутком на линији низа. Његов спој са стубом је различит. Изведен је у виду савијутка удесно, који је обао или преломљен и лежи на линији реда, или се крак наслања на водоравну подницу, која сече стуб око половине и такође је на линији словног низа. Она прелази крак са леве стране.

ѕ Најчешће је двопотезно: десни крак је тања коса, права или таласаста линија, која почиње у горњем међупростору, понегде и кукицом извијеном улево, а на линији реда се савија и наставља удесно, чинећи подницу изведену изједна са краком. Са левим краком, који је дужи, кос и углавном прав, сече се у горњој половини словног низа. Спој на доњој линији је под оштрим углом. Међутим, ово се слово среће и тропотезно — подница је тада посебна водоравна танка линија, која прелази краке било са по једне, било са обе стране. Други тип овог слова састоји се из слова ο, широког, врло ниског (испод половине реда), неправилног облика (слично је широком ο, које ће касније бити описано), а изузетно ретко је ο онакво какво је у самосталној употреби. Крила птичице су коса, углавном извијена, састају се или на врху слова ο, или изнад словног низа, најчешће под оштрим углом. Лева страна има савијутак усмерен надоле, а и десна често има савијутак паралелан са линијом реда. Слово овог облика се много учесталије јавља од стр. 284б.

χ Састоји се из два укрштена крака, који се секу око половине словног низа. Дужина им варира (много пута залазе дубоко у доњи међупростор),

углавном су прави. На горњем крају имају савијутке супротно усмерене и повучене скоро вертикално надоле. У доњем међупростору такође се срећу савијуци (чешће на десном краку), окренути су нагоре супротно један од другог.

ѡ Постоје два типа овог слова. Први је састављен од две бочне обле линије савијене према унутрашњости слова. Десна се уздиже у средини до горње линије реда (као латиницом U), а лева належе на њу под плитким угибом. Други тип је слово са две бочне обле линије спојене танком правом или благо таласастом подницом, која често прелази десну бочну страну. Овај тип ретко има надредно слово.

ѱ Горњи део слова је као код ш (које ће касније бити описано), а доњи део је понегде само продужетак средњег стуба, али је много чешће повучен независно од њега. Углавном је тањи, различите је дужине и усмерења (уколико није вертикалан) и може бити извијен.

ц Постоје две варијанте овог слова — прва је тропотезна, а друга двопотезна. Тропотезно слово састоји се из левог усправног, понекад испупченог, понекад улегнутог стуба и водоравне танке спојнице која лежи на линији реда и понегде прелази леви стуб, а на десној страни се спушта у међупростор под оштрим углом у виду ножице. Често је благо извијена, различите дужине и дебљине. Десни стуб је сличан левом. Двопотезно слово састоји се из левог стуба, који се вертикално спушта на линију реда, а затим под правим углом скреће удесно и десног стуба који се продужава у реп, прав или повијен улево, такође различите дужине и дебљине.

ч Асиметрично је, чашица је плитка, надоле окренута лучна линија. Налази се са леве стране вертикалног или косог правог или извијеног стуба, који допире до ивице низа а доле је углавном подвучен. Чашица достиже до његовог врха.

ш Састоји се из три вертикална стуба, понекад извијена (на различите стране) и танке водоравне поднице, која у неким примерима прелази са обе стране стубове, али то чешће чини са десне. Средњи стуб је ретко надвучен.

ъ Слово се јавља само као тзв. „високо јер". Има доста дугачку водоравну пречку, која почиње кукицом окренутом нагоре, а углавном прелази стуб са десне стране. Стуб је дебео, кос, понекад испупчен, различите висине (све до горњег словног реда). Петља је или троугласта, или са изломљеном бочном страном затвара четвороугао. Подница је танка, водоравна, понегде прелази и стуб и страну петље.

ь Слово је као ъ без пречке. Стуб је често надвучен, па личи на ъ, а подница у више примера прелази и стуб и петљу.

ы Стубови су често благо нагнути један ка другоме и извијени, ретко надвучени или подвучени, а петља је као код ъ и ь. Спојница не постоји, као ни украсна црта на десном стубу.

ѣ Стуб је обично искошен удесно, залази у горњи међупростор, али различитом дужином. Јавља се и надвучен. Петља је као код ъ и ь, а пречка је благо дигнута нагоре, танка је, пресеца стуб на линији реда и има привеске. Леви је или изразито кратак, или изразито дугачак (чак до линије реда).

ѣ Стуб је често кос, симетричан са стубом а. Стубови су ретко подвучени. Слово а је исто као и ван диграма. Спојница је углавном коса, а висина и положај јој варирају, али изразито ретко иде до врха а. Украсна црта на спојници јавила се само у једном случају (стр. 179б).

ѥ Стуб је претежно вертикалан и прав, а јавља се и извијен паралелно са линијом слова ѣ. Понекад је подвучен или надвучен. Слово ѣ је као и ван диграма (плитко), а спојница је око половине, и врло често изједна са језичцем.

ѭ Стуб је обично искошен удесно, ретко надвучен или подвучен, а други елеменат је исти као ѳ. Спојница је око половине и врло ретко је водоравна.

ѳ Тело је често двопотезно, личи на издужено ѳ, искошено удесно. Доле лежи на линији реда, а горњи део прелази доста у међупростор. Пречка се налази око половине, коса је, танка, и има привеске, с тим што леви често залази под линију словног низа.

ѯ Стуб је кос, испупчен или угнут, на врху је дубља или плића чашица (као код ч), која се среће и симетрична. Око половине стуба почиње тројка, чији се дубоки угиб често спушта под линију реда и паралелан је (мање или више) са стубом. Тројка се завршава савијањем њеног краја удесно. Последњи савијутак често прелази ширину слова. Он варира тако што се понегде види прелом. Удесно повучена линија је благо надоле или нагоре искошена права.

ѱ Јавља се свега три пута у тексту. Стабло му је вертикално и иде до линије реда. У једном случају је надвучено и са украсном цртом око половине (стр. 232б), а у друга два случаја тога нема. Лева и десна бочна страна су косе, на врху је лева савијена. Обе се са стубом спајају на линији реда под оштрим углом.

ѵ Постоје два типа. Први је као V латиницом, с тим што је често крај угла благо заобљен. Стране обично имају савијутке на врху, оба усмерена наполье, или постоји савијање само једног, десног, унутра. Други тип је двопотезно слово, слично са ѵ, само је доњи део врло кратак.

Опис лигатура

Инвентар лигатура: ѧ+ѵ, ѕ+ѧ, ѕ+ҁ, ѧ+ѵ, ѡ+ѧ, ѡ+ҁ, ҁ+ѣ, т+в, ч+ц, ѿ+ҁ.

ѧ+ѵ Слова су по облику иста као и ван лигатуре, с тим што је стуб слова ѧ уједно и леви крак од ѵ.

ѕ+ѧ И овде су слова као ван лигатуре, а заједнички део им је савијутак, одн. реп од ѕ, који је уједно и леви привезак на подници д. Овде треба напоменути да се ове две графеме врло често јављају у лигатури, али ипак не доследно.

ѕ+ҁ И у овом споју основни облици су као ван лигатуре. Заједнички део им је у неким случајевима реп, почев од линије реда или ниже, око његове половине. У другој варијанти су два репа спојена на самом крају, обично под оштрим углом. Често имају заједнички савијутак улево. Постоје и примери да реп знака ѕ „обгрљује" реп од ҁ (тј., секу се на два места). И за ту лигатуру важи напомена да се јавља често, али не доследно.

На једном месту (стр. 278а) појављује се и други тип ове лигатуре: ҁ је подигнуто изнад ѕ, али се савијутком (тј. репом) свог стуба продужава у косо стабло од ѕ.

ѡ+ѧ Оба знака су написана заједно, у виду једне цик-цак линије.

м+ꙗ Слово **м** има облик као кад је самостално употребљено, понекад је и нешто шире, а **ꙗ** је издигнуто изнад његове средине. Такође му је облик као ван лигатуре. Слово **ꙗ** се спушта до доње трећине десне угибне линије **м**, а понегде је реп делимично паралелан са њом, и може прелазити у доњи међупростор.

ꙗ+ѣ Слово **ꙗ** је као у самосталној употреби, а **ѣ** се продужује горе из вертикалне линије главе **ꙗ**. Пречка је танка, релативно водоравна и има савијутак са десне стране. Понегде, чак, стуб од **ѣ** није ни спојен са **ꙗ**, него цело слово има облик крста дигнутог над **ꙗ**.

т+в Подсећа на **ѣ** овог писара. Састоји се из доста дубоког, надоле окренутог лука, који се са десне стране савија у петљу, која пресеца средину лука спуштајући се као кос прав стуб. Ова линија иде до половине словног низа, где се са десне стране надовезује **в** у облику доста дубоке тројке. Ова лигатура јавља се на свега три места у тексту (на стр. 44а, 271а и 280а).

ч+ц Облици су као и ван лигатуре, а леви стуб од **ц** је уједно стуб слову **ч**. Примећена је само једанпут (175б).

ѡ+ꙗ То је „плитка омега", по облику иста као и ван лигатуре, изнад чије средине је уписано **ꙗ** такође исто као ван лигатуре. Стуб му додирује половину поднице **ѡ**. Јавља се само у ситнијем рукопису.

Опис надредних слова

Инвентар: **б, г, д, ж, з, к, л, м, н, о, с, т, х, ѱ, ц, ѳ.**

Овде се издвајају две групе слова. Једну чине она која су по облику иста са малим словима, само су мања. То су: **б, г, ж, к, л, н, о, х, ѱ, ц** и **ѳ**, па неће бити посебно описана.

У другу групу слова спадају она која се по облику разликују од малих слова, и представљају уобичајене облике надредних слова у уставу и полууставу. То су: **д, з, м, с, т** и **ч**.

д Подница је дугачка и танка водоравна линија без ножица. Леви стуб је тањи и кос, док је десни дебљи и на врху има савијутак улево, који се често спушта до поднице. Стубови се додирују испод места где почиње поменути савијутак.

з Горњи део је као код малог слова у низу, док је спојница краћа од горње пречке и спушта се у реп под правим углом у односу на линију реда.

м Ово је грчко брзописно слово, а састоји се од три надоле окренута лука. Први, који представља леви стуб, има задебљани савијутак нагоре, танак је, кос и доста плитак. Други, који представља унутрашње стубове написане изједна, дубљи је и обично стањен на десној страни, а трећи, односно, десни стуб, обично почиње на истој висини као други, а углавном је нагнут улево. Он се завршава линијом која се савија под тупим углом.

с Много је дубље него у низу, и често је скоро положено.

т Постоје два типа. Први је једна варијанта троногог **т**, али су му стубови врло кратки и доста је широко. Други тип има један кратак стуб, којег наткриљује мање-више водоравна танка линија која понекад има савијутак надоле са десне стране (по дужини скоро као стуб).

ч Облик овог слова је као оба типа ижице описана међу малим словима, само је мање.

Титла. Када је титла над надредним словима, онда је облика водоравно положеног нагоре окренутог лука, који у неким случајевима има на десној страни савијутак нагоре.

Другог типа је титла изнад скраћеница. Она је најчешће таласаста, мада се јавља и у облику водоравно положеног нагоре окренутог лука, па чак и праве линије са савијуцима под правим углом окренутим нагоре.

ОПИС ВЕЋИХ СЛОВА

Инвентар: Є, О, Ѻ, Ф.

Ова слова нису у функцији великих слова, не појављују се на почетку зачела, него иза тачке, у именима, на почетку или у средини неке речи.

Є Величина варира, понегде залази и у горњи и у доњи међупростор, али је често готово интерлинеарно. И облик није сасвим устаљен. Обично је у виду лука са облим савијуцима окренутим ка унутрашњости, а често је и у виду преломљеног лука са савијуцима на којима се такође виде преломи. Језичац је око половине, таласаст, усмерен најпре нагоре, а затим се спушта. Доста пута је шири од дубине лука. Ово слово увек има вредност „је" и јавља се на почетку речи или слога.

О Неправилног је крушкастог облика, али не увек симетрично. Често је врх померен устрану, а слово је врло широко. Најчешће је двопотезно (мада може бити и једнопотезно). Водоравна линија дна често прелази десну облу страну. Јавља се на почетку и у средини речи.

Ѻ Исто је као широко Є, само нема језичац. И за њега важи иста напомена о различитој величини. Оно се углавном појављује у скраћеници і҃є и на почецима речи иза тачке. У сугласничким групама га нема.

Ф Тело је као код широког О, а стуб је вертикалан, при врху савијен удесно, различите дужине, а при дну обично тањи. Ово слово јавља се на почетку страних имена, али и у средини страних речи.

Издужено слово ѯ није употребљено, а што се тиче тзв. бубњевитог в, у овој функцији га нема, него се, у некој украшеној и измењеној варијанти, јавља као иницијал.

ОПИС ВЕЛИКИХ СЛОВА

Инвентар: А, Б, Г, Д, Ѕ, И, К, Л, М, Н, О, П, Р, Т, Ꙋ, Ч, Ш, Ѳ.

Налазе се на почетку стиха и реченице ван положаја иницијала, или на дну стране у разним ознакама. За сва ова слова важи да су по облику једнака малим, изузев једног случаја А. Међутим, стубови су доследније надвучени, подвучени и дебљи. Нешто су већа од малих слова, али им величина варира. Понегде залазе само мало у горњи и доњи међупростор, а понегде га целог испуњавају. У случајевима ознака на дну стране величина је отприлике као три словна низа. Писана су киноваром.

Я Слово које се разликује од осталих великих Я налази се на стр. 157б. Високо је као два словна низа. Стуб је вертикалан и прав и има са леве стране водоравну почетну црту. Петља је водоравно усмерена устрану. Полази са горње трећине стуба, а завршава се на његовој половини. Слово је украшено савијутком који личи на с и почиње од горњег дела петље.

ОПИС ИНИЦИЈАЛА

Инвентар: Б, Е, Г, Є, І, Л, О, П, Р, С, Т, Ф, Ѳ, Ч, Ю.

То су киноваром исписана слова на почецима поглавља или њиховим пред-почецима.

Б Облик је као у малог слова, а величина варира. Обично захвата један низ и делове његових међупростора, с тим што не лежи на линији реда, него петљом залази мало под њу, а у другом случају пречком залази делимично у горњи међупростор. Око половине стуба има украсну тачку.

Е Облик и величина веома варирају, а постоје три различита типа. Први тип састоји се из вертикалног лука који се савија на крајевима у две одвојене петље, од којих је доња више елипсаста, положена водоравно, или, у варијанти, постављена усправно. Најчешће је доња бочна страна посебно написана. Крај лука је обично премашује, често је усмерен нагоре, а кад је петља вертикална, он залази у доњи међупростор и искошен је у различитим правцима. Око половине стуба у много случајева постоји украсна тачка.

Код другог типа стуб је претежно вертикалан и прав, а у горњем делу се савија удесно и продужава нагоре под тупим углом. Одавде се надовезује горња спојница петље. Она се под оштрим углом савија надоле, скоро вертикално, и око половине стуба скреће укосо и надоле ка унутрашњости слова не додирујући стуб, образујући тако горњу петљу. Доња бочна страна почиње најчешће на месту где горња петља скреће ка унутрашњости слова, и спушта се у благом луку вертикално до линије реда, где се савија у подницу. Подница може бити и самостална танка линија, која често прелази и стуб и бочну линију петље. На спојницама се понегде јавља украсна тачка. Величина и овог типа варира, као и однос двеју петљи. Оне су обично исте ширине, али је ипак некад шира горња, а некад доња.

Код трећег типа стуб је прав и вертикалан, а петље су потпуно одвојене и удаљене једна од друге. Горња петља се састоји од мање-више водоравне спојнице и бочне линије која се вертикално спушта надоле, а затим под правим или оштрим (али заобљеним) углом скреће ка стубу. Ређе је горња петља изведена у облику кружнице или елипсе, која почиње нешто пре краја горње спојнице, а завршава се око њене половине. Доња петља одговара по облику петљама малих слова овог писара. Обе спојнице најчешће прелазе ширину петљи, а доња петља је обично шира од горње. Честе су и украсне тачке на стубу и подници. Величина варира.

Г Облика је као мало слово, само је нешто веће. Залази у горњи, у доњи, или у оба међупростора. На средини стуба има украсну тачку.

Є Има два типа овог слова. Први је у облику дубоког лука са готово водоравним савијуцима и таласастим језичцем, који полази удесно од половине лука и паралелан је са савијуцима. Други тип чини преломљени лук чији је

угиб туп угао. Горњи део угиба је краћи од доњег, па изгледа као да је слово нагнуто улево. На крајевима су савијући под оштрим углом, окренути ка унутрашњости слова. Често имају почетну или завршну црту. Уколико језичац креће са места прелома, у облику је надоле окренутог лука. Ако полази са половине доњег дела угиба, тада је лук окренут нагоре, а на њему се виде преломи. Обично је надвучен, односно подвучен. Слово залази и у горњи и нешто више у доњи међупростор, али не много.

І Састоји се од вертикалног надвученог и подвученог стуба са украсном тачком на средини. По величини је различито, негде је само мало веће од малих слова, а негде се доњом половином спушта у међупростор.

Л Састоји се од десног дебљег косог стуба који се на врху савија улево, надоле и левог тањег косог стуба, који почиње испод врха десног. Леви стуб се при дну троугласто проширује. Појављује се само на једном месту (стр. 235а).

О Исто је по облику као већ описано широко **О**, само што на врху и с њим симетрично на подници има украсну тачку.

П Облик је као код малих слова, а величина варира. Увек залази само у доњи међупростор, негде незнатно, а негде отприлике за две трећине своје висине. Стубови су обавезно подвучени, прави, пуни и вертикални. Пречка је тања, водоравна, а прелази их са обе стране. Често је украсна тачка, било само на стубовима, било само на пречки, или и на једном и на другом месту.

Р Састоји се из вертикалног подвученог стуба и главице која по облику одговара горњој петљи трећег типа иницијалног **Ѣ**. Стуб често има украсну тачку око половине, а спушта се доста у међупростор, све до новог словног низа.

С По облику се слаже са другим типом **Є**. Величине је као и иницијално **Є**, а у доњем међупростору је око две трећине слова.

Т Стуб је прав, вертикалан, подвучен, дебео и залази у доњи међупростор. Око половине је украсна тачка. Пречка је тања, водоравна и има дугачке троугласте привеске.

Ф Одговара облику „већег" **Ф**, али је стуб нешто дужи и подвучен.

Ѡ Заступљена су оба типа (као код малих слова), само што мало залазе у горњи међупростор и нешто су шира. Код омеге са равном подницом бочне стране имају савијутке унутра.

Ч Симетрично је, има доста дубоку чашицу у облику полукружнице на којој се виде преломи, а кракови су надвучени. Стуб се спушта вертикално од средине чашице (која лежи на линији реда) у међупростор и различите је дужине. Подвучен је.

Ѥ Стуб је вертикалан, прав, надвучен и подвучен. Други део лигатуре је као други тип иницијалног **Є**. Спојница је изједна са водоравним правим језичцем, који има савијутак нагоре.

Међу овим словима јавља се и једна лигатура. То је **Ѣ+Ъ**. **Ѣ** је само нешто мало зашло у горњи и доњи међупростор. По облику је иницијално **Ѣ** другог типа. *Јер* је високо и делимично уписано у њега. Наиме, заједнички део ових слова је доњи део косог стуба **Ъ**, који чини и бочну страну горње петље од **Ѣ**. На крају стуба је спојница која са доњом бочном страном **Ѣ** образује петљу *јера*. Оба слова су украшена. Лигатура се појављује само на једном месту (125а).

Осим ових иницијала, у тексту постоје и украшенији иницијали на самим почецима предисловија и јеванђеља. Заједничка особина им је да нису посебно богато украшени, наиме, нема на њима неких биљних или животињских орнамената, чак ни геометријских, него су то углавном украсне тачке или цртице и њихова комбинација. Величина им је од три до пет словних низова са припадајућим међупросторима, а написани су киноваром.

У тексту их је свега шест, односно, по редоследу којим се појављују то су: Є (77а), З (79а), Л (136а), П (138а), Ѝ (234а), К (236а).

ЗАКЉУЧАК

Из наведеног описа, а у поређењу са описима П. Ђорђића у *Историји српске ћирилице*[3] можемо закључити да је писар Димитрије ову књигу написао готово чистим полууставом о чему сведоче: ѕ, ї, троногo т, високо ѣ, високо ѣ и шира слова Є, О, с, веће ѯ, облик великог К, али има и остатака уставних облика као једноногo т, ѕ са одвојеном птичицом, облици ѯ, Ѳ. Од обично присутних полууставних словних облика недостају ҙ са вертикалним стубом, т као седмица и ѣ.

Према *Историји српске ћирилице* скоро сви словни облици су познати већ у XV веку, а има и старијих као ѕ са одвојеном птичицом, описани облици ҙ и Ѳ. На основу палеографске анализе тешко би било одредити време постанка рукописа.

У овој књизи интересантна је употреба троногог т. Пада у очи да је оно изузетно ретко у јеванђеоском тексту, а редовно је и искључиво у предисловијима, месецослову и осталом делу текста писаном ситнијим словима, где спада и запис Димитријев.

Још једна мала разлика постоји између „крупнијег" и „ситнијег" рукописа, а то је појављивање лигатуре ѡ+ҁ само у „ситнијем", односно, у неким ознакама за читања. Ова разлика није битна, јер у јеванђеоском тексту, већ због његовог садржаја, ни не постоји прилика да се наведена лигатура појави.

Пошто су то једине разлике између „крупнијег" и „ситнијег" рукописа, на основу потпуне палеографске анализе, може се тврдити да је целу књигу писала иста рука, писар Димитрије 1563. или 1571. године.

---

[3] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, стр. 104—107, 111—113 и 114.

Душица Грбић

ПАЛЕОГРАФСКИ ОПИС РУКОПИСНОГ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА ИЗ ЗБИРКЕ РУКОПИСНИХ КЊИГА БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

У збирци рукописних књига Библиотеке Матице српске чува се четворојеванђеље српске редакције из средине XVI века под сигнатуром РР IV 6 (старе сигнатуре РР 271, 352 А 1). Јеванђеље је писано на хартији са воденим знаком из XVI века (в. стр. 42). Тип писма је полуустав, а изведен је мастилом црним и киноваром. Садржи 31 свешчицу, од којих све свешчице имају по осам листова, осим прве и тридесет прве, у којима је по седам листова (у првој свешчици недостаје први празан лист, а у последњој нема осмог, такође празног листа). Укупан број листова у књизи тако износи 246. Њихове димензије су 310 × 200 мм, а писани текст захвата 200 × 120—125 мм. Пуна исписана страна садржи 23 реда, висина словног низа је 3—4 мм, док је размак међу подвученим линијама 8—10 мм. Рукопис је увезан у добро очуване корице, које чини дрво обложено украшеном кожом. Рестаурирано је и налази се у добром стању. Литературе о овом јеванђељу нема много (Иванка Веселинов је писала о томе како је овај рукопис доспео у Библиотеку Матице српске; Димитрије Кириловић га је каталошки описао, а Димитрије Богдановић га је евидентирао).[1] Филолошки и палеографски опис те рукописне књиге до сада није рађен и не постоји њено фототипско издање.

Циљ овог прилога је да донесе потпуни палеографски опис целог рукописа ради утврђивања словних облика за одређени временски период, како би се тиме допринело широј палеографској анализи, која би омогућила ближе временско одређивање недатираних рукописа и детаљније познавање полуустава.

У овом јеванђељу примећује се ситнији и крупнији рукопис. Поређењем словних облика разлике нису нађене, па се мора закључити да је књигу писала једна рука. Слова полууставног писма су лепа и уредно писана. У целом руко-

---

[1] Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске*. — Годишњак Библиотеке Матице српске за 1977/II, Нови Сад 1979, 41, 48; Димитрије Кириловић, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*. — Годишњак Библиотеке Матице српске за 1977/II, Нови Сад 1979, 68; Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, Београд 1982, 135.

пису постоји разликовање танких и дебелих линија, а украшавање књиге је врло скромно: заставица нема, а иницијална слова су по облику велика слова, писана киноваром. Ова слова су на почетку глава нешто већа и украшенија, него на почетку зачала. Наслови су исписивани везом и такође киноваром. У палеографској анализи ће се као већа слова описивати она, која се јављају ван тих положаја, а типична су за полуустав.[2]

ПРЕГЛЕД ОБЛИКА МАЛИХ СЛОВА

Инвентар малих слова јесте: а, б, в, г, д, є, ж, ѕ, з, ї, и, к, л, м, н, о, п, р, с, т, оу, ѕ, ф, х, ѡ, ц, ч, ш, ъ, ь, ы, ѣ, ѩ, ѥ, ю, ѧ, ѳ, ѯ, ѱ ѵ.[3] Писана су црним мастилом и киноваром.

Опис малих слова у врсти:

а Стуб је најчешће кос и у већини примера има почетну или надвучену црту, а његово подвлачење је недоследно. Петља обично почиње испод врха стуба, и то од његове горње четвртине или трећине, само понекад од врха. По облику веома варира. Може бити два пута јаче или слабије преломљена, ређе елипсаста. Углавном не лежи са оба прелома нити целим савијутком на доњој линији реда. Занимљиво је да се срећу, мада врло ретко, примери с кратком петљом која се спушта од врха стуба и не допире до доње линије реда. Описујући устав XV в. П. Ђорђић каже да су такви облици већ од XIV века били архаични и да нису прешли у XV век.[4]

Неколико пута је написано слово **а** брзописног типа. Код овог облика стуб је дебљи од линије која обликује петљу. Угнут је, или му се горњи крај повија удесно, а доњи улево. Величина стуба варира: залази у оба међупростора или само у доњи. Крајеви су нередовно подвучени. Петља почиње нешто испод горње ивице низа или око његове половине и допире до доње линије реда. За стуб се везује око његове половине или нешто више. Крајеви петље се не додирују. Савија се са два прелома или лучно, а положај савијутка у односу на линију реда варира. У једном случају брзописни облик је необично написан: доњи крај петље прелази стуб с његове десне стране, савија се према стубу и везује се за њега при самом врху.

в Стуб је вертикалан, ређе нагнут. Петља обично досеже испод његове половине, или понекад до половине. Бочна страна петље је лук или вертикална или коса права која се ломи под правим, тупим или оштрим углом пре спајања са стубом. Пречка је водоравна или у неким примерима мало усмерена навише. Тања је од стуба, много пута прелази ширину петље, а премашује стуб с леве стране. Привезак почиње као потпуно танка црта изнад пречке, а од саме пречке постаје пуна вертикална или мало унутра искошена линија. Подница је танка, водоравна, права или понекад таласаста и чешће прелази стуб с леве и петљу с десне стране.

---

[2] Вера Јерковић, *Српска Александрида*, Београд 1983, 11.

[3] Редослед слова узет је према таблицама у *Старословенској читанци* (Josip Hamm, *Staroslavenska čitanka*, Zagreb, 1960, 1—2).

[4] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, *Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 110.

в Стуб је вертикалан и прав или се на неким местима незнатно извија удесно или улево. Горња спојница је танка и права, или је понегде лучно испупчена и увек прелази стуб с леве стране. Доња спојница је танка, водоравна и права, каткад благо таласаста и недоследно прелази стуб с леве и петљу с десне стране. Бочна страна горње петље допире до доње трећине или краја стуба, а у неким примерима је одмакнута од краја стуба и додирује подницу. По облику је коса, права или благо лучна линија, која се ретко угиба или ломи. Бочна страна доње петље је лучна, вертикална или коса права, која се ломи под правим или тупим углом пре спајања с горњом петљом. Угибни угао је на горњој трећини или око половине слова. Врло ретко петље се састају на стубу.

г Стуб је вертикалан и понекад при дну мало савијен удесно. По правилу није краћи од висине словног низа и недоследно је подвучен. Пречка је права, водоравна, ретко издигнута. Обично је тања од стуба, редовно га прелази с леве стране, а по дужини варира. Врло често је дужа од стуба или је једнака с њим, а само у понеком примеру је краћа. Кука је дебља вертикална или мало удесно (ређе улево) искошена црта, у већини случајева на крају пречке. Много пута почиње у горњем међупростору, по дужини приближно одговара четвртини или трећини висине стуба, а само понекад половини.

д Два искошена стуба, од којих је десни дебљи и каткад благо угнут, састају се у самом врху или леви почиње нешто ниже. Ширина врха варира, али је углавном водоравно заравњен. Обично има надвучену црту, а може се видети и почетна црта с леве стране. Подница је танка и дужа од ширине слова и, н, п. Ножице су претежно кратке и у већини случајева не полазе од крајева поднице, а скоро увек се међусобно разликују по дужини (некад је дужа лева, а некад десна). Лева ножица је увек написана одвојено од стуба и може бити права и искошена улево (ређе вертикално усмерена) или незнатно лучно извијена улево. Десна ножица је само понекад изведена заједно са стубом и више пута је права и искошена (понегде лучно извијена) удесно. Описујући устав XV в. П. Ђорђић каже: „. . . најређе, и то само у калиграфским рукописима, наилази се на најстарији облик снова д са кратким ножицама као у штампаном типу.”[5]

ѣ Неуједначеног је облика, али никад није четвртасто. Линија, која обликује слово, је лучног облика и веома ретко се угиба по средини образујући двоструки лук, а њени крајеви (нарочито горњи) се неуједначено савијају и ломе. Место горњег савијања и прелома није устаљено, али никад није на горњој линији низа. Прегиб доњег савијутка је обично на доњој линији реда. Дубина слова је променљива, горњи део је понегде и плићи. Поред претежно плитког, јавља се и облик средње дубине. Језичац је водораван или нагнут надоле и нема чекић. Примери с језичцем нагоре су врло ретки. У *Историји српске ћирилице* П. Ђорђић наводи да у XVI веку језичац није више водораван, као у XV веку, већ мало искошен нагоре.[6]

ж Увек је тропотезно. Стуб је вертикалан, прав или мало извијен улево, а врх му понегде прелази горњу линију низа. Обично има почетну или надвучену црту (ређе кратки савијутак улево), а нередовније је подвучен. Бочне стране су дуже или краће косе извијене линије, од којих је лева тања од десне.

[5] Исто, 110.
[6] Исто, 114.

На почецима бочних страна много пута су написани привесци (дебље црте), који по дужини и ширини незнатно варирају. Обично се јавља само један привезак (чешће десни), али се, истина ретко, могу видети и оба привеска. Доњи крајеви бочних страна су углавном задебљани. Пресек бочних страна је у већини случајева ван стуба (десно или лево), а само понекад се поклапа са њим.

ѕ Увек је окренуто улево. Горњи и доњи део су сразмерни, или је горњи део нешто краћи и ужи од доњег. Линија која обликује слово је најчешће лучна, а понегде се и ломи. Крајеви су обично протањени и нису заравњени. Украсна црта је ретка, а смештена је на средину слова.

ѕ Величина слова веома варира, што зависи од његовог залажења у доњи међупростор. Пречка је танка хоризонтална линија на горњој линији низа, отприлике ширине слова и, н, п, или нешто шира. Увек је с привеском који чешће не почиње на самом крају. Привезак је дебља вертикална или коса црта, или је у неким примерима троугластог облика. Обично није дуг (само се понегде спушта до стуба). На свом десном крају се ломи или савија улево и прелази у танки коси стуб, који се на доњој линији реда или ниже ломи или савија удесно и као коса благо лучна линија долази до средине доњег међупростора или ниже, где се савија улево. Косина стуба је променљива. Чешће је већа од ширине пречке. Украсна црта на стубу или репу се ретко јавља.

і Вертикални стуб се на крајевима завршава цртама. Украсне црте нема ни у једном примеру, а над словом се најчешће јављају две тачке. У опису устава XVI века П. Ђорђић каже: „Слово і када није део диграма редовно у XVI веку има додане две тачке".[7] У датом рукопису има примера без две тачке, не само у речи Исус, већ и у другим случајевима.

и Стубови су обично вертикални и прави или понекад мало извијени или искошени. Крајеви десних стубова су више снабдевени цртама (почетна црта се не јавља). Леви стуб почиње танком (хоризонталном или косом) цртом или савијутком, а ређе ови елементи изостају. Његово подвлачење је недоследније него десног. Пречка је углавном танка, а њен положај варира. У већини примера је хоризонтална и спаја половине стубова, а понекад је мало искошена и почиње нешто изнад половине левог стуба, а допире мало испод половине десног. Ретко лежи у доњој половини слова. Украсне црте нема.

к Стуб је вертикалан и прав. У неким примерима има почетну црту, у другима је надвучен, а ређе, оба та елемента изостају. Такође је недоследно подвучен. Угиб бочне стране никад не додирује стуб, а његова висина је неуједначена: може бити у висини половине стуба, испод или изнад половине. По облику бочна страна веома варира. Поред преломљене бочне стране у оквиру истога типа среће се мање или више лучна са неуједначеним обликом савијутака. На горњем крају тада се обично налази кука или ређе проширење. Доњи део је неједнако искошен или савијен, понегде се при крају и једанпут ломи удесно и нередовно је подвучен.

л Стубови су у већини примера подједнако нагнути један према другом, прави, а каткад мало извијени улево или удесно. Састају се у самом врху, или леви почиње нешто ниже. Десни стуб је по правилу дебљи од левог. Нема увек почетну, односно надвучену црту, а доследније је подвучен од левог. Доњи крај левог стуба је обично задебљан.

---

[7] Исто, 114.

м Слово је широко. Леви спољни стуб је танак и нагнут удесно, чешће с почетном или надвученом цртом, а задебљање или подвлачење његовог доњег дела је недоследно. Десни дебљи стуб је искошен улево, врло ретко је вертикалан, а крај му је редовније подвучен од левог. Унутрашње линије, од којих је лева дебља и понекад дужа и јаче искошена од десне, састају се под оштрим углом (ређе граде лук), а унутрашњи угиб, који се при томе ствара, допире до доње линије реда. У опису устава XVII века П. Ђорђић за слово м поред осталог каже: „. . . тако обликована словна фигура изводи се са два односно три потеза пера, а не једним као што се писало у XVI веку".[8] У датом рукопису слово м углавном није једнопотезно, али по облику одговора опису П. Ђорђића.

н У оквиру истога типа јављају се два облика, који се међусобно разликују по дужини стубова и положају пречке. Код прве варијанте стубови су једнаке дужине, а по усмерености и облику су као код и. Леви стуб је краћи за четвртину или трећину од висине десног. Он је чешће без почетне, односно надвучене црте и веома ретко је подвучен. На десном стубу никад нема почетне црте, а његови крајеви су у већини примера подвучени. Пречка је танка и различито искошена: много пута почиње од врха стуба (ређе нешто испод) и допире до половине десног, или нешто више.

о Варијантску разлику у шиљатом типу чини начин извођења: слово настаје као лучна једнопотезна линија која се спаја при врху, редовно са шиљком понесеним удесно. Уколико постоје преломи, њихов размештај није уједначен. Један прелом при дну ствара шиљак сличан оном при врху, док код два пута преломљене линије смештај преломљеног дела у односу на линију реда варира.

п Стубови су вертикални или мало искошени један према другом. Недоследно су подвучени или при дну мало извијени удесно. Спојница је танка, водоравна и обично прелази границу оба стуба или само левог. Украсна црта је ретка.

р Горњи део стуба има савијутак или понегде прелом. Стуб је прав или благо таласаст, понекад доњим крајем усмерен улево. Дужина стуба варира. Обично допире до половине међупростора. Негде је исте дебљине целом својом дужином, а у неким примерима је при крају тањи. Бочна страна главице почиње од врха стуба и спушта се мало искошено или вертикално до линије реда, где се водоравно или косо везује за стуб. Врх је шиљак (најчешће изразитији него код о) померен десно. Горњи и доњи део слова су исте дужине или је доњи део краћи.

с Слово је обично плитко и изведено на исти начин као е. Прегиб доњег савијутка је на доњој линији реда, а дужина савијеног дела веома варира. Горњи део линије се такође неуједначено савија и ломи. Место горњег савијања или прелома није устаљено, али по правилу није на горњој линији низа, тако да се четвртасти облик не јавља.

т Срећу се четири типа слова т: једноногo, двоногo, троногo и високо. Код првог типа стуб је вертикалан, обично краћи од пречке и чешће је подвучен. Пречка је танка, а привесци су неустаљене величине и облика. Много пута је један већи, односно нешто дужи, обично леви. Леви привезак у више случајева не почиње од самог почетка пречке, већ је мало померен удесно.

---

[8] Исто, 114—115.

Десни привезак као коса црта претежно прелази ивицу пречке и мало залази у горњи међупростор (види слово г). Примери двоногог т су врло ретки, а од једноногог се разликују само по левом привеску који почиње од краја пречке и спушта се близу доње линије реда. Код троногог типа стубови су дебљи, вертикални и прави или мало извијени и искошени. По дужини су углавном једнаки, а недоследно су подвучени. Размак међу њима варира. Поред примера у којима су спољни стубови једнако одмакнути од средњег стуба, јављају се и случајеви када је тај размак различит, па слово није симетрично. Његова ширина по правилу одговара ширини слова ш, щ. Пречка је танка и више пута премашује границу оба стуба, или само једног (чешће левог). Примери високог т су малобројни. Стуб је дебљи од пречке, вертикалан, прав и увек залази у горњи међупростор. Недоследно је подвучен. Пречка је танка, благо таласаста и углавном дужа од стуба. Леви крај пречке је увек савијен надоле и понекад је надвучен, док је десни крај нередовно усмерен нагоре и такође ређе надвучен. Украсна црта је ретка.

оу Слово о је као ван диграма. Слово у веома варира. Раширенији је облик код којег је десни стуб на почетку задебљан и благо повијен (у неким примерима то задебљање личи на привезак), а у доњем делу прав или мало извијен (удесно или улево) и косо усмерен наниже. Леви стуб је умерено искошен, прав или мало угнут, са недоследним савијутком на почетку, а спушта се до линије реда или ниже где належе на десни стуб. Горњи и доњи део слова су исте дужине или је доњи мало краћи.

ѕ Јављају се два типа. Код првог типа десни крак је кос или благо извијен улево и обично дужи и тањи од левог. На почетку је најчешће мало повијен и има задебљање или кукицу. Леви крак је кос и прав или се понегде мало угиба, а на почетку је много пута водоравно или косо заравњен. Краци су међусобно спојени на линији реда танком подницом која понекад премашује границу левог крака. У неким примерима подница је изведена заједно с левим или десним краком. Ни други тип слова није изједна написан. Доњи део слова је о, које по облику варира као ван диграма, а горњи део чини птичица која својим десним дужим краком належе на о. Десни крак је на почетку савијен и има задебљање или кратку кукицу, а затим прав и косо усмерен или мало угнут. Леви крак је умерено искошен и прав или понегде извијен удесно или улево. Почетна црта му је танка коса или савијутак, а на десни стуб належе око његове доње четвртине.

ѣ Стуб је током своје дужине по правилу исте дебљине. На почетку је мало повијен удесно и јавља се задебљање или кукица. Увек залази у оба међупростора, некад подједнако, а у неким примерима више у доњи. Тело слова належе на линије словног низа, а по облику варира. Обично је то елипса, чешће шира у доњој половини, него у горњој. Писана је једним потезом, који почиње од доњег места додира са стубом, или са два, када су обе стране изведене одвојено. Украсна црта око средине стуба је честа.

х Десни танки крак, при горњем крају савијен и проширен (с елементом који личи на привезак), спушта се у доњи међупростор косо или доле мало повијено улево и допире близу границе новог низа. Леви дебљи крак се на почетку савија или има танку косу црту различите дужине, која се при горњој линији реда савија или ломи (ређе ови елементи изостају) и спушта се у доњи међупростор косо, понегде мало угнуто. Скоро увек је краћи од десног, а доњи крај му је недоследно подвучен. Место пресека кракова у односу на висину

словног низа варира (више пута је изнад половине, ређе на самој половини, а само у неким примерима је испод ње). Краци су међусобно размакнути, али обично тај размак није широк.

ѡ Среће се два типа: са унутрашњим савијуцима бочних страна и без њих. У оквиру првог типа јављају се две варијанте. Бочне стране код обеју варијанти су задебљане. Повијене су унутра, а врхови су косо или право заравњени. Унутрашња линија левог дела је тања. Варијације у овом типу тичу се начина спајања бочних страна и дубине угиба који се при томе ствара. У једном облику обе бочне стране у средини допиру на исту висину и угиб је дубок, а у другом се лева страна везује за десну око њене половине или нешто више, тако да је угиб променљив, али је увек плићи него код првог облика. Други тип слова, без средње црте, среће се ретко. Његове бочне стране су задебљане и лучно повијене једна према другој, а међусобно су спојене танком подницом.

ѱ Спољашњи стубови су вертикални, прави или мало извијени улево или удесно. Недоследно се јављају почетне или надвучене црте на сва три стуба. Средњи стуб се чешће продужује под линију поднице, само је у неким примерима продужетак написан одвојено. Незнатно је клинаст, на неким местима се угиба или извија. Дужина средњег стуба под линијом реда варира. Може бити једнака висини низа или нешто дужа. Кад је продужетак изведен одвојено, чешће је померен удесно. Подница је танка и обично не прелази ивицу спољних стубова.

ц Десни стуб се продужује под линију поднице и чини реп, при чему се пре залажења у доњи међупростор мало извија удесно (ређе има вертикалан ток), а надоле се спушта усправно или мало извијено (понекад искошено) удесно. При крају се незнатно протањује. Дужина репа варира. У већини примера он прелази половину доњег међупростора, ретко је краћи, а само у неким случајевима допире близу границе новог реда. Леви стуб је одмакнут од десног (нешто више од ширине слова и, н) и са њим се на линији спаја водоравном танком подницом, која га обично мало премашује. Недоследно се јављају почетне и надвучене црте на оба стуба. Украсна црта на подници није честа.

ч Стуб је вертикалан или мало искошен удесно, прав или незнатно угнут, досеже до ивице низа, а његово подвлачење је нередовно. Ракље нису увек једнако асиметричне. Лева коса ракља се пре спајања са стубом најчешће савија или ломи. Њен почетак је дебљи и веома ретко надвучен, а при крају се протањује. На стуб належе око његове половине или нешто ниже.

Веома је мало примера облика ч код кога се лева ракља везује изнад средине десног стуба. П. Ђорђић каже да се овакав облик није одржао већ у XV веку.[9]

ш Обично је исте ширине као слово щ. Стубови су недоследно надвучени, а леви стуб се чешће среће с почетном цртом. Танка подница на линији реда понекад почиње мало испред левог стуба.

ъ Стуб је вертикалан или мало искошен и прав. Има танку косу почетну црту, или је надвучен, а само у неким примерима је без ових елемената. Петља је по правилу мала и увек се завршава испод половине стуба, а по облику варира. Њена бочна страна је лук или вертикална или коса права, која се пре спајања са стубом ломи или повија. Спојни део је при томе кос или водораван. Подница чешће прелази бочну страну петље.

---

[9] Исто, 110.

Више пута се јавља и *високо јер* са почетном танком хоризонталном цртом или савијутком, а залажење стуба у горњи међупростор је различито, па величина слова варира. У неким примерима мало прелази горњу линију низа, у другима полази од средине горњег међупростора, а није мали број случајева кад почиње близу доње линије реда претходног словног низа.

ы Слово ь је као ван диграма, а і је чешће с цртама на крајевима, а у неким случајевима има почетну црту. Много пута стубови су нагнути један према другом. Спојнице никад нема, украсна црта увек изостаје.

ѣ Стуб је по правилу мало нагнут и прав. Својом половином или понекад трећином залази у горњи међупростор, а на његовом почетку више пута се јавља почетна или надвучена црта. Петља је мала и ниска, а бочна страна јој је по облику као код ь. Подница је хоризонтална или благо таласаста и више пута премашује петљу. Углавном дуга, танка и хоризонтална права пречка (ретко таласаста) сече стуб око његове половине или трећине и скоро доследно има привеске. Привесци су неједнаке величине. Леви је увек дужи од десног, а усмерен је вертикално или мало искошено удесно. Обично је прав, али се понегде извија удесно или улево. Не почиње увек с краја пречке. Десни привезак је кратка дебља цртица на крају пречке, која може бити вертикална или мало искошена удесно.

ꙗ Стуб је вертикалан или мало нагнут и у већини примера при дну повијен удесно. На врху стуба је редовно коса или хоризонтална почетна црта, или је надвучен. Слово а је као ван лигатуре. Спојница је танка, хоризонтална или понегде мало искошена надоле и належе на горњи крај петље или нешто ниже. Украсна црта је врло ретка.

ѥ Стуб је вертикалан и чешће надвучен и подвучен. Слово є по облику варира као кад је написано самостално, само је понегде нешто дубље. Језичац је углавном изведен одвојено од спојнице и мало је дебљи од ње, а по дужини и положају варира. Обично незнатно залази ван простора дубине слова и најчешће је хоризонталан или мало усмерен надоле (понекад нагоре). Чекић редовно изостаје. Спојница је танка, водоравна или каткад незнатно искошена надоле претежно у правцу језичца.

ю Стуб је вертикалан и прав, а крајеви су му често с цртама. Слово о је као кад стоји самостално. Танка спојница лежи обично на половини или испод половине стуба.

ѧ Примери слова су малобројни.[10] Два искошена стуба састају се у врху, или леви почиње нешто ниже. Десни стуб је дебљи и понегде мало угнут, а његов доњи крај је чешће водоравно или косо заравњен. Леви стуб је тањи, понегде мало извијен или угнут и чешће подвучен. Ширина врха, као и код слова д варира, али је углавном водоравно заравњен. Често има почетну или надвучену црту. Стубови су по средини међусобно спојени танком спојницом. Од њене средине спушта се надоле дебља вертикална права која допире до доње линије реда. У неким примерима ова права је подвучена.

ѳ Подудара се са обликом шиљатог слова о, само је веће, јер шиљак залази у горњи међупростор, а понекад и доњи део слова прелази линију реда. По правилу има само један шиљак, али се могу видети и примери са два шиљка (горњи и доњи). Залажење слова у међупросторе је различито, па величина

---

[10] У следећим примерима написано је слово ѧ: да боудѧть 122а/4, 223а/21, нѧ 181а/16, 208б/22, и жены ... ины словѧще 181а/18, бц҃ѧ 182б/17, вь предоущѧю н҃ед 239а/21.

слова варира од знатно већег до знатно мањег. Подужа танка пречка, обично с дужим четвртастим привесцима, лежи хоризонтално или искошено лево нагоре на половини висине слова, ретко нешто ниже.

ѯ Између ивица низа су две извијене линије (доња и горња) које се понегде и ломе. Обично су написане из два потеза, само у понеким случајевима из једног. Међусобно се везују под оштрим углом, а место угиба, који се при томе ствара није устаљено. Понегде се угиб налази око половине висине низа (слово је тада симетрично), а јавља се и нешто више или ниже (када је слово различито асиметрично). Доњи део слова (реп) је коса права или лучно извијена линија, која неједнако залази у међупростор, тако да величина слова варира. Круница увек належе. Њу чине два коса права или мало угнута крака, од којих је десни (по правилу дужи и тањи) на почетку савијен и има проширење или кукицу. Почетак левог крака чешће је с почетном нагоре усмереном танком цртом, а може бити и водоравно или косо заравњен. Много пута леви крак належе на десни, а ређе се срећу примери где се краци додирују при дну.

ѱ Почетак средњег стуба је савијен удесно, а стуб никад не залази у доњи међупростор. Бочне стране чине стубови подједнаке висине, који по облику веома варирају. Десни коси стуб се понегде извија или угиба. Почетак му је савијен и чешће има кукицу. Леви стуб је обично дебљи и више пута почиње танком косом цртом, која се на горњој линији низа повија или ломи прелазећи углавном у дебљу косо положену праву, а понегде извијену или угнуту линију. Бочне стране се на линији реда спајају са стубом.

ѵ Слово се од облика у диграму ѻѵ разликује само по дужини доњег дела десног стуба, који је обично краћи него у диграму.

Инвентар лигатура је следећи: а+ѵ, л+ѵ, м+ц, ρ+ѣ, т+в, т+и, т+ρ, ч+ц.

Опис лигатура:

а+ѵ Оба слова су истог облика и величине као кад су написана самостално.

л+ѵ Оба знака имају облик као и ван лигатуре, само су стубови ѵ више размакнути.

м+ц Слова су написана као и ван лигатуре.

ρ+ѣ Слово ρ је као ван лигатуре, само има краћи реп, а слово ѣ је накнадно написани крст, краћи од ρ.

т+в Употребљена су два типа. Код првог типа високо т и слово в написани су као ван лигатуре. Заједнички елеменат им је стуб. Горња спојница од в везује се за стуб око његове половине, а доња прелази стуб с леве и петљу с десне стране. У другом типу пречка и стуб високог т су написани изједна (као седмица). Таласаста пречка се на свом десном крају извија навише, а затим спушта наниже у виду танког удесно искошеног стуба, који је краћи него ван лигатуре. Од његове доње трећине полази линија која образује бочне стране слова в (она се два пута лучно извија). За стуб се везује само почетак горње петље, па изгледа као да в виси на стубу.

т+и Слово т је висок стуб са таласастом пречком или има облик седмице и написано је као и ван лигатуре, а и није више од словног низа. Пречка,

која спаја ова два слова је танка и хоризонтална, ређе мало искошена навише, а полази од доње четвртине стуба т и допире до половине стуба и (ако је искошена нешто више).

т+ǫ Високо т (не у облику седмице) има дугу дебљу таласасту пречку, са савијуцима као кад је написано самостално и тањи удесно искошени стуб, краћи него ван лигатуре. Главица ǫ је написана између линија низа. Њу чини дебља полукружна линија, дубоко извијена удесно. Од њеног доњег краја полази дебљи вертикални или удесно мало искошени стуб (реп слова ǫ), који по дужини варира. У неким примерима је подвучен.

ч+ц Оба слова су иста као кад стоје самостално.

Инвентар надредних слова јесте: ѧ, ѣ, в, г, д, ѕ, ж, з, і, и, к, л, м, н, о, п, ǫ, с, т, оу, ѳ, х, ѱ, ц, ч, ш, ъ, ѣ, ѡ, ѳ.

Опис надредних слова:

ѧ Има облик као у реду, само је мање.

ѣ Истог је облика као у реду, само је нешто мање.

в Срећу се два типа: први тип је истог облика као у реду, само је слово нешто мање; код другог типа десна усправна линија није преломљена, па слово има облик квадрата.

г Писано је као у реду, само је мање.

д Састоји се из два стуба, од којих је леви тањи и обично краћи од десног. Стубови су искошени, а ширина горњег дела варира. Леви стуб углавном полази испод врха десног, или понекад од самог врха. Десни стуб скоро увек почиње танком косом (ретко хоризонталном) цртом различите дужине, која се пре преласка у стуб савија или ломи. Стубови належу на дугу и танку подницу, која може бити хоризонтална или благо искошена удесно нагоре, права или мало таласаста. Ножице на њој редовно изостају.

ѕ Јавља се као у реду, само је мање.

ж Писано је као у реду, али по величини варира: обично је нешто мање, али се срећу и примери исте величине као у реду.

з Истог је облика као у реду, само је мање.

і Употребљен је облик са две тачке, који је исти као у реду, само мањи.

и Леви стуб је вертикалан, прав и има почетну црту, а десни је мало угнут и без елемената подвлачења и надвлачења. Танка хоризонтална пречка спаја половине стубова.

к По облику је исто као у реду, али је неустаљене величине. Поред знатно мањих, јављају се и примери приближно исте величине као у реду.

л Писано је као у реду, али углавном нешто мање.

м Срећу се два типа: први (ређе употребљен) је истог облика као у реду, само је краћи и ужи; други развученији (брзописни) је изведен са два или три потеза, а крајеви му се извијају наполье.

н Употребљена су два облика, који се, као у реду, међусобно разликују по висини стубова и положају пречке, само су мањи.

о Срећу се два типа: мали шиљати облик, као у реду и округло широко о, које може бити и елипсасто развучено.

п По облику је као у врсти, само је неустаљене величине: углавном је мање, али може бити и исте величине као у реду.

р По облику варира као и у реду, само је главица нешто мања, а стуб знатно краћи. Употребљен је један пример положеног р (231б).

с Најчешће је сведено на малу куку, чији је доњи део много пута дужи од горњег. Понегде се могу видети и примери као у реду, само нешто мањи.

т У већини примера слово има кратак стуб и дугу пречку с привесцима истим као у реду.

оу Истог је облика као у реду, само је нешто мање.

ѕ Писано је као у реду, само је мање.

х Краци су истог облика и дебљине као у реду, само су краћи и јаче размакнути. Десни крак понекад једва прелази леви, јер је кратак. На горњем крају има привезак, док му је доњи крај у већини примера задебљан. Леви крак понегде почиње танком лучном или мало искошеном линијом која се каткад спушта до нивоа доњег краја десног крака.

щ По облику је као у реду, само је мање.

ц Стубови су као у реду, само су краћи. Подница је танка и незнатно прелази границу левог стуба, а нарочито премашује ивицу десног. Њен десни крај се завршава ножицом (краћим дебљим привеском, вертикалним или мало искошеним удесно).

ч Написано је као у реду, а понегде је и исте величине.

ш По облику је као у реду, само је мање.

ь Исто је као у реду, само је мање.

ѣ Истог је облика као у реду, али је мање.

ѡ Исто је као у реду, само мање.

ѳ Исто је као у реду, а по величини варира од мањег до примера као у реду.

Пајерак је мањи од надредних слова, али се добро види. Најраспространији облик му је дебљи краћи стуб, мало искошен удесно, чији се крајеви извијају (горњи удесно, доњи улево), или има црте (горња црта знатно прелази удесно, а доња улево).

Титла је најчешће таласаста линија чији се крајеви протањују и савијају (леви надоле, а десни нагоре). На средини је обично пресечена украсном цртом. Ређе је једино левим крајем извијена надоле, а само понекад има облик танке хоризонталне линије.

ПРЕГЛЕД ОБЛИКА ВЕЛИКИХ СЛОВА

Инвентар великих слова у тексту јесте: **А Б, Е, Г, Є, І, И, К, Л, Ї, П, С, Т, Х, Ѡ**. Сва слова писана су киноваром.

Опис великих слова:

А Среће се само једанпут (244а). Од горње линије низа спушта се вертикални стуб различито попуњен (при врху је нешто тањи, а затим се постепен-

проширује). Он својом доњом трећином залази у међупростор. На врху му је танка надвучена црта, која с леве стране знатније премашује стуб и завршава се троугластим привеском. Доњи крај је подвучен. Од горње трећине стуба спушта се до линије реда унутрашња страна петље. То је мало испупчена танка линија. Са њене спољне стране посебно је написан полукружни бочни део петље. Он полази нешто изнад половине описане стране, а завршава се на њеном доњем крају.

Б Стуб је вертикалан и у различитим примерима више или мање попуњен. Пречка је хоризонтална и танка и редовно прелази ивицу стуба. Њена ширина обично не премашује ширину петље. На крају пречке налази се привезак троугластог облика. Петља је лучног или четвороугаоног облика, а за стуб се чешће везује испод његове половине, ретко на самој половини. Подница недоследно прелази ивицу стуба с леве и бочни део петље с десне стране.

Б Употребљена су два типа. Једна варијанта првог типа има дебљи вертикалан стуб, који почиње на горњој линији низа и спушта се у доњи међупростор својом трећином. Код ове варијанте постоји разлика у детаљу: петље се додирују на стубу, или су мало раздвојене. У оба случаја горња петља је уска и троугластог облика, а доња је шира и лучна. Петље се спајају нешто изнад половине стуба, а угиб је у висини његове горње трећине. Горња спојница у оба случаја је танка, хоризонтална и права, а доња је такође танка и хоризонтална, али благо таласаста. Обе спојнице прелазе ивицу стуба и ширину петље. Украсна црта у оба примера изостаје.

Код друге варијанте истог типа стуб се савија у спојницу, од које се спушта вертикална страна петље. Она се косо ломи или савија према стубу, а за стуб се везује мало изнад његовог савијања. Доњу петљу, знатно одвојену од горње, образује водоравна или благо таласаста спојница и полукружна петља. Петља се својим горњим крајем везује за стуб око његове доње трећине (само у једном случају око половине, 215а), а доњим належе на спојницу. Спојница понекад премашује ивицу стуба и ширину петље. У једном случају на спојници је написана украсна црта (215а).

Други тип је бубњевити облик слова **Б**. Линија која обликује овај тип почиње нешто изнад горње линије низа и полукружно се савија и спушта у доњи међупростор, незнатно прелазећи доњу линију реда. Затим се опет полукружно извија навише, обликујући бочну страну доње петље, која се везује за горњу нешто изнад њеног краја. Бочну страну горње петље чини коса линија при доњем крају задебљана и мало извијена. Горе је тања, а потом се постепено проширује. Слово има украсну црту високо горе на луку.

Г Стуб је вертикалан и различито попуњен. Почиње на горњој линији низа, а његов доњи крај различито залази у међупростор, али никад не допире до наредног словног низа. Пречка је танка и премашује стуб с леве стране. На њеном крају је дебљи дужи привезак.

Ѓ Употребљена су два типа: широки и дугуљасти (издужени), од којих се чешће среће први. Широко **Ѓ** чини дебља линија, дубоко извијена улево, чији је горњи крај савијен надоле право или таласасто. У једном случају је тело изведено двопотезно: на лулу се при врху наслања таласаста линија која сдесна досеже ширину доњег савијутка, а слева мало премашује стуб. Хоризонталан, таласаст и неједнако попуњен језичац постављен је по средини, а својом дужином понекад прелази дубину слова. Величина слова варира у зависности од залажења његовог доњег дела у међупростор, али никад не

допире до наредног низа. Код горњег савијутка недоследно се јавља украсна црта. На једном примеру срећу се три украсне црте: при горњем и доњем савијутку и на језичцу (115б).

Слово издуженог типа не чини полукружна линија, већ нагоре окренута лула, чији се савијутак спушта доста ниско, проширен је и подвучен. Својим доњим крајем стуб луле је усмерен мало улево и при дну се шиљато ломи нагоре. Доњи савијутак је краћи од горњег и чини га благо лучна, горе проширена и надвучена линија. Код савијања у лулу је украсна црта. Језичац је савијен и усмерен нагоре, ширине је горњег савијутка.

I Дебљи вертикални стуб снабдевен је цртама с оба краја.

И Дебљи вертикални стубови, понекад неједнако попуњени, завршавају се цртама. Неједнако залазе у доњи међупростор, па величина варира. Пречка је танка и може бити хоризонтална, када спаја средине стубова, или коса, када полази испод врха десног стуба и допире до доње трећине левог. Украсна црта се недоследно јавља.

К Има облик као мало слово, само су линије дебље. Стуб је редовно подвучен и надвучен. Горња бочна страна увек има куку, док је доња подвучена.

Л Срећу се два случаја. Десни дебљи стуб почиње од горње линије низа и благо искошено спушта се до средине међупростора или ниже, а са оба краја је снабдевен цртама. Надвучена црта неједнако прелази десни стуб: с леве стране знатно више, него с десне. У примеру (182а) се с леве стране ове црте (мало даље од њеног почетка) среће дужи троугласти привезак. Лева страна полази испод врха стуба (око његове горње четвртине) и спушта се мало извијен улево. На почетку је тања, а затим се постепено проширује. У једном случају (213б) је подвучена, а у другом (182а) само водоравно заравњена.

Н Вертикални дебљи стубови су с надвученим и подвученим цртама. Пречка је танка и полази испод врха левог стуба, а допире до средине десног. На средини пречке написана је украсна црта.

П Стубови су дебљи и подвучени. Понекад имају украсну црту, а њихово залажење у доњи међупростор варира, па је величина слова неуједначена. Пречка је танка и обично прелази ивице стубова. На њој је редовно украсна црта.

Ҁ Срећу се два типа: широки и дугуљасти (издужени), а разлике међу њима су исте као код слова **Є**.

Т Дебљи вертикални стуб увек полази од горње линије реда, а у доњи међупростор залази различито, па величина слова веома варира. Обично је подвучен танком водоравном и правом или благо таласастом цртом. У неким примерима стуб је пресечен украсном цртом. Пречка је танка и неуједначене ширине. У већини примера једнака је дужини стуба, ређе је краћа, или незнатно већа. На крајевима пречке написани су привесци троугластог облика, који су такође неустаљене дужине. Десни привезак чешће не почиње од самог краја пречке, већ је мало померен удесно. У једном случају (7а, пример написан црно) овај привезак се спушта близу доње линије реда и при томе се при дну стањује, а на средини има украсну црту.

Х Слово чине два коса крака, од којих је десни дужи и нешто тањи од левог. Крајеви десног крака су савијени као код латиничног слова S, при

чему се на почетку крака јавља привезак, а на завршетку задебљање. Леви крак почиње малим савијутком, надоле умерено искошеним и правим, а његов доњи крај је подвучен.

Ѡ У оквиру истог типа разликују се две варијанте. Једну варијанту представља облик употребљен самостално (један пример, 144а), а другу чини слово Ѡ у лигатури ѿ (два примера, 198б и 233а). Почетак слова у сва три случаја је на горњој линији низа, а његово залажење у доњи међупростор је различито: два пута оно допире до наредног словног низа (144а и 233а), а једанпут се спушта нешто ниже (198б). Код обе варијанте бочне стране су дебље лучне линије, неједнако попуњене током своје дужине, а горњи крајеви им се повијају један према другом и мало су проширени. Око половине леве бочне стране и нешто испод половине десне написане су украсне црте. Разлике се тичу начина савијања доњег дела бочних страна, као и извођења средишњег угиба слова. Код прве варијанте лева бочна страна се при крају угиба, продужујући се у мањи вертикални шиљак. Од места угиба полази удесно тања црта, која се везује за унутрашњи део десног лука нешто изнад његове половине. Десна бочна страна се при дну савија у виду дебље линије која допире до горње четвртине слова где се извија улево и има проширење. На доњем крају јој је посебно написан продужетак (и то је шиљак истог облика и величине као леви). Угибни угао допире до трећине висине слова.

У примерима слова Ѡ у лигатури бочне стране немају шиљате продужетке, а унутрашња лева линија додирује десну мало испод њене половине, па је угиб нешто плићи од оног кад слово стоји самостално. Изнад средине унутрашње десне линије слова стављена је украсна црта.

ПРЕГЛЕД ОБЛИКА ВЕЋИХ СЛОВА

Инвентар већих слова јесте: Ѣ, Є, М, С, О, Ѥ.

Опис већих слова:

Ѣ Употребљена су три типа. Најчешћи је бубњевити облик, који је изведен на исти начин као бубњевито велико Ѣ. Код другог типа слово обликује полукружна линија чији се крајеви савијају и чине спојнице. Петље су раздвојене, а по облику су различите. Доња петља је кружног облика и написана је изједна с линијом која образује слово. Горња је троугласта и изведена на исти начин као код друге варијанте првог типа великог Ѣ. Код трећег типа стуб је задебљан, а по облику је лула окренута нагоре. Петље су различите. Бочна страна горње петље је благо лучна линија, која се при врху незнатно угиба, а за стуб се везује нешто испод његове половине. Бочну страну доње петље чини права вертикална црта која се при врху савија и додирује горњу петљу ван стуба. Угибни угао је око половине висине слова.

Є По облику је као велико широко Є, само је мање. Неустаљене је величине и дубине. Украсна црта се понегде јавља, а смештена је изнад половине слова.

М Слово је тропотезно, шире и веће од малог м. Искошени стубови (по висини су као код малог), од којих је леви знатно тањи од десног, редовно су с подвученом и надвученом или почетном цртом. Њихове врхове спаја

унутрашња лучна линија, чији угиб досеже око половине међупростора или ниже. Лева страна угиба је дебља од десне. На десној се понекад види украсна црта.

Ѳ По начину извођења и величини је као веће **Ѳ**.

О Постоје два типа. Први, чешћи тип је једнопотезно округло **О**, које је понегде и елипсасто развучено. У неким примерима је са једном украсном цртом горе на средини, а у другима су смештене горе и доле на кружници слова. Други тип је двопотезно **О** са шиљком при врху и доњим делом понегде угнутим. У средини слова је код оба типа у неким случајевима написана тачка.

Ѥ Стуб је дебљи, вертикалан и прав. Широко **Ѳ** је по облику као кад стоји самостално. Спојница је танка и спаја средину стуба и слова **Ѳ**. Украсне црте нема.

Изводећи *закључак* на основу резултата палеографског описа словних облика у датом рукописном јеванђељу може се тврдити да у овом рукопису нема типичних облика слова, по којима би се он прецизније могао хронолошки одредити, али ни супротности, у односу на водени знак (друга четвртина XVI века), да би се другачије датирао. Сви описани словни облици се скоро сасвим подударају са описом устава XVI века П. Ђорђића.

Јасмина Грковић

ЈЕДНО СВЕДОЧАНСТВО О УЗАЈАМНИМ ВЕЗАМА МЕЂУ РЕДАКЦИЈСКИМ ПИСМЕНОСТИМА

Међу рукописним књигама у Библиотеци Матице српске налази се, под сигнатуром РР IV 1 (стара сигнатура РР 266, 352 А 12) четворојеванђеље македонске редакције настало (према воденом знаку) у првој половини XV века. Писано је на хартији, мрким мастилом и киноваром, а има 282 листа. Недостају почетак (садржај и увод јеванђеља по Матеју) и крај (највероватније један лист).

Оно што књигу чини посебно интересантном је чињеница да се поред главне руке јављају и два писара која су основни текст, на више места оштећен или изгубљен, реконструисали, допунивши делове који недостају и исписавши изгубљене стране, српскословенским језиком.

Основни текст македонске редакције писала је једна рука: 1—121б, 123а—175б, 179а—230б, 232а—262б, 264а—268б, 270а—273б, 276а,б. Од истог писара потиче и старија пагинација књиге мрким мастилом која је приликом рестаурације уништена опсецањем листова и уочава се само на неким местима: 15б, 23б, 39б, 47б, 48а, 56а, 63б, 64а, 103б, 112а. Према воденим знацима (укупно их је четири), хартија основног дела рукописа је из друге четвртине XV века (око 1430. године).

У палеографском погледу ради се о полууставном типу писма[1] са следећим облицима који карактеришу XV век[2]: ретко бубњевито в, широка слова: є, о, с, троного и високо, једнострано т (налик на штампану цифру 7, а пореклом из грчке минускуле), високо ѣ и ъ, ѣ и ъ са удесно искошеним, правим стубом, ы чији је други део диграма улево искошен, прав стуб. Код слова г, ї, и, н, п, т, ѱ, ц, ч, ш стубови се при дну савијају удесно или су благо лучни. Ножице, краци и репови слова дубоко залазе у међупросторе (д, з, р, ѕ, ѵ, ф, х, ѱ, ц).

---

[1] Будући да не постоји целовит палеографски опис рукописа македонске редакције, упоредићу стање са ситуацијом у српској редакцијској писмености. є наводим ѥ.

[2] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице. Палеографско-филолошки прилози*, Београд 1971, 108—113.

Правопис је својеврсна мешавина ресавских принципа и старословенске глагољске традиције.

Група ја се на почетку речи бележи лигатуром: ꙗко Мт 5/12, Јв 8/47, ꙗвѣ Јв 4/25, ꙗдь Мт 3/4, ꙗвит Мт 24/30 итд. Иза вокала је најчешће -а: твоа Мт 5/30, своа Мт 6/16, сѫдїа Мт 5/25, деснаа Мт 5/30, ꙗковаа Мр 13/19 итд., мада се ређе среће и -ꙗ: сиꙗеть Мт 5/45, сїꙗ Мт 13/2, Јв 9/6.

Група је се у свим позицијама означава словом е: а) почетак речи: есте Мт 5/11, его Мт 5/15, едина Мт 5/18, единомоу Мт 25/45, егда Мр 4/4, б) иза вокала: попираема Мт 5/13, своемоу Мт 5/22, твоемоу Мт 6/6, авїе Мт 26/49, кр҃щенїе Мр 1/4 итд.

Групе ља, ња доследне су као лѣ, нѣ: поставлѣѭ Мт 5/15, волѣ Мт 6/10, ѡставлѣемь Мт 6/12, съблажнѣеть Мт 5/29, искрънѣго Мт 5/43, нн҃ѣ Јв 8/25 итд. На исти начин пишу се и *р'а, с'а*: цр҃ѣ Мт 5/35, пастырѣ Мр 14/27, распрѣ Мр 14/43, въсѣкь Мт 5/11, въсѣ Мт 5/18 итд.

Групе ље, ње се уједначено означавају са ле, не: раслаблень Мт 8/6, гл҃ема Мт 9/9, гл҃еши Јв 8/33, къ немоу Мт 24/3, по немь Мт 8/10, ѡгнемь Мт 8/14 итд.

Редуковано и пи ше се десетерачким ї: сѫдїа Мт 5/25, сїа Мр 13/4, знаменїа Мр 13/22, татїе Мт 6/19, житїе Мр 12/44, каменїе Мр 13/2, оубїѭть Мр 13/12, сїѫ Мр 14/27, бж҃їи Мт 12/4, исщ҃енїю Јв 10/28, лисанїю Лк 3/1.

У рукопису се јављају *оба полугласничка знака*: ь, ъ. По правилу се ъ среће у предлозима въ, къ, съ, префиксима въ-, съ-, въз-, у корену въз-, као и у обележавању вокалног ръ, лъ: въ цр/с/твїи Мт 5/19, въ ꙗоудеихь Мт 28/15, въ слѣ/д/ Мр 1/17; къ ѡлтарю Мт 5/23, къ мнѣ Мт 11/28, къ нимь Мт 9/18; съ нимь Мт 5/25, съ нб҃се Мт 28/2, съ кр/с/та Мт 27/40; вънидете Мт 5/20, вънидe Мр 1/1, въливаеть Мр 2/22; сътворить Мт 5/19, съмири Мт 5/26, сътвориши Мт 5/27; възлївааше Мр 14/3, възлежѫщоу Мр 14/3, възми Мр 2/9; въсѣ Мт 5/19, въсѣкъ Мт 5/22, въси Мр 14/29; връѕи Мт 5/29, чръвь Мт 6/19, помръкне/т/ Мт 13/24, длъгы Мт 6/12, длъжникомь Мт 6/12, плъть Мр 13/20 итд.

Гласови ћ, ђ у речима страног порекла пишу се редовно са к, г: кесареви Мр 12/14, кесаревь Мр 12/16, кѵрінеоу Мр 15/21; аг҃гла Мт 11/10, гееннѫ Мт 18/9, геѳсимани Мр 14/32 итд.

Слово ѕ се среће на етимолошком месту, недоследно: слоуѕѣ Мт 5/25, дроуѕѣмь Мт 6/24, мнѡѕи Мр 13/6, ѕвѣз/д/ы Мр 13/25, кнѧѕь Јв 4/47 итд.

Акценти и спирити се јављају спорадично.

Најмаркантнија црта у тексту главне руке је постојање *јусова* који се налазе на етимолошком месту, али се често и мешају у писању, што је одлика македонских и бугарских текстова XII—XIV века:[3]

а) ѧ и ѫ на етимолошком месту: рекѫть Мт 5/11, бѫди Мт 5/25, на женѫ Мт 5/28, изгнашѧ Мт 5/12, клѧтъ Мт 5/33, сѧ Мт 5/12 итд.

б) ѫ на месту етимолошког ę:[4] прїѫти Мт 5/40 (*Мар.* приѩти), стоѫще Мт 6/5 (*Мар.* стоѩще), бѣжѫть Мр 13/14 (*Мар.* бѣгаѭтъ), изыдошѫ Мр 14/26 (*Мар.* изидѫ), ѿ галїлеѫ Јв 7/41 (*Мар.* галилеѩ), рѣшѫ Јв 7/45 (*Мар.* рѣшѧ), пїѫ Јв 4/13 (*Мар.* пиѩи) итд.

---

[3] Блаже Конески, *Историја македонскої језика*, Београд 1966, 39—40.

[4] Примери су поређени са *Маријиним јеванђељем* (у тексту *Мар.*)—И. В. Ягич, *Маргинское четвероеванїеле*, Graz 1960.

в) ѧ на месту етимолошког *ǫ*: гл҃ѧ Мт 5/18 (*Мар.* гл҃ѫ), ꙗдѧщи/м/ Мр 14/18 (*Мар.* доѩщимъ), помолѧ Мр 14/32 (*Мар.* помолѭ), притѵѧ Мр 4/23 (*Мар.*/, А јд), оупо/д/(о)блѧ Лк 7/31 (*Мар.* оуподоблѭ), имѧщимѧ Лк 7/42 (*Мар.* имѫщима), сътворѧ Лк 12/18 (*Мар.* сътворѭ) итд.

Уочава се да се ѫ уместо етимолошког *ę* пише иза консонантских група и консонаната који су били меки, али су подлегли депалатализацији, као и иза *j*, што одражава асимилативне процесе у македонском језику.[5]

На македонско порекло рукописа указују и случајеви у којима је посведочен рефлекс *ǫ* > *а*:[6] мъзда Мт 6/16 (*Мар.* мъздѫ), крадать Мт 6/20 (*Мар.* крадѫтъ), алчаща Мт 25/37 (*Мар.* алчѫща), мажа Лк 7/20 (*Мар.* мѫжа), въстѫнатъ Лк 11/32 (*Мар.* въстанѫтъ) итд. Исти рефлекс потврђују и примери у којима се уместо етимолошког *а* пише ѫ: порѫжѫ Мр 14/27 (*Мар.* поражѫ), твоѫ Мт 6/3 (*Мар.* твоѣ), женѫ Мр 14/3 (*Мар.* жена), дш҃ѫ Мр 14/34 (*Мар.* дш҃а), годинѫ Јв 4/21 (*Мар.* година), слышѫвь Јв 4/48 (*Мар.* слъышавь) итд.

Као последица мешања назала може се, нешто ређе, срести: а) а на месту етимолошког *ę*: за творѧшаѧ Мт 5/44 (*Мар.* творѧщѧѩ), изгонѣщаѧ Мт 5/44 (*Мар.* изгонѧщѧѩ), оуслъышатъ Лк 8/13 (*Мар.* оуслъышѧтъ), ѿвѣщаша Јв 7/46 (*Мар.* отъвѣщашѧ) итд., б) ѧ на месту етимолошког *а*: въсѧка Мт 28/18 (*Мар.* вьсѣка), землѧ Мр 13/31 (*Мар.* землѣ), скончѧти Лк 13/33 (*Мар.*/, глагол скончати), оучѧше Јв 8/2 (*Мар.* оучааше) итд.

Слово јат се у највећем броју потврда пише на етимолошком месту: свѣть Мт 5/14, нѣчьто Мт 5/23, лѣто Лк 13/8, гнѣз/д/о Лк 13/34, исцѣли Лк 14/4 итд. Међутим, могу се наћи, додуше ретко, примери у којима се мешају у писању ѣ/ѧ/ ѫ: пѧтель Мр 14/30 (*Мар.* лексема пѣтьль), ꙗдѣть Мр 7/6 (*Мар.* ѣдѧтъ), сѣдѣи Јв 9/8 (*Мар.* сѣдѧи), въ врѣмѣ Мт 24/45 (*Мар.* врѣмѧ), славлѣ сѧ Јв 8/54 (*Мар.* славлѭ), изгонѣ Мт 12/27 (*Мар.* изгонѭ), поставлѣ Мт 25/21 (*Мар.* поставлѭ) итд. Бројне примере мешања ѣ /ѧ/ ѫ познају и неки други македонски текстови, као нпр. *Македонско јеванђеље ӣоӣ-Јована.*[7]

Рефлекси ъ, ь су *е* и *о*: темница Мт 5/25, праздень Мт 12/44, пришель Јв 4/22, ве/с/ Јв 4/53, наченши Јв 8/9, истинень Јв 8/16; смоковницѫ Мр 13/28, Лк 13/6, въ цр҃ковь Јв 8/1, лакоть Лк 12/25 итд.

У рукопису се, као што је већ напоменуто, јављају још два писара, Србина. Њихов посао био је рестаураторске и коректорске природе. Они су, наиме, допунили сва оштећења у тексту, исписали стране које недостају, извршили поновну пагинацију књиге и кориговали грешке у тексту главне руке. Други писар:[8] 122а,б, 176а,б—178б, 282а; допуне оштећених места: 3а,б, 4а,б, 69б, 70а, 88а,б, 127а,б, 128а, 175а,б, 180б, 199а,б; новија пагинација књиге. Трећи писар:[9] 231а,б, 263а,б, 264а, 266б, 269а,б, 275а,б, 277а—281б; допуне оштећених места: 184а,б, 191а,б, 200а,б, 215а,б, 271а—273б, 276а,б; корекција текста главне руке: 38а, 59а, 97а, 105а, 112а, 113а, 130а, 141а, 164б, 182б, 201б, 202б, 203а, 212б, 224а, 235а, 236а,б, 249б, 250а, 256б, 268б.

---

[5] Блаже Конески, *исто*, 40.
[6] Блаже Конески, *исто*, 39, 41.
[7] Блаже Конески, *исто*, 44.
[8] У даљем тексту под ознаком II.
[9] У даљем тексту под ознаком III.

Поставља се питање када је могла бити извршена рестаурација књиге. Према анализи водених знакова (укупно их је четири), касније уметнути листови потичу из друге четвртине XVII века.

У приближном датирању може донекле помоћи *палеографска анализа*. Оба писара пишу полууставом, са типичним словним облицима: троного т (код III једини тип), широка слова: є, о, с, високо ѣ и ъ, ређе ѣ и ъ са удесно искошеним, правим стубом, бубњевито в код III. Ови типови слова познати су од XV века.[10] Од слова карактеристичних за XVI век[11] потврђена су следећа: II ꙗ са правим језичцем искошеним нагоре, ї, ѷ, лигатура ꙋа са левим стубом правим и искошеним удесно, и десним, такође правим, искошеним улево; III ѳ са удесно повијеним врхом стуба, једнопотезно, грчко ε чије је цело тело нагнуто улево. Код оба писара уочава се словни облик који се, према подацима које пружа литература, јавља тек од XVII века: м чија унутрашња, десна и тања страна полази од леве, дебље, изнад њеног доњег краја и иде до врха десног бочног стуба.[12] И мада литература даје врло оскудне и уопштене податке за период XV—XVII век, ипак нам нови тип слова м омогућава датирање у XVII век.

Оба писара имају неуређен ресавски правопис.

Група ја се на почетку речи доследно означава лигатуром: II ꙗко Лк 1/2, ꙗдеχоу Лк 17/27, ꙗви Лк 1/11, ꙗмь Лк 17/8, ꙗси Лк 17/8; III ꙗможе Јв 8/21, 22, ꙗко Јв 8/22, 19/28, ꙗже Јв 8/26 итд. Иза вокала је код II редовно -а: заχарїа Лк 1/5, твоа Лк 1/13, мѡѵсеа Лк 16/29, пїаχоу Лк 17/28, веліа Лк 16/26 итд. Код III претеже -а: своа Јв 19/27, столше Јв 19/29, маѳеа 269б/12, аньдреа 275а/5, вьзнесенїа 269а/4 итд. Само два пута је -ꙗ: твꙗ Јв 19/27 (грешка), моꙗ 271б/18.

Група је се на почетку речи пише увек словом є, малим или широким: II еси Лк 1/4, его Лк 16/20, емоу Лк 17/4, елисавеѳь Лк 1/5, єзикь Лк 16/24, есть Лк 17/21; III еть Јв 8/20, есте Јв 8/23, емоу Јв 8/29, егда Јв 8/28, еже Јв 19/38 итд.

Иза вокала је такође є, мало или широко: II стое Лк 1/11, твоемь Лк 16/25, покает Лк 17/3, разоумееши Лк 1/4, моего Лк 16/27, ноевы Лк 17/26, а само два пута лигатура: имѣіе Лк 17/7, ноиевь Лк 17/27; III моего Јв 8/18, поеть Јв 19/27, копиемь Јв 19/34, сѣне 275б/14, марие Јв 275б/16 итд.

Правопис група *ља, ња, ље, ње* није уједначен: II: лꙗ, нꙗ: содомлꙗнь Лк 17/29, нѩꙗ Лк 16/25; лѥ /ле/ лѣ, нѥ: глѥ Лк 17/4, повѣлена Лк 17/9, 10, по/д/(о)блеть Лк 17/25, послѣшь Лк 16/27, нѥмоу Лк 1/13, за нѥ Лк 16/27, 1/13, оуѥ Лк 17/2; III лѣ/ла (за групу *ња* нема потврда): ювлѣше Јв 19/26, недела 280а/21; ле (са малим или широким словом), не / не: неделе Јв 8/21, 269а/9, 10, 269а/20, 280б/17, 281а/12, глеть Јв 19/35, 37, 277а/7, 277б/16, 278а/11, немоу Јв 8/21, него Јв 8/26, 30, 19/36, вишнего 275а/12.

Редуковано и се код II доследно обележава десетерачким ї: заχарїа Лк 1/15, 12, веліа Лк 16/26, ѳімїама Лк 1/10, авїе Лк 17/7, веліемь Лк 17/15, съблюденїемь Лк 17/20, мльнїи Лк 1/6, ѡправ/д/анїи Лк 17/24 итд. Код III се паралелно јављају и/ї: сїа Јв 19/36, вьзнесенїа 269а/4, писанїе Јв 19/36, єу/г/лїе

[10] Петар Ђорђић, *исто*, 108—113.
[11] Петар Ђорђић, *исто*, 114.
[12] Петар Ђорђић, *исто*, 114—115.

Јв 19/37, 269а/12, 16, 16—17, 275а/13; дамиана 275б/3, атанасиа 275б/7, копиемь Јв 19/34, оуспение 275а/17.

Код оба писара срећу се два полугласничка знака: ь, ъ (као и *високо јер*). Код II је присутно само *високо јер*, и то свега у четири примера: въ вр҃кме Лк 1/15, 17/12, 19, къ оученико/м/ Лк 17/22. Код III је ъ / *високо јер* знатно чешће, али у његовој дистрибуцији нема никаквог правила. Тако се може наћи у финалној позицији: воинъ Јв 19/34, конецъ Јв 19/34, копиемъ Јв 19/34, весть Јв 19/35 итд., али и у другим положајима, где такође нема фонетског оправдања: анъдреа 275а/5, аѳонъскаго 275а/5, кръвь Јв 19/34 итд. Анализу правописа *јерова* код треће руке изостављам, будући да се у највећем броју примера означава вокализација јаког полугласа. Задржаћу се на анализи ортографије ь у тексту II, пре свега у књишким категоријама које се у њему јављају: предлози вь, кь, сь, префикси вь-, сь-, вьз-, корен вьс-, изведенице са -ств-, -ск-, као и књишке речи типа дьци.[13]

Предлози. Предлог вь има редовно ь: вь нась Лк 1/1, вь цр҃ковь Лк 1/9, вь аде Лк 16/23, вь водѣ Лк 16/24, вь домѕ Лк 17/31 итд.

Предлог сь се у оба потврђена случаја пише са ь *јером*: сь нб/с/се Лк 17/29, сь села Лк 17/7.

У предлогу кь постоји колебање у писању с полугласничким знаком, односно без њега: а) кь оученикѡ/м/ Лк 16/31, кь нимь Лк 16/30, кь немоу Лк 1/13; б) к тебѣ Лк 17/3, 4.

Префикси. Префикс вь- се увек пише с *јером*: вьшьдь Лк 1/9, вьвръжень Лк 17/2, вьсади Лк 17/6, вьходещоу Лк 17/12, вьходещѕ Лк 17/12, вьставь Лк 17/19, вьпрошень Лк 17/20, вьниде Лк 17/27.

Префикс сь- у највећем броју случајева има *јер*: съблазны Лк 17/1, съблазнит/ь/ Лк 17/2, съгрешитъ Лк 17/3, 4, сътвори Лк 17/9, сътворите Лк 17/10, сътворити Лк 17/10, сътворихѡ/м/ Лк 17/10, съблюденїемь Лк 17/20, съв'-тит се Лк 17/24, съсоуди Лк 17/31. Без полугласничког знака је само: слазить Лк 17/31.

У вьз- се доследно пише ь: вьзведь Лк 16/23, вьзглашь Лк 16/24, вьспѣель Лк 16/25, вьзмогоутъ Лк 16/26, вьскр/с/неть Лк 16/31, вьзможно Лк 17/11, вьзложень Лк 17/2, вьстрьгни Лк 17/6, вьзлези Лк 17/7, вьзнесоше Лк 17/13, вьзвратит Лк 17/15, вьзвратитъ Лк 17/31, вьздае Лк 17/16, вьж/д/елеете Лк 17/22, вьзети Лк 17/31.

Корен речи. Корен вьс- напоредо се јавља с *јером* или без њега: а) вьсе/х/ Лк 1/3, 6, вьсе Лк 1/10, 16/19, вьсеми Лк 16/26×2; б) все Лк 17/10, 27, 29.

Иначе се у корену речи јак полуглас увек бележи. Сви примери јесу: вьнѣ Лк 1/10, дьщери Лк 1/5, нь Лк 1/12, 16/21, 30, 17/8, ть Лк 16/24, 31, тькмо Лк 17/18, вьшьдь Лк 1/9, пришь/д/шоу Лк 17/7, шь/д/ше Лк 17/14. Уколико присуство полугласничког знака нема фонетског оправдања (некада слаб полуглас) *јер* изостаје у писању: мнѣ Лк 16/18, некто Лк 16/20, кто Лк 16/31, что Лк 17/8.

Делови речи иза корена. Од изведеница са -ств- срећe се само: мнѡжьство Лк 1/10. Ретке су и изведенице са суфиксом -ск-, а увек имају ь: чл҃чьскыи Лк 17/24×3, 30, чл҃чьскаго Лк 17/26, 22.

---

[13] Петар Ђорђић, *исто*, 208—209.

Јак полуглас се једанпут означава *пајерком*: кон'ць Лк 16/24, док је то једини начин за обележавање слабог полугласа: быв'ше Лк 1/12, правѣд'на Лк 1/16, заматорев'ша Лк 1/7, моуч'ное Лк 16/28.

Запажа се редовно писање *јера* у већини књишких категорија присутних у тексту: предлози вь, сь, кь, префикси вь-, вьз-, изведенице са -ств-, -ск-, књишке речи (дьщи, нь). Колебање се уочава у корену вьс-, и донекле у префиксу сь- (само једна потврда без ь).

Глас ђ у страним речима означава се код оба писара словом г: II лѵргїи Лк 1/1, III еѵ/г/лїе Јв 19/37, еѵ/г/лїа 269а/10. За глас *ћ* у тексту нема одговарајућих случајева.

Графема **З** јавља се по једанпут, у истој лексеми: II мнѡзїи Лк 1/1; III мнози Јв 8/30.

У тексту су врло чести *акценти и спирити*: II ´, ˆ, `, ˝, с, ɔ; III ´, ˝, ɔ).

Фонолошки систем оба писара је исти. Потврђен је рефлекс *у* > *и*: II ѿ дьщеры Лк 1/5, богати Лк 16/22, да сьблазныт/ъ/ Лк 17/2, гл҃ыте Лк 17/10, ѿ ны/х/ Лк 17/15; III послави Јв 8/18, бисте Јв 8/19, паки Јв 8/21, ви Јв 19/35, видеви Јв 19/35 итд.

Рефлекс *ě* је *екавски*: II вьсе/х/ Лк 1/16, беста Лк 1/7 × 2, бе Лк 1/7, вь аде Лк 16/23, вь животе Лк 16/25, видевь Лк 17/14; III весте Јв 8/19, ведели Јв 8/19, бе Јв 8/20, неделе Јв 8/21, ва гресе Јв 8/21 итд. Пажњу заслужује на први поглед недовољно јасан пример нѥсамъ Јв 8/23 код треће руке (*Мар.* нѣсамь). Будући да се лигатура ѥ у два случаја среће за означавање гласа *е* (ризѥ 275б/4, при/д/течѥ 275а/10), највероватније је да се и у поменутом примеру ради о екавизму. У прилог томе говори и потврда *Д јд *а* промене ризѥ 275б/4, који упућује на чисто екавски говор.

Код оба писара посведочен је рефлекс ь > *а*, с тим што је код II врло ретко написан, свега два пута: ка вамь Лк 16/26, рож/д/аство Лк 1/1. У вьсь Лк 17/12, 21 (*Мар.* васъ) бележи се ь уместо етимолошког *а*. Случај рож/д/аство Лк 1/1 потврђује књишко читање. Трећи писар, међутим, у највећем броју случајева означава извршену вокализацију. Навешћу све потврде:

Предлози: а) вь: ва газофилакии Јв 8/20, ва црьк/в/и Јв 8/20, ва соу/б/ Јв 8/21, ва гресе Јв 8/2, 24, ва гресехь Јв 8/24, ва него Јв 8/30, ва своа Јв 19/27, ва васехь 269б/14, ва соуботꙋ 269б/16, 20, ва стоую 269б/19, ва неделе 275б/14, ва светие 277а/6—7, ва сти/х/ 281б/12, ва /е/роусалимъ 281б/15, ва петкъ 281б/17.

б) сь: са мною Јв 8/29, са нимь 281б/15.

в) кь: ка пришадшемь Јв 8/21, ка веровавшим Јв 8/30, ка оустомъ Јв 19/29.

Префикси: а) сь-: савршише се Јв 19/28, 30, сабоудет се Јв 19/28, сасоудь Јв 19/29, саборъ 275а/19, сабора 275б/13.

б) вьз-: ваздвижень Јв 8/21, вазищете Јв 8/21, вазнесете Јв 8/28, ваздвижени Јв 8/30, 269б/13, вазмъше Јв 19/29, вазмоуть Јв 19/31, вазвращаи 269б/5.

Корен вьс-: васегда Јв 8/30, васе Јв 19/28, 275а/17, 275б/14, 281а/13, васькь 269б/15, васехь 269б/14, васако 275а/13, о васакомь 277а/1, васего 277а/7.

Корен речи: пришаль Јв 8/20, пришадшемь Јв 8/21, оумар'ша Јв 19/33, на Јв 19/34, 269а/15, 275а/12, та Јв 19/35, чати Јв 19/30 × 2, 269б/17, чатомое 269а/15, чатит се 269б/5, чатет се 269б/9, 12, 15, 18, вьнꙋтарь 269б/5, такмо 269б/1.

Делови речи иза корена: а) књишке категорије — чл҃вечаскаго Јв 8/28, рѡждаство 275а/9; младенаць 281а/12; б) остале категорије — конаць Јв 8/20, 30, 19/35, 281б/13, 16, 17, петакъ Јв 8/21, начетакъ Јв 8/25, истинанъ Јв 8/26, длъжанъ 277а/6.

У следећим примерима вокализује се секундарни полуглас: есамъ Јв 8/23, 24, 28, нѥсамъ Јв 8/23.

У неколико потврда присутан је македонизам ь > *е*: ѡцетъ Јв 19/30, конец/ъ/ 269а/1, конець 281б/19, прокименъ 275а/11.

Вокално л чува се у тексту оба писара: II дльжны Лк 17/10, мльнїи Лк 17/24; III плнъ Јв 19/29, испльнише Јв 19/29, исплно 269б/14, длъжанъ 277а/6.

У *консонантском систему* доследне су групе *шт*, *жд*: II оутврьж/д/енїе Лк 1/4, меж/д/оу Лк 16/26, дьщери Лк 1/5, ходеща Лк 1/6; III жеждоу Јв 19/28, глоущоу Јв 8/30, прежде 269б/11, сещен/н/ом/ч/еника 275б/12 итд.

Код II је посведочено чување *-л* на крају речи и слога: наоучил Лк 1/1, кадилнаго Лк 1/11, вьспрїель Лк 16/25. За III нема одговарајућих потврда.

За групе *чр-*, *чьт-* у рукопису нема примера. Није забележена промена *в-* > *у-*, као ни метатеза *вс-* > *св-*.[14]

У морфолошкој анализи ћу се задржати само на оним падежним формама у којима би се иновације могле очекивати у односу на старословенски канон.

*Основа на *о/јо*. Среће се једначење акузатива и генитива када се ради о бићу:[15] II аврама Лк 16/23, лазара Лк 16/23, 24, мѡѷсеа Лк 16/29, 31; III оученика Јв 19/26, пилата Јв 19/31, 38, на іс҃а Јв 19/33. Једначење изостаје само у: II рабь Лк 17/7.

Номинатив мн именице июдѣи **јо* основе има наставак **ĭ* промене: III іоудене Јв 19/22. Реч је о старој иновацији, познатој старословенском канону.[16]

Остали облици чувају старо стање: *Л јд* II вь аде Лк 16/23, вь животе Лк 16/25, на селе Лк 17/31, вь кровѣ Лк 17/31, III ва мире Јв 8/26, ва гресе Јв 8/21, ваздвижени Јв 8/30, вьз/д/вижени 269а/13; *Г мн* III ѿ воинь Јв 19/34, часъ 275а/11, младенаць 281а/21; *Д мн* II кь оученикѡ/м/ Лк 17/1, іереѡ/м/ Лк 17/14, III іоудеомъ Јв 19/21, *А мн* II пр/о/рокы Лк 16/29, *Л мн* III ва гресехь Јв 8/24, полетехь 269а/3.

Јавља се један пример двојине: II *А* на лонѣ Лк 16/23.

*Основа на *а/*ја*. У *Г мн* именице седьмица уопштен је наставак из народног говора код III: седмица 269а/19, 269б/5, 15. У једином преосталом примеру истог падежа је стари наставак: III книгь 269а/1.

Издвајам и два примера *Д јд *а* основе који упућују на чисто екавску дијалекатску базу: II ꙗгодичине Лк 17/6, III ризѥ 275б/4.

Остали облици не показују иновације: *Г јд* II вѣры Лк 16/13, ѿ трапези Лк 16/21, III соуботи Јв 19/31, пасхи 269а/11, кончини 269а/18, ѿ лоуки 269б/12, козми 275б/13, варнави 275а/4, марини 275б/15, *И јд* II поущеницею Лк 16/18, *Л јд* II вь водѣ Лк 16/24, *Н мн* II слоугы Лк 1/2, *Г мн* II ѿ кроупиць Лк 16/21, *Д мн* III седмицамъ 269а/19, 269а/12, женамъ 277а/3, *Л мн* II вь моукахь Лк 16/23, III въ седмицаа/х/ 269а/14. Среће се и један случај двојине: *Л* II на ногоу Лк 17/16.

---

[14] Одговарајући примери наведени су у одељку о правопису *јера*.

[15] Потврда је врло мало, с обзиром на обим текста II и III, те ће се и надаље наводити сви примери.

[16] Светозар Николић, *Старословенски језик*, Београд 1984, 118.

*Основа на *ĭ.* У *Д јд* именице господь је наставак *й* промене: II г/с/вы Лк 17/5. Као што је познато, ради се о наслеђу из канона.[17]

Генитив мн именице ношь је сасвим необичан: III ношъ 275а/2, 275б/12. У III людїи Лк 1/10 је стари завршетак.

У *Д* и *Л мн* морфологизирају се наставци -емь, -ехъ: II вешехъ Лк 1/1, заповѣдехъ Лк 1/16, III моще/м/ 275а/16.

*Основа на *й.* Именица сынъ се у потврђеним формама мења по **о* промени: *Г јд* II сйа Лк 17/26, *А јд* II сйа Лк 17/22, III Јв 8/28.

Лексема домъ има старословенске наставке: *Л јд* II въ домѹ Лк 17/26, *А мн* II дѡмы Лк 16/27. У тексту је присутан и један двојински пример: *Г* III синоу 261б/13.

*Основа на *ŭ.* Чувају се наслеђени облици: *Н јд* II неплоды Лк 1/7, прѣлюви Лк 16/18, III кръв Јв 19/34, *А јд* II цр҃ковь Лк 1/9, *Л јд* III ва цр҃к/в/и Јв 8/20. Наставак -и у *Л јд* потврђен је већ у канонским рукописима.[18]

Консонантске основе. У *Н јд м. рода* се, поред млађег II камень Лк 17/32, среће и архаично II ками Лк 17/29. Остали забележени случајеви јесу: *Г јд* II дне Лк 17/22, 27, *Л јд* II въ пламени Лк 16/24, *Г мн* III днїи 269а/11, дйи 275а/1, 275б/1, *А мн* II въ дйы Лк 1/5, 17/26 × 2, 28, *Л мн* II въ дйехъ Лк 1/7, III въ /д/нехъ 269а/10, днехъ 269а/17. Наставак -и у *Л јд* познаје и старословенски језик,[19] док се у *Л мн* уопштава -ехъ.

Јављају се свега два случаја *именица женскоī рода*: *Г јд* III матери 275б/16, *Г мн* II дъщеры Лк 1/5. У другом примеру огледа се утицај народног говора.

Именице средњеī рода су такође ретке, а осим *Н* и *А јд* срећу се још: *Г јд* II съ нв/с/е Лк 17/29, *Д јд* II словеси Лк 1/2, *И јд* II именемь Лк 1/5, 16/20, *Л мн* II словесе/х/ Лк 1/4. У *И јд* и *Л мн* уопштавају се завршеци -емь, -ехъ.

Заменичка ӣромена. Личне заменице не показују иновације. Сви примери јесу: 1. л. — *Д* II мнѣ Лк 1/3, 17/19, *А* III мене Јв 8/19 × 2, 21, *И* III са мною Јв 8/28, II съ мною 199б/7, *Л* III о мне Јв 8/18; 2. л. — *Д* II тебѣ Лк 1/3, 17/3; 1. л. мн — *Д* II намъ Лк 1/2, 16/26, III Јв 19/32, *А* II ни Лк 17/14, *И* II нами Лк 16/26; 2. л. мн — *Г* II ѿ васъ Лк 17/6, *Д* II вамъ Лк 16/25, 17/10, III Јв 8/25; *И* II вами Лк 16/26.

Сви случајеви заменице за треће лице јесу: *Г јд* м. р. II его Лк 16/20, 23, 17/16, III Јв 19/30, III ѿ него Јв 19/36, *Д јд* ж. р. II еи Лк 1/5, *А јд* м. р. II его Лк 17/12, III Јв 8/20, 19/33, III ва нь Јв 19/37, ва него Јв 8/30, ж. р. III є Јв 19/27, *Д мн* III имь Јв 19/23, 8/25, 28, II къ нимь Лк 16/30, *Д дв* II има Лк 1/7. Једина иновација у односу на канон (*Мар.*) види се у *А јд* ж. р. є Јв 19/27 (*Мар.* ѥ), под утицајем народног говора.

Код III писара јавља се још један облик под утицајем народног говора: *А мн* ср. р. заменице съ, се, си гласи редовно III сиа Јв 8/26, 231б/17, сїа Јв 8/28, 19/36, 271б/19, 272б/8, 273а/12, 273б/18. Остале потврде придевских заменица показују старо стање: *Г јд* м. р. III моего Јв 8/18, 19, нашего 271а/12, 275б/5, сего Јв 19/23, вьсего 269а/6, васего 277а/6, егоже Јв 19/37, ж. р. III тое Јв 19/31, *Д јд* м. р. II томоу Лк 17/1, *И јд* м. р. II имже Лк 17/1, *Л јд* м. р. III по семь Јв 19/28, *Г мн* II сїихъ Лк 17/2, вьсехъ Лк 1/3, 6, *Л мн* III ва васехъ 269б/14.

---

[17] Светозар Николић, *исто*, 117.
[18] Светозар Николић, *исто*, 132.
[19] Светозар Николић, *исто*, 122.

Придевска промена. У *Г јд* м. р. најчешћи је наставак -аго: II кадилнаго Лк 1/1, ч/с/тнаго Лк 1/1, богатаго Лк 16/21, чл҃чьскаго Лк 17/26, III стаго 275а/2, 7, преподобнаго 275а/14, 275б/5, 6, чл҃вечаскаго Јв 8/28, аѳонъскаго 275б/7, славнаго 275б/15, атонскаго 275а/6. У неколико примера продире -е-/-о- из народног говора: III вишнего 275а/12, стого 275а/8, 275б/11, 12, 18.

У *Д јд* м. р. уопштен је српскословенски наставак -омоу/-емоу:[20] II ерейскомоу Лк 1/8, ницемоу Лк 16/22, III пръвомоу Јв 19/32, дроугомоу Јв 19/32, распетомоу Јв 19/32, вьскр/с/номоу 269а/2. Остали падежи имају старе завршетке: *Г јд* ж. р. III стие 275б/10, 14, 17, светие 277а/6—7, прест҃ие 275б/4, великїе 269а/10, великие 277а/6—7, *А јд* ж. р. III стоую и великою 269б/19, 281б/20, м. р. III чл҃вечаскаго Јв 8/28, II Лк 17/22, *Г мн* II аароновь Лк 1/5, ѿ мрьтвы/х/ Лк 16/30, 31, малы/х/ Лк 17/2, III ѿ нижних Јв 8/23, ѿ вишних Јв 8/23, стих 275а/3, стїи/х/ 275а/16, *Л мн* III седми/х/ 269а/10, вь пети/х/ 269а/17, въ стїи/х/ 273б/9. Уочава се српскословенска иновација губљења просте придевске промене у *Г* и *Л мн.*[21]

Срећу се следећи двојински облици: *Н* м. р. II правѣд'на Лк 1/6, беспороч'наа Лк 1/6, *Г* III зеведеѡвоу 281б/13.

Презент. Сви случајеви јесу: *1. л. јд* — I страж/д/оу Лк 16/24, мл҃ю 16/27, каю Лк 17/4, пїю Лк 17/8 III идоу Јв 8/21, твороу Јв 8/28, жеждоу Јв 19/29; *2. л. јд* — II разоумееши Лк 1/4, пїеши Лк 17/8, послѣшь Лк 16/27; III боиши 199б/1; *3. л. јд* — II творить Лк 16/18, ѡмочить Лк 16/24, имать Лк 16/28, вьскр/с/нетъ Лк 16/31, гавит се Лк 17/30, не слазить Лк 17/31, съгрѣшить Лк 17/3 × 2, възвратит се Лк 17/31, съблазныт/ъ/ Лк 17/2, прїидеть Лк 17/1; III гл҃еть Јв 8/22, прибиеть Јв 19/31, възрить Јв 19/37, възметь Јв 19/38, имать 275б/1; *3. л. мн* — II не възмогоуть Лк 16/26, прїидоуть Лк 16/28, 17/1, прѣходеть Лк 16/26, свѣдетелствоують Лк 16/28, послоушають Лк 16/29, 31, имѫть Лк 16/29, идоуть Лк 16/30, покають Лк 16/30. Једина иновација види се у наведеном примеру *2. л. јд* са наставком из народног говора -шь.

Атематски глаголи добро чувају старо стање: *1. л. јд* — II гамь Лк 17/8, III есамъ Јв 8/24, нисамъ Јв 8/23; *2. л. јд* — II гаси Лк 17/8; *3. л. јд* — II есть Лк 17/21, III есть Јв 8/19, весть Јв 19/35; *2. л. мн* III есте Јв 8/23, весте Јв 8/19.

Аорист. Асигматски аорист се, у складу са српскословенском традицијом, не јавља у рукопису.[22]

Старији сигматски аорист од глагола који у старословенском језику граде више типова аориста код II не постоји, а код III је посведочено само: рехъ Јв 8/24.

Наставак -сть у *3. л. јд* постоји у свим одговарајућим примерима: II вы-/с/(ть) Лк 1/8, 13, 16/22 × 2, 17/11, 20. Среће се редовно и завршетак -ть у *3. л. јд*: II оумреть Лк 16/22, III есть Јв 8/20, поетъ Јв 19/27, претъ Јв 19/30. Он се, међутим, јавља грешком и у два примера где га у канонским списима нема: II възвратит се Лк 17/15, сп/с/еть 17/9.

Старије фонетско стање није посведочено: *3. л. мн* II начеше Лк 1/1.

---

[20] Вера Јерковић, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему.* — Jugoslovenski seminar za strane slaviste, 33—34, Zadar 1984, 55—66.

[21] Вера Јерковић, *исто*, 62.

[22] Вера Јерковић, *исто*, 62.

Млађи сигматски аорист чешћи је него у старословенским споменицима. У *Мар.* је на његовом месту увек асигматски или старији сигматски аорист: *3. л. мн* — II не wбрѣтоше (*Мар.* обрѣтж) Лк 17/18, вьзнесоше (*Мар.* възнѣсѧ) Лк 17/13, рекоше (*Мар.* рѣшѧ) Лк 17/5, срѣтоше (*Мар.* сърете) Лк 17/10, III придоше (*Мар.* придж) Јв 19/32, прободоше (*Мар.* пробасѧ) Јв 19/37, 281б/17. Реч је о једном од облика понародњавања српскословенског језика у области морфологије, без кршења његових норми.[23]

Имперфекат. Глагол быти познаје само један тип творбе: *3. л. јд* — II бе Лк 1/7 × 2, бѣ Лк 16/19, III бе Јв 19/31; *1. л. мн* — II бѣхомь Лк 17/10; *3. л. дв* — II бѣста Лк 1/6, бѣста Лк 1/7. У последња два случаја уочава се српскословенска иновација једначења 2. и 3. л. двојине.[24]

Иначе се задржавају старе форме у којима је извршено сажимање: *3. л. јд* — II wблачаше Лк 16/19, лежаше Лк 16/20, желаше Лк 6/21, III люблѣше Јв 19/26, стоаше Јв 19/28; *3 л. мн* — II wблобизахоу Лк 16/21, гадехоу Лк 17/27, гадѣхоу Лк 17/28, пїахоу Лк 17/27, 28, здахѫ Лк 17/28, посагахоу Лк 17/27, женехоу се Лк 17/27, коуповахову Лк 17/28, продавахову Лк 17/28, сьж/д/ахову Лк 17/28, III глахову Јв 8/19, 8/22.

Перфекат је потврђен само код II: *2. л. јд* — наоучил се еси Лк 1/4, вьспїель еси Лк 16/25, а *плусквамперфекат* само код III: *3. л. јд* — не бе пришалъ Јв 8/20.

Сложени футур је такође редак: *1. л. јд* — III имамъ глати и соузити Јв 8/26.

Потенцијал се јавља у оскудном броју примера из којих се не може видети да ли се ради о старијем или млађем начину грађења: *3. л. јд* — II было бы Лк 17/21, послоушала би Лк 17/6; *2. л. мн* — II бысте имѣли Лк 17/6, глали бысте Лк 17/6, III виете ведели Јв 8/19, ведели виете Јв 8/19.

Партицип презента активa гради се правилно, како у погледу основе, тако и у погледу наставака: *Н јд* м. р. II дѣе Лк 1/10, стое Лк 1/11, имѣе Лк 17/7, II оучѧ Јв 8/20; *Д јд* м. р. II слоужещоу Лк 1/8, III гл҃оущоу Јв 8/30, *А јд* м. р. II пасоущь Лк 17/7, ороущь Лк 17/7, III стоещѧ Јв 19/26, *Н мн* м. р. II приходеще Лк 16/21, хотещеи Лк 16/26, гл҃юще Лк 17/13, III прѣходеще 281б/10, 18, седеще 281б/19. Само у једном случају одступа се од канона, а највероватније се ради о грешци (изостављање -хь у писању): II ѡ кроупиць падаюци Лк 16/21.

Двојина се среће једанпут: *А* м. р. II ходещѧ Лк 1/6.

Сви примери *партицип презента пасивног* јесу: *Н јд* ср. р. III ве/д/омо 269а/9, чатомое 269а/15, *Л мн* III сьчинаеми/х/ 269а/10.

Партицип претерита активни гради се правилно: *Н јд* м. р. II видѣвь Лк 1/12, вьзведь Лк 16/23, вьзглашь Лк 16/24, III послави Јв 8/18, ведевь Јв 8/26; *А јд* м. р. III оумарѣша Јв 19/33; *Н мн* м. р. II быв'ше Лк 1/2, шь/д/ше Лк 17/14, III вероваше Јв 8/30, вазмъше Јв 19/29, пришедше Јв 19/33. Двојина се јавља једанпут: *Н* м. р. II заматореве'ша Лк 1/7. Издвајам *Д јд* м. р. са српскословенским наставком -емоу: III пришадшемоу Јв 8/21.

---

[23] Вера Јерковић, *исто*, 64.
[24] Вера Јерковић, *исто*, 63.

ЗАКЉУЧАК

Основни текст македонске редакције настао је највероватније у првој половини XV века. Потиче од једне руке, а писан је на хартији, полууставом.

У ортографском погледу, ради се о мешавини неуређеног ресавског правописа и старословенске глагољске традиције. Група *ја* се на почетку речи означава лигатуром ꙗ-, а иза вокала словом -а, ређе -ꙗ, док се *је* у свим позицијама обележава са є. Групе *ља, ња, р'а, с'а* пишу се (у складу са старословенском глагољском писменошћу) као лѣ, нѣ, рѣ, сѣ; а *ље, ње* као лє, нє. *Редуковано и* је доследно представљено десетерачким ї. Јављају се оба полугласничка знака (ь, ъ), а ъ се, по ресавским принципима, среће у предлозима въ, къ, съ, префиксима въ-, съ-, възъ- и корену въс-. Гласови *ћ, ђ* у лексемама страног порекла означени су са к и г. Присутна је графема ѕ, као и акценти и спирити. Најмаркантнија црта у рукопису је постојање *јусова* који се често међусобно мешају, а ређе се замењују слова ѣ / ѧ / ѫ. Потврђен је рефлекс *ǫ > а, ъ > о, ь > е.*

Осим главне руке, у књизи се појављују још два писара, Србина, који су основни текст рестаурисали и кориговали, допунили сва оштећења, исписали изгубљене стране и наново пагинирали рукопис. Њихов рад се, на основу палеографског описа и анализе водених знакова, може датирати у XVII век. Обојица се служе полууставом.

У ортографском погледу, карактерише их неуређени ресавски правопис. Обојица су релативно доследни у писању група *ја, је*: II ꙗ-, -а; є- (мало и широко), -є (широко), ређе -ѥ; III ꙗ-, -а/-ꙗ; є- (мало и широко), -є (мало и широко). Врло је неуједначено, међутим, обележавање *ља, ња, ље, ње*: II лꙗ, нꙗ; лѥ / лє / лѣ, нѥ; III ла / лѣ; лє (є мало и широко), нє / нѥ. *Редуковано и* II пише уједначено, десетерачким ї, док се код III паралелно срећу и / ї. Јављају се оба *јера* (ъ, ь), код II додуше врло ретко ъ. Правила у њиховој дистрибуцији нема. Гласови *ћ, ђ* пишу се у несловенским речима графемама к и г. Постоји ѕ, а акценти и спирити су чести.

Потврђени су рефлекси *у > и, ь > а, ě > е.* Код оба писара ради се о говору са доследном екавском заменом *јат̄а*, на шта упућују примери: *Д јд *а* основе II ꙗгодичинє Лк 17/26, III ризѥ Јв 8/18, *Л* III о мнє Јв 18/26. Чувају се *л вокално*, консонантске групе *шт̄* и *жд, -л* на крају речи и слога; нема случајева *в(-) > у(-), вс- > св-.*

У морфолошком систему уочене су следеће српскословенске иновације: једначење *А* и *Г* именица м. рода које значе бића, уопштавање наставка -омоу/-емоу у *Д јд* м. рода сложене придевске промене, губљење именичке промене придева у *Г* и *Л мн*, губљење асигматског аориста, уопштавање наставака -емь/-ехь у *И јд, Д* и *Л мн *ĭ* основа и консонантске промене м. и ср. рода, једначење *2.* и *3. л.* дв у наставку -та.

Од старословенских иновација у тексту се срећу: наставак **й* основа код именице господь у *Д јд*, наставак -и у *Л јд *п* основа м. рода.

Следеће црте познаје већ старословенски канон, а подударају се са стањем у народном говору: промена именице сынь по **о* основама, наставак -и у *Л јд *ū* промене.

Утицај народног говора огледа се у следећим категоријама: наставак -а у *Г мн *ја* основе, облик сиꙗ у *А мн* ср. рода, *А јд* ж. рода заменице за треће лице є, завршетак -ого/-єго у *Г јд* м. рода придевске промене, -шь у *2. л. јд*

презента. У утицај народног говора спада и доследна (с изузетком једног примера) замена старијег сигматског типа аориста млађим. Све наведене промене су општештокавског карактера, те не могу допринети ближој локализацији рукописа.

Остаје на крају питање за који центар се може везати делатност два писара Србина. На страни 282б постоје два записа која сведоче о томе да је књига била у поседу цркве у Ариљу: 1) сиꙗ книга глаголема еванѣелиѣ арїлланске црквѣ, 2) сиꙗ книга глаголѣма ева/н/ѣелие арілин/с/ке црквѣ. Врло је вероватно да је рукопис тамо и рестауриран. Познато је да је ариљски манастир током XVI и XVII века био активан и да је у оквиру цркве радила скрипторија.[25] Тако би ово био још један доказ о деловању писарске радионице у Ариљу.

Језичка анализа показала је да су оба писара носиоци говора косовско-ресавског типа, са доследно екавском заменом *јата* и рефлексом *ь* > *а*. Данас се Ариље налази на територији источнохерцеговачког дијалекта.[26] Могуће је, с једне стране, да су писари из неког другог, екавског, краја. Међутим, није искључено да је косовско-ресавски дијалекат у прошлости обухватао шире подручје него данас, а да је касније, сеобама, потиснут.[27] Источнохерцеговачке миграције у правцу северне Србије трајале су све до XIX века.[28]

Закључујући овај рад, указала бих још на једну интересантну чињеницу. Пажњу свакако привлачи податак да је један рукопис *македонске редакције* наставио свој живот у српској средини и да су се њиме служили људи чији је књижевни језик био *српскословенски*. Текст писан једном редакцијом исправљан је и допуњаван, без икаквих сметњи, другом.[29] То показује да разлике између редакција нису могле бити ни оштре ни чврсте. Црквенословенска писменост се, у ширем смислу, осећала као јединствена и заједничка, настала на основама истог књижевнојезичког наслеђа, са више варијаната — појединачних редакцијских писмености.

---

[25] Љупка Васиљев, *Ариљски преписивачки центар и култ светог Ахилија код Срба.* — Научни састанак слависта у Вукове дане, 14, Београд-Нови Сад-Приштина-Тршић 1984, 169.

[26] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје*, Нови Сад 1956, 130.

[27] Да су поменуту територију у XVI веку заузимали нејекавски говори сведоче турски катастарски пописи који у низу села из околине Ариља бележе имена *Цветко* и *Степан* (Ахмед С. Аличић, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије*, Чачак 1984, 498, 501, 505, 517, 524, 529). Уп. и топоним *Белотић* из околине Титовог Ужица (Ахмед С. Аличић, *исто*, 511).

[28] Павле Ивић, *исто*, 143.

[29] Указаћу само на два карактеристична случаја у којима се виде редакцијске разлике (у загради је текст који је дописао Србин): 88а: . . . и заповѣда имь да ничтоже (вьзмоуть) на пѫ/т/ . . .; . . . силы дѣѫт сѧ о нем ини (гл҃аахоу) . . .

Ксенија Минчић—Обрадовић

БЈЕЛОПОЉСКИ ОДЛОМАК АПРАКОСНОГ ЈЕВАНЂЕЉА И АПОСТОЛА

1. Др Станоје Станојевић је 1899. године набавио у Бијелом Пољу одломак рукописног апостола и јеванђеља и поклонио га Матици српској. Јован Радонић, библиотекар Матице српске, извештава Управни одбор Матице српске о приспелој књизи дана 12. I 1900. године. У писму даје кратак опис из којег се може видети да је рукопис у Библиотеку доспео у истом стању у којем се и данас налази. На основу поређења са Мирослављевим и Никољским јеванђељем, Радонић претпоставља да потиче из 14. века.[1]

Одломак је инвентарисан под бројем 113440. Данас има сигнатуру РР III 3 (старе сигнатуре су РР 185, 352 С 2). У литератури се спомиње на неколико места, где се наводи да потиче из 13. века[2]. И поред своје старине и очигледне вредности за лингвистичка истраживања, до сада није привукао пажњу истраживача и није обрађен.

Писан је на пергаменту. Има 36 листова величине 233 × 162 мм (димензије су узете према првом листу). Листови су повезани у пет свешчица. Прва и друга свешчица имају по 7 листова (првој свешчици недостаје први, а другој четврти лист), трећа и четврта по 8, а пета 6 (недостају последња два листа). Свешчице су током времена поново увезиване, али се не може рећи колико дуго после вађења из контекста књиге. Преповезивање је рађено дуплим концем, помоћу хеклице, што је карактеристика старијих времена. Конац је провлачен кроз рупе које су постојале од првог повезивања, али не сасвим правилно и прецизно.

Приликом писања рукописа свешчице нису нумерисане. Пагинација је урађена по доласку у Библиотеку. Том приликом није примећено да недостаје четврти лист друге свешчице, тако да се бројеви нижу у непрекинутом

---

[1] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске*, Нови Сад, 1966, књ. III, 31—33.

[2] Богдановић, Димитрије, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI—XVII века)*, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXXI, Београд, 1982, 24; Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, Нови Сад, 1979, II, 53—69; Веселинов, Иванка, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, Нови Сад, 1979, II, 39—52.

низу. Пагинацију није исправио ни Димитрије Кириловић приликом обраде рукописа за каталог[3].

Број редова на странама није уједначен: на стр. 3а—5б исписано је 25 редова, на 6б, 10а—14а и 19а има 27, на 6а је 28, а на осталим 26 редова. Линије за редове извлачене су у размаку од 6—8 мм. Висина словног низа је око 3 мм. Са стране текста повучене су по две вертикалне линије за оквир текста, у размаку 10—12 мм.

Одломак није укоричен. Књига није рађена у репрезентативне сврхе, већ за употребу на литургији, па за листове није коришћен лепо обрађен пергамент. На листовима има рупа које су настале приликом обраде коже. Скоро на свим листовима, с лица, остали су веома видљиви трагови длачног пигмента. Рукопис је био изложен влази, што је изазвало деформисање пергамента. На многим местима је мастило разливено, и текст је делимично или потпуно нечитак. Поред мрља од влаге има и мрља од пигмента плесни, уља и воска. Листови су на рубовима искрзани и зацепљени, понегде недостаје врх.

Нема записа, тако да се ништа не зна о његовој историји пре доласка у Бијело Поље.[4]

По садржају рукопис је изборно јеванђеље и апостол. Читања су укрштена у поретку богослужбених правила за суботе, недеље и празнике преко целе године. Текст почиње читањем у 23. суботу по Педесетници: мл҃ениіемь мл҃ещимѕ се намь. блг/д/тѕ и ѡбьщениіе слоужениіе іеже вь сты/х/. II Кор. 8/4. Завршава се читањем у Велики уторак: жнеши идеже не с҄ѣıав· и сьбираıеши юдꙋ Мт. 25/24.

2. Цео одломак је писан једном руком. Писмо је устав. Рукопис је неуредан и исписан, али је разликовање танких и дебелих линија оштро. Слова су неуједначене величине, редови су искривљени и поред тога што су линије за редове извучене. Слова су крупна, четвртаста, углавном морфолошки устаљеног облика. Стубови су вертикални. Почетне, надвучене и подвучене црте нису доследно стављане, изузев код слова ı и ъı. Поднице и пречке веома често прелазе ивице стубова, а привезак се подједнако често налази и на ивици пречке и одмакнут од ње.

Словни облици су поређени са описом слова који је дао Петар Ђорђић у *Историји српске ћирилице*[5]. Показало се да словни облици Бјелопољског одломка одговарају облицима у рукописима и из 13. и из 14. века. Како нема пуно архаичних слова која би рукопис вукла у старину, палеографска грађа ће бити приказана у односу на Ђорђићев опис слова 14. века.

Од слова која се узимају као карактеристична за 13. век, треба истаћи лигатуру ꙋ код које горњи део, птичица, није срастао са доњим, који чини слово о. Према Ђорђићу, ово слово се среће и у 14. веку, али је архаично. У Бјелопољском одломку се овај словни облик доследно употребљава. У групи архаичних слова налазе се и є са чекићем, које је овде пуно ређе од варијанте без чекића и симетрично и непропорционално ч, чији је горњи део заоб-

[3] Кириловић, Димитрије, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, 55. Ја сам се служила новом пагинацијом која је од л. 10 померена за један број у односу на стару.

[4] Димитрије Богдановић у *Инвентару* (стр. 24) наводи да има записа. То су, међутим, слова или речи попут ҁ҃к на 29а које је написано поред упућивања за читање јеванђељског текста Мр. 2/14—17, зач. 8, или къ тим|о|[ ]ѡмъ написано брзописним словима на 21а поред упућивања за читање посланице Тимотеју и сл.

[5] Ђорђић, Петар, *Историја српске ћирилице*, Београд, 1971.

љена чашица, а доњи иде изнад половине висине слова. Овакав облик слова ч ређи је од несиметричног, састављеног од косог, ређе правог стуба и правог или заобљеног крака који належе на стуб око његове половине. Веома ретко среће се и симетрично ч са стубом који иде до половине висине слова.

Као посебну групу Ђорђић издваја нове словне облике, карактеристичне за 14. век, спорадично присутне и у рукописима 13. века. Од наведених облика у Бјелопољском одломку су присутни: п и ѣ са украсном цртом, и са искошеном пречком и несиметрично ч. Слово и са косом пречком веома је ретко у рукопису, п са украсном цртом је пуно ређе од облика који је има, несиметрично ч је, како је већ речено, чешће од симетричног, а украсна црта на спојници слова ѣ среће се скоро доследно. Овакво стање у потпуности одговара Ђорђићевом опису слова 14. века. Украсна црта се у Бјелопољском одломку једном налази и на пречки слова и, једном на спојници слова ц, и увек на стубу і и ы. О могућности да се украсна црта нађе и код других слова, а не само код п и ѣ, Ђорђић не говори.

Постоји и неколико случајева широког **О** са тачком у средини. Њих Ђорђић смешта у групу дублета који су из 13. прешли у 14. век.

Има и брзописних словних облика. У примерима на стр. 1б/19, 3а/24, 15б/26, 20б/8, 34б/26 стуб слова а залази и у доњи и у горњи међупростор. Осим ових, има и случајева да стуб у међупросторе прелази веома мало. Виђено је и осам примера високог т. Једном је нађено и т са левим привеском који се спушта испод половине стуба.

Сви остали словни облици срећу се у текстовима који потичу и из једног и из другог века.

Међу облицима малих слова постоји, дакле, само један који би рукопис могао ближе да одреди према 13. веку. То је лигатура ѕ. Посматрајући сва остала слова, рукопис би могао да се уклопи у опис словних облика 14. века који даје П. Ђорђић.

Велика слова су употребљена само у два примера. Један је **О** на 20а/3, а други **Т** на 36б/19. Слово **О** је написано црним мастилом и налази се на почетку Оченаша. Слово **Т** је писано киноваром, стоји на почетку нове главе у истом зачелу. У функцији великог слова је и ѣ на стр. 37а/22, које је написано киноваром, једва веће од малих слова и налази се на почетку новог зачела у истом читању. Великим словима је написан и наслов на стр. 21а/7: сѹ|в| ·а̃· с҃тго по|с|.

Иницијали стоје на почетку сваког читања. Писани су киноваром, понекад и жутим мастилом. Веома ретко су украшени, а и тада сиромашно. У појединим примерима имају на стубовима украсе карактеристичне за Милутиново доба (троуглове и тачке), али таквих примера нема довољно да би могли сигурније да казују да је то време настанка.

Лигатуре су доста честе. Виђене су: а+ѵ, л+ѵ, м+ѵ, м+ѳ, ѳ+ѣ и т+ѳ. Ова последња, т+ѳ, постоји само на једном месту.

Неколико надредних слова, осим величином, од слова у реду одступа и неким детаљима у облику. Ту се, најпре, издвајају два примера слова в код којих десни део слова чини дебела линија са благим прегибом у средини који не додирује стабло. Ова варијанта слова јавља се први пут у актима из 12. века. То је облик на прелазу из уставног у брзописни[6]. Код слова д на пречки

[6] Ђорђић, Петар, н. д., 79.

често нема ножица, а леви стуб је већином знатно дужи од десног и извијен надоле. Стуб слова т је скоро увек кратак колико и привесци. Слово х чине краци који се укрштају, углавном, на средини. Стуб је код ч краћи него кад је у врсти. Остала надредна слова иста су обликом као слова у реду.

3. Праћене су следеће ортографске црте: писање група *ја*, *је*, *ља*, *ље*, *ња*, *ње*, правопис полугласа и акценти.

Иницијална група *ја-* је једном написана са а: а 24б/20, једном са ѣ: ѣко 31б/13, а у свим осталим случајевима је употребљена лигатура ꙗ, као: ꙗко 1а/3, ꙗмо 4б/13, ꙗслы 6б/18, ꙗси 13б/11, не ꙗмь 18б/9, ꙗдоуще 36а/15 итд. У позицији иза вокала група је написана шест пута са а: вы|д|маа 9б/18, грѣдоущаа 18а/18—19, лоучьшаа 26б/14—15, алу|г|лиа 30а/22 зг.[7], прѣч|с|таа 32б/26, патриар^{s}хоу 20а/15 зг. Остали примери су писани лигатуром -ꙗ, као: змиꙗ 2б/4, неприꙗзнимь 7б/17—18, вьпиꙗше 13а/1, ѡстриꙗ 22б/8, праведнаꙗ 32б/26 итд. Лигатура је доследно писана и у речи бра|т|ꙗ.

На почетку речи група *је-* је у већини случајева означена лигатуром: ѥзеро 2а/5—6, ѥзыци 5б/9, 10а/17, ѥдинемь 21б/16—17, ѥдиною 29а/24—25, ѥста 31а/11—12 итд. Само су три примера са е: еу|г| 3б/4 зг., 5а/15 зг., 27б/7 зг. У положају иза вокала група је писана лигатуром, изузев у два случаја: ѥе 30б/21, разорѣние 14б/17. Примери који илуструју употребу лигатуре јесу: ѥѥже 1а/23, 30б/23, свинѥ 2а/1[8], ꙗвлениѥ 6а/15—16, приѥтиѥ 15а/4, зелиѥ 20б/6, моѥмоу 28а/5 итд. Реч бра/т/ѥ доследно је са лигатуром.

Група *ља* је са ла написана двапут: римла 19а/6, ѡставлаѥт' се 36а/21. У осталим случајевима (45 пута) је лигатура, као: исцѣлꙗти 1а/10—11, ꙗвлꙗт' се 6а/15, вьнемлꙗите 18а/22, славлꙗхлꙗхоу 25а/10, помишлꙗите 33а/3 итд. Група *ња* је, сем у примерима испльнающаго 8б/25 и вьспоминаите 25а/12, писана (18 пута) са нꙗ, као: вишнꙗго 1б/16, испльнꙗите се 6а/24—25, не сьблажнꙗю 18б/23—24, поустинꙗ 22б/23—24, кланꙗѥ се 27б/8—9 итд. Код означавања *ље* и *ње* ситуација је обрнута, чешће је писање без лигатуре. Група *ље* је са лигатуром написана 6 пута: дрѣвлѥ 1а/4, 4б/18—19, 23, приѥмлѥмь 15а/5, избавлѥниꙗ 22б/13—14, вьзлюблѥни 26б/14, а *ње* 13 пута, као: нѥмь 8а/4, нѥже 12б/11—12, нѥго 13а/19, мл/с/тинѥ 19б/5 итд. У обе групе је писање без лигатуре много чешће. Примери са *ље* су: млениѥмь 1а/1, ѥмлеть 2б/19, оуправлень 5а/2, ꙗвлениꙗ 8б/9—10, земле 18б/2, волею 25а/23 итд., а са *ње*: ѥдинениѥ 5а/8, мл/с/тине 19б/1, ближнеѥ 23б/18, нею 32а/9, воне 33б/26, жнеши 37б/25—26 итд. Једном је *ње* написано са ѣ: нѣи 32а/18.

Правопис је једнојеров. По морфолошком облику слово је танко јер. Често је уместо јера употребљен пајерак.

Акценти су веома ретко и недоследно стављани. Нађена су два акцента: ` и ′ и оба спирита.

Од интерпункцијских знакова коришћени су тачка и знак који се састоји од четири тачке. Тачка означава које се целине приликом читања изговарају без паузе. Писана је црним мастилом. Знак са четири тачке стоји на крају читања и тада је написан црним мастилом. Врло често се налази и на крају заглавља, или у самом заглављу, када је употребљен киновар.

---

[7] Скраћеница зг. показује да је пример узет из заглавља а не из основног текста.

[8] Ово је грешка. Наиме, јотовање се у овим групама врши углавном од 16. века (Младеновић, Александар, *Елементи историје српскохрватског језика*, Општа енциклопедија Larousse, Београд, 1971, том I, 423.

Титла је старог облика. Чини је танка, положена црта са привесцима на крајевима.

На основу разматрања ових елемената, карактеристичних за писарске школе, можемо рећи да је правопис рашки. О припадности старијем или млађем рашком правопису не може се говорити јер писање група *ље* и *ње* одговара старијем, а писање *ља* и *ња* млађем рашком типу. Одступање се своди на слово ѣ стављено једанпут у иницијалну групу *ја*.

4. Према постојећој литератури, у време настанка Бјелопољског одломка, српскословенска норма је већ била формирана и, у великој мери, стабилизована[9]. Ипак, и у њему је могуће, као у другим српскословенским рукописима, присуство наноса из народног језика.

Једна од промена у народном језику, до које долази током 14. века, а која постаје норма, јесте вокализација тврдог полугласа[10]. У Бјелопољском одломку сви примери су са ь, као: вьсь 5а/8, мьчь 8а/6, начетьк҃ь 9б/23—24, сьвра 15б/16, тельць 17а/16, длъжьнь 26а/11, вьпль 37а/4, вь вьсь 10а/1, сь трьпѣниемь 5а/6, къ кръвы 7б/19. Ово није црта која би говорила о сигурнијем смештању Бјелопољског одломка у 13. век, јер П. Ивић и М. Грковић потврде за вокализацију налазе у споменицима који потичу тек с краја 14. века[11], што даје могућност да је рукопис настао током 14. века. Осим тога, не може се искључити ни могућност да рукопис потиче са територије која и данас чува полуглас[12]. Секундарни полуглас је присутан: wсьмь 6б/3—4, иесьмь 13б/16, несьмь 17а/4, мр҃тьвь 17б/14, wгьнь 30б/1 итд.

Слово ѣ има вредност *е*. Потврду за то налазимо у случајевима где је етимолошко ѣ написано са е: проповедати 1а/10, место 8а/25, миде (Лјд) 10а/24, вѣрою 22б/26, телѣси 30б/7, тебе (Д) 32а/25, идете (императив) 37а/12—13 итд. Честа је и обрнута ситуација, односно, писање ѣ на месту етимолошког *е* или *е* које води порекло од ранијег *ę*: сѣлѣхъ 2а/8, тебѣ (Г) 5б/1, сѣло 8а/13, вѣстѣ 12а/8, внидѣ 24б/7, рѣци 25а/1, морѣ 25б/2, грѣдеть 31б/7 итд.

Прелазак вь у оу јесте црта која се никада није уопштила у српскословенском језику, али је примећена већ у првим споменицима[13]. У Бјелопољском одломку забележена је реченица: . . . а не оу богь богатѣе 5б/3. На истом месту у Маријином јеванђељу стоји вь (Лк 12/21)[14]. У свим осталим примерима нађеним у Одломку сачувано је вь.

Праћене су и следеће црте: вокално ль, чување групе чр҃-, односно прелазак у цр҃-, прелазак чьт- у щ-, прелазак вьс- у св-, *ѣ* и *ђ* у словенским речима. Виђено је да ни у једном од нађених примера нема промене старословенског стања. Чување ових гласова и гласовних група спада у књижевну норму.

---

[9] Младеновић, Александар, *Најомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, XX/2, Нови Сад, 1977, 3, Ђорђић, Петар, *Старословенски језик*, Београд, 1975, 222, Јерковић, Вера, *Најомене о проучавању ортографије и језика српских редакцијских споменика*, Археографски прилози, Београд, 1979, књ. 1, 33, Јерковић, Вера, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, Југословенски семинар за стране слависте, 33—34, Задар, 1984, 55.

[10] Јерковић, Вера, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 59.

[11] Ивић, Павле, Грковић, Милица, *О почецима замене полугласа са „а" у ћирилским споменицима*, Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, XIV/1, 53—58.

[12] Полугласник се чува у призренско-тимочкој дијалекатској области и то као високи нелабијализовани самогласник задњег реда (Белић, Александар, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, Београд, 1905, књ. I, 42—89.

[13] Јерковић, Вера, *Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 61.

[14] Јагић, Ватрослав, *Маријинское четвороеванђеліе*, Грац, 1960.

Српскословенски не подлеже овим променама јер ни једна од њих не задире у фонолошки систем[15].

5. Одступања која су примећена у морфолошком систему, у односу на стање у старословенском канону, јесу двојака: имају ослонац у народном језику писара или су нормализоване књишке црте. Најпре ће бити посматране црте које према литератури чине норму српскословенског језика[16].

Једна од иновација која се у српскословенском спроводи доследно јесте изједначавање Г и А јд именица м. р. које значе бића. У Бјелопољском одломку је забележено неколико примера код којих није дошло до изједначавања: скоть 4а/8, дх҃ 8б/9, рабь 13б/6, тельць 17а/16, 17б/10, тѣльць 17а/26, дх҃ь 27б/10. Остали, далеко бројнији случајеви имају форму Г јд, као: вѣ 4б/9, wсла 6б/17—18, исака 9б/4, раба 20б/8, сїа 23а/11, 23б/4, 35б/20 итд.

Доследно је сажет наставак -ии у -и у Л јд именица *jo основа са номинативним завршетком -ие: цр҃|с|тви 9б/8, жити 12а/12, сп҃сени 24б/3—4, изꙁмивени 28б/6, почтени 28б/10, оуспени 31а/20—21.

Уопштава се и наставак -и у Л јд основа на консонант сва три рода и *ŭ: цр҃ькви 12а/3—4, 21б/18, 33б/10, любвы 28б/10, дни 31а/12, 36а/9, нб҃си 20а/6, небеси 21а/4, нб҃сы 35б/18, словеси 13а/15—16, 37б/8—9, телѣси 30б/7, врѣмени 14б/18, ж/д/рѣкѣти 34б/1—2. Одступају само два примера: дн҃е 20а/22, 31а/12.

У редакцијске црте спада и усвајање наставака -емь и -ехъ (-ѣмь и -ѣхъ) у И јд, Д и Л мн именица на *i и консонант м. и ср. р.[17] У Бјелопољском одломку је И јд нађен у осам примера од којих српскословенској норми одговарају три: поутемь 3б/25, 4а/4, именемь 14а/3. Три примера имају завршетак унет из *o промене: тѣломь 14а/7, словомь 2б/13, 15а/10, а два су написана у скраћеном облику па се не види наставак: гм҃ь 20б/1 и г/с҃/мь 15б/16. Д мн постоји само у случају людемь 29а/3. Л мн увек има -ехъ (-ѣхъ): нб҃сехъ 6а/1, 7а/20, 9б/17, 20а/4, 25а/20, нб҃бсехъ 13а/14—15, дн҃ехъ 16б/15, 37б/7, нб҃сѣхъ 19б/4, людехъ 26а/11—12.

Под утицајем народног језика у Д јд промене редних бројева и одређене промене придева и активних партиципа продире наставак -омоу/-емоу, као: дроугомоу 4б/17, неистлѣньномоу 13б/25—26, wслабленомоу 24б/17—18, 25а/1, 6, нечистомоу 28а/7. Одступају само два случаја, оба активни партицип презента: творецюумоу 19б/10 и вероующюумоу 28а/3.

Због тенденције губљења облика множине просте придевске промене сва три рода, која је примећена у српскословенским текстовима, праћена је и ова црта. У Бјелопољском одломку су забележена три примера неодређеног вида: Г сидоньскь 25б/2, тоурьскь 25б/1, И прр҃|чс҃|ками 19а/23.

Запажено је да се у српскословенским споменицима у 1. л. мн презента атематских глагола и глагола имѣти усваја наставак -мы[18]. У Бјелопољском одломку овај завршетак није норма, наиме, нађен је само једном: ѥсмы 1б/6. Сви примери са -мь јесу: имамь 3а/19, 27б/1, 3, не тамь 18б/9, тамь 18б/10, не имамь 25б/22.

---

[15] Младеновић, Александар, *Најомене о срйскословенском језику*, 5.

[16] Јерковић, Вера, *Срйскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 62—63.

[17] Јерковић, Вера, *Палеоїрафска и језичка исйшйивања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад, 1975, 145.

[18] Јерковић, Вера, *Срйскословенска норма у гласовном и морфолошком систему*, 63.

У систему личних глаголских облика у норму српскословенског језика улази и изједначавање 2. и 3. л. дв, односно, усвајање наставка -та, што је и у Бјелопољском одломку доследно спроведено. Примера нема много, па сви могу да буду наведени: вьнидоста 15а/19—20, погрѣшиста 15б/26, разврьзоста се 25б/11, придоста 29б/17, рѣста 29б/21, 30а/1, посласта 30б/24, иста 31а/11—12, сьтворыста 33а/20, при|ве|доста 33а/21, боудета 36а/19—20.

Губљење асигматског аориста је посведочено већ од првих наших споменика[19]. Међутим, у Бјелопољском одломку ни ова редакцијска црта није стабилизована. Примера асигматског аориста има највише, отприлике исто колико сигматског старијег и млађег заједно. Да би ситуација била што јаснија биће изнете све потврде глагола који могу да имају више типова грађења аориста.[20]

Примери асигматског аориста јесу: не вьзмогомь 28а/15—16, вьнидоу 1б/24—25, 2а/4, 37а/16, изидоу 2а/8, 10—11, 18—19, 36б/22, придоу 2а/8, 24б/11, 37а/17, wбрѣтоу 2а/9—10, не вьзмогоу 2б/23—24, wтидоу 3б/23, вьзнесоу 10а/3, вьзмогоу 10б/11, вьврьгоу 16а/19, зат'коу 22б/6, принесоу 27б/19, идоу 29а/11.

Старији сигматски аорист имају глаголи ѣсти и рещи: рѣхь 23а/25, 27б/14, 32б/3, 35б/8, не рѣх 32а/22, рѣхомь 4б/6—7, ѣхомь 9а/23, рѣше 13а/27, 21б/8, 33б/11, 37а/8, рѣста 29б/21, 30а/1.

Аорист сигматски млађи је нађен у следећим случајевима: изидохь 23б/20, при[ ]дохь 27б/9—10, не придох[ ] 29а/18, wбрѣтохомь 23а/10—11, приведоше 25б/4, рекоше 31а/18, 32а/14, идоше 32а/3, придоше 34а/13, изидоше 34а/22, вьнидоста 15а/19—20, разврьзоста се 25б/11, придоста 29б/17, при/ве/доста 33а/21.

У тексту се среће и један случај 3. л. мн аориста глагола вьзмощи којем наставак није читак, па се не може видети којем типу аориста припада. То је пример: не вз[ ] 27б/15.

Као редакцијску особину, чије је доследно спровођење потпомогнуто народним језиком, можемо узети и губљење супина и његово замењивање инфинитивом. Конструкција са супином је у Бјелопољском одломку забележена само једном: вьниде витать 14а/15—16. Сви остали случајеви су са инфинитивом, као: имам . . . изити видети 8а/13—14, вьниде . . . ѣсти 10б/1—3, приде . . . сѣсти 13б/19—20, не придох [ ] . . . призвати 29а/18, не вьзвра/ти/ть се вьзети 35а/21.

Посебно могу да се издвоје иновације унете под утицајем народног језика или наслеђене из старословенског канона. Ови наноси су факултативни. Према пореклу можемо да их разврстамо у три групе: архаичне, односно старословенске, општештокавске и локалне.

Особина која се јавља већ у канону, а потпомогнута је народним језиком, јесте губљење непродуктивних именичких врста. Да би ситуација у Бјелопољском одломку била што јаснија, биће наведени сви примери именица непродуктивних врста, изузев падежа у којима не долази до промене.

*Промена на *й.* Заступљена је следећим именицама: воль, домь, поль (има је само у А јд) и сынь. Падежи једнине су: Г домоу 7б/11, 8а/21, 9а/18, вола

---

[19] Белић, Александар, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 2: *Речи са конјугацијом*, Београд, 1962, 63.

[20] Из списка ће бити изостављени примери 2. и 3. л. јд јер су исти за сва три типа грађења.

6б/17, сн҃а 9б/12, 28б/24, 33а/19, 35б/13, 18, 36а/13, 19, Д домоу 14а/20, 17а/21, сн҃оу 27а/8, А сн҃ь 27б/10, сн҃а 18а/18, 23а/11, 23б/4, 25б/21, 35б/20, В сн҃оу 13а/1, 33б/2, 10, сн҃е 12б/25, И домомь 36б/7, сн҃омь 17б/5, Л домоу 4б/24, 14а/12, 28б/3, 29а/8, 32а/1. Двојина је нађена само у примерима Н и А: сн҃а 16б/13, 29б/18, а множина у примерима А: доми 16а/11, сн҃ы 12а/6.

У Г и А јд су нови наставци чешћи, у В јд претежу стари, док И јд, Н и А дв имају само нове форме.

*Промена на *ū.* Виђене су четири именице ове промене: жрьны, крьвь[21], любы и црькы. Сви случајеви једнине су: Н крьвь 29б/3, любы 6б/26, 35а/9, любьвь 12б/9, 13а/13, Г крьвы 28б/5, люб'ве 9б/13, любьвѣ 25б/17—18, цр҃кве 21б/20, Д крьвы 7б/19, любвы 16а/24, црквы 8б/24, 9б/23, А цр҃квь 15а/20, И крьвыю 10а/26, крьвию 29а/23, 24, 26, любовыю 5а/7, любовию 15а/11, Л люб'вы 28б/10, цр҃ьквы 12а/3—4, 21б/18, 33б/10. У множини су забележена само два примера Л: жр҃ьвнахь 36а/21—22, црьквахь 21а/10 зг.

Одступања од старословенског стања су малобројна. Три примера на -ьвь у Н јд настала су под утицајем А јд **ĭ* промене. За наставак -и у Л јд је већ казано да се у српскословенском језику доследно спроводи. И он се уноси под утицај основа на **ĭ*.

*Промена на *ĭ м. р.* Виђене су именице: господь, людиѥ, ѡгнь (само у Н јд), поуть и тать. Форме једнине су: Г га҃ 4а/18, 22, 13а/11, 14б/11, 24б/5, Д гв҃и 6а/28, 12б/18, 13б/1, 20б/9, 24а/10 зг., 32б/13 зг., 14 зг., гв҃ы 32б/21, го҃у 26а/6, А га҃ 7а/25, 18б/6 зг., 21, 25, 22а/16 зг., 30б/22, В (26 примера) гй 5а/3, 8а/24, 14а/17, 31б/9 итд., Л пѹти 12б/20—21, 26б/26, 33а/24—25, 26, а множине: Н лю/д/ѥ 6б/24, 13а/8, татиѥ 21а/2, 5, И люд'ми 22а/21. Изложени облици показују да се иновације доследно срећу у Г и А јд. Осим тога, постоји и један нов облик Д јд. Преостали примери Д јд и сви остали падежи чувају старо стање.

Консонантска промена м. р. Поред именице дьнь, забележене су и именице камень и прьстень, али се оне јављају само у Н и А јд, па зато неће бити наведене. Падежи једнине именице дьнь јесу: Г дн҃е 20а/7, 36а/16, 37а/21 и Л дн҃е 20а/22, 31а/12, дн҃и 31а/12, 36а/9, а множине: Н дни 31б/2, дн҃иѥ 6а/20, 35б/2, 3, Г дн҃и 6б/12, дн҃еи 35б/15, А дны 34а/23, дн҃и 24а/12, 35а/12, 13, 14, Л днехь 16б/15, 37б/7. Једини случај двојине је: Н дн҃и 31а/6. Како се види, старе форме се доста добро чувају. Нове наставке доследно имају Г и Л мн. Према редакцијској норми очекивало би се да Л јд и Н мн буду изједначени са **ĭ* врстом, међутим, ови падежи поред нових имају и старе облике.

Консонантска промена ж. р. Од две именице које су имале промену по овој врсти, у тексту је употребљена само једна, дьщи, она је заступљена малим бројем примера. Среће се само у једнини и има старе завршетке: Д дьщеры 33а/17, А дьщерь 6б/19, В дьщи 34а/26.

Консонантска промена ср. р. Именице са основом на **s* присутне у тексту јесу: дрѣво, небо, слово, тѣло и чоудо. Падежи једнине: Г нб҃сѣ 35б/17, нб҃сы 4б/4, нб҃си 6а/3, тѣлѣсы 28б/6, дрѣва 33а/25—26, Д тѣлоу 9б/23, Л нб҃си 20а/6, небесы 2а/4, нб҃сы 35б/18, словеси 13а/15—16, 37б/8—9, телѣси 30б/7, а множине:

[21] Тако је већ у старословенском језику (Куљбакин, Ст. М., *Старословенска граматика*, Београд, 1930, 93—94, Ђорђић, Петар, *Старословенски језик*, Нови Сад, 1975, 99, Хам, Јосип, *Старославенска граматика*, Загреб, 1974, 132, Николић, Светозар, *Старословенски језик I*, Београд, 1978, 132).

Н и А нѣса 23б/2, 25б/21, нѣбса 24а/12, словеса 18а/21, 36а/7, чюдеса 33а/9, 35б/7, Г нѣсь 35б/25, словесь 26б/5, И словеси 12а/5, Л нѣсехъ 6а/1, 7а/20, 9б/17, 20а/4, 25а/20, ньбсехъ 13а/14—15, нѣсѣхъ 19б/4.

Од именица са основом на **n* јављају се врѣмѧ, имѧ и сѣмѧ. Једнина је заступљена следећим примерима: Г имен҃к 8б/20, сѣмен҃к 21а/25, имени 35а/4, И именемь 14а/3, Л врѣмени 14б/18.

Именице са основом на **t* су: ждрѣбѧ, козьлѧ, швьчѧ, шслѧ и штрочѧ. Јављају се само у једнини: Г козлѣтѣ 17б/7, швчете 22а/8, шрочете 28а/4, Л ж/д/рѣбети 34б/1—2. Именица шслѧ има само А јд.

Изложена грађа показује да Г јд у шест примера има стари облик, док је у четири проширена основа и нов наставак преузет из **ĭ* промене, а нађен је и један случај који има облик **o* основа. Једина потврда Д јд је у форми **o* основа. Једном је нађен И јд и завршава се на -емь. Л јд је доследно на -и. Сви примери Л мн имају наставак -ехъ (-ѣхъ).

У групи архаичних иновација налази се и завршетак -ови/-еви у Д јд именица **o*/**jo* основа које значе звања, лична имена, титуле и сл. Овај наставак имају следећи случајеви: їсвы 3б/18, 4б/12, господевы 6а/11, гвы 6а/28, 32б/13 зг., 21, їсвы 10а/1, гви 12б/18, 13б/1, 20б/9, 24а/10 зг., 32б/14 зг., црѣкви 13б/25, иерѣкwви 24а/6, їсв[ ] 27б/8, вѣы 29б/5. Отприлике је једнак број примера ових именица код којих је Д јд на -оу: авраамоу 5б/8, 27а/13, г/д/ноу 8а/20, вѣу 10а/14, 13а/9, 13б/26, 29б/7, їсоу 12б/19, 31б/9, дроноу 22а/14 зг., папежоу 20а/15 зг., львоу 20а/15 зг., патрїархоу 20а/15 зг., авлавию 20а/14 зг., гѣу 26а/6, лазарю 30а/20 зг., дх҃оу 32а/10.

У Г јд именица ср. р. на консонант је четири пута нађено -и: нѣсы 4б/4, нѣси 6а/3, тѣлѣсы 28б/6, имени 35а/4. Примери без овог завршетка су дупло чешћи.

Наставак -ие који се факултативно уноси у Н мн именица **jo* основа и консонантских основа м. р.[22] присутан је у Бјелопољском одломку у случајевима: фарисеие 12а/22, иерѣкие 21б/18, архиерѣкие 33б/8, дїие 6а/20, 35б/2, 3. Четири пута је виђено -и: фарисеи 21б/7—8, миѳары 29а/9, фарисѣки 29а/12, дїи 31б/2. Именица жидовинь у сва четири примера има завршетак -е: жидове 31а/10, 31б/26, 32а/12—13, 34а/18. У једном случају тај наставак има и именица дѣлатель: дѣлателе 9б/1—2.

У Г мн консонантске промене м. р. двапут је присутан наставак -и[23], од тога једном са вокализованим полугласом: дїи 6б/12, дїеи 35б/15. Код именица **o*/**jo* промене виђен је само једном: архиерѣки 27а/10.

Глагол вѣдѣти у једном примеру 1. л. јд презента гласи архаично: не вѣ/д/(ѣ) 9а/22. Остали случајеви су: не вѣмь 9а/26, 37а/20, вѣмь 29а/1, 31б/13, вемь 31б/10.

Другу групу чине иновације унете из народног језика, иновације које су општештокавске и као такве присутне у свим српскословенским споменицима.

У промену ж. р. са основом на **a* продиру наставци меких основа. У Бјелопољском одломку потврду налазимо само у четири примера Г јд: тѣи҃ѣ 6а/12, 7б/21, таинѣ 19а/21, вѣрѣ 28б/4—5.

---

[22] Потврде налазимо и у канону (Кульбакин, н. д., 80).

[23] Изједначавање са **i* врстом забележено је и у старословенским текстовима (Кульбакин, н. д., 80—81, Хам, н. д., 122, Ђорђић, н. д., 100, Николић, н. д., 123).

У једном случају лична заменица за 1. л. јд гласи: ꙗ 35б/20.

Нађено је и 3. л. јд презента глагола ѥсмь без наставка -сть: ѥ 32б/16.

Црта које би указивале на дијалекатску базу језика писара и које би могле да локализују рукопис нема. Занимљив је једино пример: ѿпоꙋимаютъ ти се тебѣ грѣси твои 24б/18—19 који наводи на евентуално порекло писара или рукописа са територије призренско-тимочких говора[24].

6. Поређење палеографске грађе Бјелопољског одломка са описом словних облика Петра Ђорђића указује на то да рукопис можда потиче из 14. века, али анализа ортографске и језичке грађе показује присуство великог броја особина које упућују на закључак да је рукопис настао у 13. веку. Ради сигурнијег датирања упоређени су словни облици Бјелопољског одломка и датираних српских манастирских повеља из 13. века[25]. Овим је потврђено да писмо нашег одломка типолошки одговара и писму 13. века. Показало се да су архаична слова која се срећу у Одломку (ѕ са одвојеним горњим и доњим делом, ѣ са чекићем и несиметрично ч) веома ретка већ крајем 13. века, а да п и ꙗ са украсном цртом нису облици чије присуство обавезно смешта рукопис у 14. век.

Поређењем са правописом истих повеља видело се да подударање постоји, у великој мери, и у овој области[26]: групе *ја*, *је*, *ља* и *ња* чешће су писане са лигатурама, а *ље* и *ње* чешће без лигатура. Важно је истаћи да се једанпут у иницијалној групи *ја* налази слово ѣ. Писање са ѣ одлика је манастирских повеља из 12. века[27], а у повељама из 13. века среће се само једанпут[28]. Слово ѣ је забележено и у једном примеру групе *ње*, што није типично за рашки правопис, али није ни остатак хумског него грешка настала због замене ѣ са *е*.

Када се говори о језичким особинама мора се напоменути да фонетске црте не могу да помогну код датирања јер ь остаје неизмењен до краја 14. века, а ѣ прелази у *е* већ крајем 12. века. Ове разлоге појачава могућност да рукопис потиче са територије призренско-тимочких говора. На одређивање према

---

[24] Белић, Александар, *Дијалекти источне и јужне Србије*, LXVII—LXIX.

[25] То су: 18 п. *Краљ Стефан Владислав враћа поотимана села и имања манастиру свете Богородице на Лиму* (Препис из доба Уроша I) (1234—1243); 25 п. *Повеља краља Уроша I Богородичиној цркви у Стону* (Издата између 1243. и 1253; сачувана у препису из последње четвртине 13. века) (Петар Ђорђић даје снимак ове повеље у *Историји српске ћирилице*, 269); 32. *Краљ Стефан Урош I обнавља хрисовуљ свога оца којим се потврђују дарови његовог стрица Мирослава манастиру светог Петра и Павла на Лиму* (1254—1263); 33. *Архиепископ Арсеније потврђује лимску повељу краља Уроша I* (Текст дописан испод исправе под бр. 32) (1254—1263); 37. *Повеља краља Стефана Уроша I о спајању цркве кичавске са Бистрицом* (Текст дописан испод исправе бр. 18п) (1243—1276); *Краљ Стефан Драгутин дарује села манастиру Хиландару* (последња четвртина 13. века); 46. *Краљ Стефан Урош II (Милутин) потврђује и проширује повластице манастиру Хиландару* (Две верзије: 46а и 46б, од којих је друга препис из почетка 14. века) (1282—1298; 1282?). Број који се налази испред сваке повеље представља редни број под којим је повеља наведена у књизи Павла Ивића и Вере Јерковић *Правопис српскохрватских повеља и писама XII и XIII века*, Нови Сад, 1981, 3—5.

[26] Правопис Бјелопољског одломка не слаже се са правописом повеља бр. 32 и 33 које имају особен правопис и делимично са повељом бр. 25п. код које је чешће писање лꙗ, нꙗ (Ивић, Павле, Јерковић, Вера, н. д., 196—199).

[27] *Повеља Стефана Немање (монаха Симеона) манастиру Хиландару* (1199) и *Повеља великог жупана Стефана Немањића (каснијег првовенчаног краља) манастиру Хиландару* (око 1200). Ове повеље су у *Правопису српскохрватских повеља и писама XII и XIII века* дате под бр. 4 и 5, а њихов правопис је приказан на стр. 194—195.

[28] Реч је о повељи бр. 37.

13. веку утиче то што српскословенска норма још увек није у потпуности формирана: приметна је тенденција изједначавања Г и А за бића, доследно се сажима наставак -ии у -и у Л јд именица **jo* основа са номинативним завршетком -ие, уопштава се наставак -и у Л јд консонантске промене сва три рода и **ū*, затим наставци -емь и -ѣхъ (-ѣхъ) у И јд, Д и Л мн код именица на **ĭ* и консонант м. и ср. р. и наставак -омоу/-емоу у Д јд редних бројева и одређеног вида придева и активних партиципа, у три примера сачувана је множина просте придевске промене, једном је потврђено 1. л. мн презента атематских глагола са завршетком -мы, доследно је -та у 3. л. дв, асигматски аорист је чест, једном је забележена конструкција са супином.

Слободанка Перкучин

ФОНЕТСКА И МОРФОЛОШКА АНАЛИЗА ВРШАЧКОГ ЈЕВАНЂЕЉА ИЗ ЗБИРКЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Јеванђеље које смо испитивали чува се у збирци Библиотеке Матице српске под сигнатуром РР IV 29 (стара сигнатура РР-297). Наведени рукопис представља препис са штампаног предлошка. Из записа са насловне стране сазнајемо да је тај предложак штампан 5. априла 1785. године у Московској типографији. Истом руком дата је и ознака да је препис рађен у Вршцу.

Водени знак (в. стр. 48) у облику грба са ловачким рогом и именом C. A. LOS, као и знак који представља грб у облику срца са круном и иницијалима IL, а нађен је уз задње корице, сведоче о малом временском размаку који дели настанак штампаног јеванђеља од стварања његовог преписа. На ово указује и белешка из 1792. године уписана уз задње корице. Она даје право да се претпостави да је препис урађен између 1785. и 1792. године.

Циљ истраживања наведеног споменика био је потврђивање особина које се могу без двоумљења сматрати црквенословенским, а истовремено су праћена и одступања која се могу третирати као утицај руског говорног језика на црквенословенску норму, односно као потврда дијалекатске основице народног говора писара Србина.

ФОНЕТИКА С ОСВРТОМ НА ПРАВОПИС

Рефлекс йолуїласника. У рукопису се може пратити доследно прелажење ъ у о, осим у иницијалном въ-, у префиксима вьз-/вьс- и съ-, као и у предлозима въ, съ и къ. Илустрације ради наводимо следеће примере: четвертокъ нс/2, 1а/1, 6а/1, бодръ 3б/18, кождо 12б/7 итд.

Осврнућемо се посебно на стање забележено у иницијалном въ-. Оно се среће као в-, односно во-. Наведено потврђују примери: вопрошати 11б/14, не вопросите 12а/7, вопроси 14б/9, 15а/14, 18, 19а/17, 24б/3, 26а/7, вонзи 14б/17, вопрошаеши 15а/18, вопїѫхѫ 18б/7, 13, 20а/4, 26б/11, вонзе 22а/10, 28а/9, вонзше 23б/15. Иницијално во- се пише и код прилога воистиннѫ 13а/7, 22б/3, 23а/17, 28б/1, односно воистинѫ 16б/15. У осталим случајевима је евидентирано као в- и то: код глагола вѣиде те 3б/17, вшедъ 4б/16, 16а/6, вложившѫ 6а/7, влагаю/т/

9б/11, вниде 14а/11, 17, 15а/6, 17а/16, 18а/17, введе 15а/9, не внидоша 15б/14—15, 17а/7, вмѣнисѧ 21а/11—12, внидоша 22а/18, 28а/16, введоша 27а/9, вкѹшъ 27а/14, код прилога внѹтрь 4б/16, 20б/8, внѣ 5а/18, 15а/8, вмалѣ 11б/7, 8, 10, 11, 12, 15, 16, вспѧть 14б/8, вскѹю 22а/7, 28а/5. Наведени облици сведоче црквенословенску норму.[1]

Једини пример у коме се иницијално в- пише са пајерком је случај в^{s}торицею 3б/18, али исто тако налазимо и вторицею 4а/1.

Префикс въз-/въс- се среће забележен као воз-/вос-: возлюбленъ 8б/8, возми 18б/13, 14, возвращахѹсѧ 23б/1—2, односно воспѣвше 3а/9, по воскр̂нїи 3а/12, 22а/18, 28а/16, воспомянетъ 9а/2 итд.

Јединствени случај вз- је у примеру взятъ 24б/15 који потврђује црквенословенско стање.[2]

У рукопису је евидентирано и двојако стање префикса съ- и то као с- и со-. Потврде ради наводимо: собираютъ 9б/10, соблюдѹтъ 10б/4, согрѣшихъ 19а/6, 25б/11, 12 али и сплетше 18а/3, 20а/14, 27а/3, сбыетсѧ 21а/10—11, спаси 23а/4, 27б/3 итд.[3]

Осврнућемо се и на стање предлога въ, съ и къ. Тако се предлог въ среће као въ, в^{s} и во, предлог съ као съ, с^{s} или со, а къ као къ, к^{s}, к и ко. Праћењем стања наведених предлога утврђено је да варирају у зависности од тога како почиње следећа реч. Тако се предлог въ среће као въ или в^{s} пред речима које почињу на сугласник иза којег следи самогласник нпр. въ рѹцѣ 2а/3, 6а/9, 23а/15, въ горѹ 3а/9, в^{s} власъ 8б/1, 9б/12, 10а/2 итд. Као во наведени предлог се у највећем броју случајева јавља уколико следећа реч почиње самогласником или сугласничком групом. Тако имамо: во оумывалницѹ 2а/6—7, 6а/12, во Оцѣ 8а/4, 7, 8б/6, во Огнь 9б/10, односно во дворъ 1а/8, 15а/7, во градъ 1б/17 итд. Важно је истаћи да до вокализације пред сугласничком групом долази без обзира на то да ли се ради о примарној групи или о оној добијеној губљењем полугласника. Ову констатацију потврђују осим већ наведених и следећи примери: во всемъ 1б/9, во мнѣ 8а/4, 7, 8б/6, во снѣ 19б/14, 26б/4, али и во свом 23б/11.

Одступања од наведеног принципа налазимо код: въ праздникъ 1а/9, въ притчахъ 12а/11, 12, въ претворъ 15б/15, 17а/6, 7, 18а/17, въ прѣпрѧдѹ 20б/10, въ правдѹ 23а/7, 27б/6 или во вѣки 2а/12, 6а/18, али и въ вѣкъ 8а/17.[4]

Изложено правило функционише и код вокализације съ и къ, али је одступања код ових предлога знатно мање.

Предлог съ се налази у идентичним позицијама као и претходно наведени предлог. Испред речи која почиње сугласником иза кога следи самогласник: съ вами 3а/8, 7а/9, 8а/2, съ тобою 3а/19, 3б/1, с^{s} села 21а/1 итд. Као со га евидентирамо у: со Овѣмнадесѧте 2а/3, со Оружїемъ 4а/11, 4б/9, со їисомъ 4а/18, 5б/2, 5б/5, а и испред речи које почињу сугласничком групом: со свѣтилы 14б/4, со слѹгами 16а/6, со мною 2а/14, 2б/13, 3б/7 итд. Изузетак од наведеног принципа представљају примери: съ клятвою 5б/6, съ книжники

[1] Примери су поређени са црквенословенским језиком. / Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскоī језика*, Сремски Карловци 1935/.

[2] Прота Сава Петковић, *Исто*, 28.

[3] Прота Сава Петковић, *Исто*.

[4] У савременом руском језику предлог в се најчешће употребљава испред групе сугласник+самогласник или ако је самогласник на апсолутном почетку речи, док се испред сугласничке групе среће и као в, али и као во.

21а/16, 21б/16, 27б/14, односно пример у коме се није очекивало со: со бе|з|-законныими 21а/11.

Принцип употребе предлога къ је исти као и за два претходна предлога. Тако налазимо: къ сїмѡнѕ 2а/8, 6а/14, к^{s} вамъ 8б/3, 11а/11, 12, к томѕ 8б/3—4, 9а/11, 10а/8 итд. Као ко констатован је у: ко арχїєрεѡмъ 1б/11, ко Онсицѣ 1б/17—18, ко аннѣ 15а/2 или ко вратѡмъ 5б/4, 16б/12, дрѕгъ ко дрѕгѕ 21а/15 итд. Изузетак представља једино пример ни к^{s} Єдиномѕ 19б/4, 26а/11 који је према наведеном правилу требало да гласи ни ко Єдиномѕ.

Из изложеног се види да у рукопису нема потврда замене јера са а, што би указивало на одступање од црквенословенске норме и на интервенцију писара Србина. Исто тако до нарушавања норме није дошло ни при бележењу иницијалног въ- нити предлога въ, пошто ни на једном месту није у наведеним категоријама евидентирана замена са оу.

Укратко ћемо се упознати и са стањем рефлекса полугласника предњег реда. У рукопису се црквенословенска норма доследно прати, тј. на месту старословенског јаког ь увек стоји е. Тако констатујемо: день нс/11, 1б/15, 8б/5, шедъ 1б/10, 3б/4, 4а/1, 5, весь 3б/2 итд.

До писања е на месту етимолошког ь долази и у суфиксима. Наведена појава је евидентирана у категорији именица вѣнець 18а/3, 9, 20а/14, 20б/11, лстецъ 25а/11 и придева тєрновенъ 18а/9, долженъ 18а/15, праведенъ 23а/17, благо-Образенъ 24а/17. Пред суфиксима -ск- и -ство-, уколико им претходи ч или ж, у рукопису се доследно потврђује е за етимолошко ь: чл҃вѣческїй 1а/4, 2б/16, 4а/8, односно чл҃ческїй 2б/14, 7а/7, чл҃вѣческагѡ 5а/10, 16а/18, прр҃ческам 4б/12 и множество 20а/12—13. Уколико наведеним суфиксима претходи неки други сугласник до вокализације није долазило: Єлєѡнскѕ 3а/9—10, людскихъ 4а/12, кедрска 14а/10, 16 или лжесвидѣтелства 4б/18, 16а/8, свидѣтелствова 24а/8—9, 28б/10, свидѣтелство 24а/9, 28б/10—11 итд.

У падежним наставцима такође на месту старословенског ь у рукопису доследно налазимо е и то: код именица у И јд. *n промене имє немъ 20б/4, 27а/11, 29а/1, у Л мн. *n промене по днєхъ 25а/12, у Л мн. *ĭ промене въ людєхъ 1а/10, код партиципа оударєй 5а/18, 16б/7.

На основу наведеног може се закључити да до нарушавања црквенословенске норме није дошло ни у категорији полугласника предњег реда. Ни на једном месту није дошло ни до замене ь са а.

Осврћући се на изложено стање с правом констатујемо чврсту црквенословенску норму руског предлошка, а и добро познавање те исте норме од стране нашег преписивача који ју је доследно сачувао.

Гласовна вредност јата. Рукопис се одликује релативно доследним бележењем ѣ тамо где му је по етимологији место. Поред великог броја потврда правилног бележења ѣ евидентирани су и случајеви замене слова ѣ са е. Овај екавски рефлекс ѣ налази се на местима где је то по црквенословенској норми и уобичајено.[5] Из тог разлога се примери са замењеним ѣ не могу приписати екавској дијалекатској основи говора преписивача Србина. Та се основа, додуше, може потврдити ако се узме у обзир податак са насловне стране рукописа који нас информише о томе да је препис урађен у Вршцу, тј. на тери-

[5] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскоī језика*, Сремски Карловци, 1935.

торији где је основна замена ѣ екавска.[6] Увођењем у првој половини XVIII века црквенословенског језика у богослужење и наставу код нас ѣ је добило гласовну вредност *је*.[7]

Замењивање знака ѣ са е у корену речи у рукопису долази доследно у старословенским континуантима прасловенских гласовних група *Tert- и *Telt-.[8] Потврде за то јесу: код именица времене 1б/14, погребание 19а/11, жребий 21а/6, код прилога посредѣ 23а/14, код глагола извлече 4а/18, не требꙋютъ 6б/4, оумре 24б/3, 4 итд.

Доследна замена ѣ са е среће се и у примерима са префиксом прѣ- и то у свим случајевима: преда/н/ 1а/4, 17б/7, препоѧсасѧ 2а/6, 6а/11, преломи 3а/1—2, прешедъ 3б/8, прейдетъ 6а/4, препоѧсанъ 6а/14, пребываѧй 8а/6, пребываетъ 8б/1—2, пребꙋдете 9б/5, 11, 17, не пребꙋде/т/ 9б/9, пребꙋдꙋтъ 9б/12, пребиваю 10а/1, предали 17а/11, предаша 17б/4, предавый 18б/5, предаде 18б/16, прещаше 23а/5, преклонь 23б/16—17, пребїютъ 24а/3, 28б/4, не пребиша 24а/4, 28б/5—6. Замене слова ѣ има и код именице препрѧдꙋ 20б/10, 16.

Предлог прѣдь се такође јавља са замењеним ѣ, а пред- је и саставни део сложенице: пре/д/ 16б/10, 20б/10, 16, пред' 26б/14, односно представитъ 4б/5 и предстоѧщихъ 15б/2—3.

Замена ѣ са е у наведеним случајевима одговара црквенословенској норми, а и месту где је препис настао, пошто оно припада смедеревско-вршачком дијалекту у коме се ѣ у префиксу прѣ- такође доследно замењује са е.[9]

Интересантан је пример замене ѣ са е забележен у одричном облику 3. л. мн. презента помоћног глагола који у рукопису има форму не сꙋть 13б/4, 6. Овде се ради о црквенословенској црти.[10] У говорима на територији где је препис настао префикс нѣ- реализује се као одрично ни-.[11]

Јединствени пример замене ѣ са и забележен је у речима са кореном вѣд-.[12] Корен вѣд- је потпао под утицај глагола видѣти и алтернирао са кореном вид-.[13] Појава је прихваћена и у црквенословенском језику.[14] Примери икавског рефлекса ѣ у корену вѣд- постојали су и у српској редакцији,[15] а објашњавају се међуслоговном дисимилацијом.[16]

Примери замене ѣ са и у корену вѣд- евидентирани су код именица лжесвидѣтелства 4б/18, 16а/8, лжесвидѣтелемъ 5а/2, 16а/9, лжесвидѣтелѧ 5а/3, 16а/11, свидѣтелей 5а/13, 16б/3, свидѣтелство 24а/9, 28б/10—11, код глагола свидѣтелствꙋю/т/ 5а/6, свидѣтелствꙋе/т/ 10б/15, свидѣтелствꙋете 10б/16, свидѣте-

---

[6] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад 1956, 87.

[7] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 226; Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице*, Београд 1971, 216.

[8] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 226.

[9] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад 1956, 87.

[10] Пример је проверен у: новый завѣтъ гд҃а нашегѡ іис҃а хр҃та.

[11] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, 87.

[12] Ова појава се односи на речи са значењем: сведок, сведочење, сведочити итд.

[13] Г. П. Цыганенко, *Этимологический словарь русского языка*, Киев 1970, 413.

[14] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци 1935, 227.

[15] Др Вера Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*, Нови Сад 1975, 119.

[16] Павле Ивић, *О неким проблемима наше историјске дијалектологије*, Јужнословенски филолог XXI, Београд 1955—56, 97—129.

ствѣй 15б/5, свидѣтелствѹютъ 16а/14, 19б/3—4, 26а/11, свидѣтелствѹю 17б/11 свидѣтелствова 24а/8—9, 28б/10.

Примери замене ѣ са е у основи такође потврђују црквенословенско стање.[17] Код именица гибель 1б/1, Обитель 8б/15, гѹлени 24а/3, 4, 28б/4, 6, код придева погибелный 13а/18, скѹделниче 19а/11, 25б/17, скѹделничи 19а/11 итд.

Пример имете 24а/10 није у складу са црквенословенском нормом јер 2. л. мн. презента глагола имѣти и у рускословенској редакцији чува ѣ (имѣете).[18] Постоји могућност да је у евидентираном облику графема ѣ при преписивању на нашем терену омашком изостављена, али је много већа могућност да је до тога дошло још у руском предлошку са кога је вршено прештампавање. У том случају облик имете би се могао тумачити као последица асимилације и сажимања.

Облик зѫстѣ 24б/9 који у рукопису има значење 3. л. дв. аориста има у наставку ѣ, што је у складу са црквенословенском нормом.[19] Према тој норми овде се може писати ѣ или е. Очигледно, да је писар добро познавао ову могућност и одлучио се за варијанту са ѣ.

Етимолошко ѣ је у рукопису написано у корену и основи речи, као и у наставцима.

Чување слова ѣ у корену јавља се у следећим категоријама: код именица рѣчь 17а/9, злодѣй 17а/11, грѣхъ 18б/5, код заменица нѣкоемѹ 21а/1, нѣцыи 22а/8, 28а/6, код придева многоцѣннагѡ 1а/12, вѣчный 12б/15, код глагола совѣщаша 1а/7—8, вѣжаша 4б/13, код прилога сѣлѡ 2б/11, 19б/5, 22б/3, прилѣжнѣе 3б/12 итд.

Осврнућемо се и на правопис ѣ у основи речи. Тако слово ѣ остаје незамењено код: именица колѣна 20б/14, свидѣтелство 24а/9, 28б/10—11, код заменица тѣми же 26а/1, всѣми 16б/10 итд. У следећим глаголским облицима нема неправилности у означавању ѣ: у инфинитиву скорбѣти 3б/5, вѣдѣти 7б/14, у презенту довлѣетъ 8а/1, разѹмѣете 18а/7, у аористу разѹмѣ 11б/13, видѣхъ 15б/11, у партиципу претерита активном разѹмѣвъ 1б/3, выдѣвїй 8а/3, у партиципу претерита пасивном ѡтѫготѣнѣ 4а/4 итд.

Обратићемо пажњу и на појаву ѣ у наставцима. При давању овог прегледа мора се истаћи да се ѣ доследно чува, што потврђује узоран црквенословенски предложак, а исто тако указује на добро познавање норме од стране нашег писара.

Илустрације ради навешћемо само неколико примера: ѹздѣ 6а/7, аннѣ 15б/2, на лозѣ 9б/5, ѡ правдѣ 11а/13, ѡ злѣ 15б/5, на чадѣхъ 20а/9, 26б/17, ѡ мнѣ 1б/4, 3а/11, 9а/17, тебѣ 7б/5, 13а/13, 13б/1, на мнозѣ 1б/2—3, при иѡвѣ 23б/6, прилѣжнѣе 3б/12, первѣе 15а/2 итд.

У наставку партиципа презента активног се у примеру сѣдѫщѣ 29а/8 уместо -и у Н дв. ж. р. налази -ѣ. Ова неправилност је, вероватно, последица аналошког бележења према тврдој придевској промени.

У завршецима прилога где су се у старословенском налазили дублети са ѣ и е у рукопису је ѣ: довръѣ 2б/3, вѣѣ 5а/18, по малѣ 5б/7. Пример гд[ ] 24б/9

---

[17] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскоī језика*, Сремски Карловци 1935.
[18] Богољуб Ћирковић, *Граматика црквенословенскоī језика за ученике богословије*, Београд 1949, 91.
[19] Богољуб Ћирковић, *Исто*, 68.

због оштећености рукописа на наведеном месту не може бити са сигурношћу евидентиран, мада постоји могућност да је било написано ѥ.

Осврћући се на приказано стање о бележењу ѣ у рукопису може се констатовати следеће: рукопис се одликује правилним писањем ѣ на етимолошком месту, а замене ѣ са ѥ доследно потврђују црквенословенску норму. То сведочи о чврстој норми црквенословенског језика, која је била добро позната и писару Србину, а и штампару руског предлошка.

Гласовна вредност јери. У старословенском језику графема ы је имала специфичну гласовну вредност.[20] У српскословенској редакцији и у нашем изговору црквенословенског језика добила је временом вредност *i*, а бележена је знаком ы.[21] При томе је важно напоменути да су старословенске гласовне групе къы, гъы, хъы прешле у црквенословенском језику у ки, ги, хи (кї, гї, хї), а старословенска група ци је дала цы.[22]

У рукопису је утврђено да се слово ы налази у великом броју случајева на етимолошком месту, а са и се замењује у позицијама које су у складу са црквенословенском нормом. Ипак, констатован је и известан број примера у којима је дошло до замењивања слова ы са и, па чак и до мешања и са ы.

У корену речи слово ы се налази на етимолошком месту код именица сынъ 13а/18, тысѧщникъ 14б/18, 19, Обычай 16б/16, 25а/2, 26а/13, оумывалницѧ 2а/7. Последње две именице срећу се и са и: Овичай 19б/6, оумивалницѧ 6а/12. До бележења графеме ы у корену речи долази и код глагола изыдоша 3г/9, изсышетъ 9б/10, слышавъ 18б/9 итд. У овој категорији се такође среће замена са и: бистъ 4б/11, пребиваю 10а/1. Остали случајеви изведени од глагола быти евидентирани су са ы. Примери са ы одражавају чување црквенословенске фонетске и ортографске норме, а наведени случајеви замене се могу приписати искључиво утицају српског изговора преписивача.

Слово ы се доследно чува и у корену придева вышнѧгѡ 28а/13, 22а/14, 15 и прилога свыше 18б/5, нынѣ 2а/11, 4б/4, 5а/13 итд.

У корену следећих заменица не долази до замене ы са и: ты 2а/9, 11, 2б/19, 3б/11, вы 2б/2, 4, 6, 3а/10 итд. Облик вы се јавља не само као Н мн. већ и као А мн. (вы 3а/13, 7а/13, 7б/10). Датив личне заменице 2. л. јд. утврђен је у дублетној форми као ти 1б/16, 4б/4, односно ты 18б/4. Овај пример је такође доказ интервенције писара Србина јер представља нарушавање новоцрквенословенске изговорне норме код Руса.

Из наведеног можемо констатовати да се у корену речи потврђује изговор као *i* у српској средини. До доследне замене долази само у примерима где се у корену речи иза к, г, х налазило старословенско ъ. Ова врста замене, као што је већ напоминьано, представља норму црквенословенског језика (нпр. гибель 1б/1, погибе 13а/17, 18, погибелный 13а/18, прегибающе 20б/14 итд.). Пример кїиждо 2б/12 показује начин бележења старословенске групе къы кад се ова нађе испред j. И ово потврђује рускословенску норму која је остала ненарушена.

Осим замењивања ы са и у корену речи се среће и мешање ових двеју графема. Пример који потврђује ову констатацију је облик Н мн. ж. р. сыли

---

[20] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 53.

[21] Петар Ђорђић, *Исто*, 53, Александар Младеновић, *Неке филолошке најомене уз опис српских рукописа XVIII века*. Археографски прилози, 6—7, Београд 1985—1986, 340.

[22] Петар Ђорђић, *Исто*, 53.

5а/11. Писар Србин је, очигледно, измешао графеме ы и и (силы)[23] пошто је оба знака изговарао као *i*. У рукопису је евидентиран и правилно написан облик силы 16а/18.

Осврнућемо се и на чување слова ы у основи речи. Примери правилног писања су утврђени код именица пастырѧ 3а/11, 12, рабынѧ 16б/9. При томе треба напоменути да се именица рабынѧ у рукопису пише и као рабинѧ 5б/1. Ова замена је настала на нашој територији приликом преписивања.

Писање и уместо ы у основи властите именице магдалина 23б/8, 28б/17, 29а/8 представља одступање од старословенског стања[24] али га потврђује црквенословенско.[25]

У основи речи такође је утврђен пример означавања етимолошког *i* са ы. До овога долази у именици сребренныки 1б/13 која се среће на још осам места у рукопису, али у уобичајеној форми са и.[26] Облик са замењеним ы сведочи о грешци Србина преписивача, будући да је Рус имао ослонац за и.[27]

Осврнућемо се и на бележење ы у наставцима. У наставцима се пише код именица у Н јд. **ū* промене (любы 14а/8), у Г јд. **а* промене (мл҃твы 3б/14, сѹббѡты 24а/2, главы 27а/17 итд.). Именица сѹббѡта се осим у наведеном облику јавља и са замењеним и у наставку и гласи сѹббѡти 28б/4, што спада у омашке писара Србина. Доследно је ы у Н и А мн. **а* и **о* промене: ризы 2а/5, 2б/1, 5а/12, гл҃ы 9б/11, односно глаголы 13а/6, жены 23б/3, 28б/15, у И мн. **о* промене: со свѣтилы 14б/4, со ароматы 25а/1—2, у И мн. **п* промене: писмены 23а/1.

Посебно треба истаћи пример мешања и и ы у непроменљивом облику равві 4а/15 који се среће у тој стандардној црквенословенској форми,[28] али и са замењеним и у равы 2б/19.

И код придева је утврђено доследно бележење ы у наставцима: А јд. ст҃ый нс/2, 5, 9, 1а/1, 6а/1, ѡпрѣсночный 1б/15, В јд. ст҃ый 13а/13, праведный 14б/5, Г мн. ст҃ыхъ нс/6, 7а/4, 14а/13, Д мн. страннымъ 19а/12, И мн. сиры 8б/13, бе|з|законными 21а/11, Л мн. нб҃сныхъ 16б/1. До замене ы са и у наставцима придева долази у облицима живимъ 5а/8, вѣчнїй 12б/14—15, мертвихъ 25а/15. Придев вѣчнїй се јавља и у форми са незамењеним ы као вѣчный 12б/15, а исто тако и претходно наведено живимъ срећемо са ы: живымъ 16а/5.

Код партиципа се ы такође чува и то у Н јд. м. р. глаголемый 1б/11, ѡмочивый 2б/13, имый 14б/14. Пример видѣвый 24а/8, 28б/10 се у рукопису налази и у форми выдѣвїй 8а/3. Дублетну форму има и Д мн. партиципа пристѹплшимъ 16б/9—10, односно пристѹплшы|м| 5а/2. Облик пристѹплшымъ у овом случају представља одступање од црквенословенске норме,[29] а може се приписати, како писару Србину, тако и руском предлошку с обзиром на то да у руском језику изговорна норма иза ш захтева глас ы, који се графички у тој позицији ни данас не бележи.

---

[23] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскої језика*, Сремски Карловци 1935, 232.

[24] Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862—65, 358.

[25] Пример проверен у: новый завѣтъ гд҃а нашегѡ іис҃а Хр҃та, 368.

[26] Проверено у: новый завѣтъ гд҃а нашегѡ іис҃а Хр҃та, 99.

[27] R. F. Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, Zagreb³ 1973, 1116.

[28] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенскої језика*, Сремски Карловци 1935, 210.

[29] Богољуб Ћирковић, *Граматика црквенословенскої језика за ученике богословије*, Београд 1949, 45.

У наставцима код заменица се знак ы чува у примерима: Г јд. ж. р. нѣдиныѧ 17б/15, Г мн. м. р. ины/χ/ 21а/16. Исти је случај и код бројева у Н јд. м. р. первый 1б/15, шестый 18б/12, у Г јд. ж. р. первыѧ 25а/16, док се број трикраты 3а/17, 17а/2 среће и као трикрати 5б/13.

Код глагола се ы чува у облицима презента вѣмы 12б/3 и имамы 18а/14, при чему треба напоменути да се овај последњи облик јавља и као не имами 18б/15, што сведочи о нарушавању црквенословенске норме.

У наставцима именица, заменица и придева чија се основа завршава на к, г, χ врши се доследна замена ы са и, што је у складу са црквенословенском нормом.

Код именица: Г јд. **а* промене пасхи 6а/3, лѕки 22б/4, Н мн. исте промене слѕги 14б/3, А мн. **о* промене сребренныки 1б/3, односно сребреники 19а/5, 9, 25б/11, 13—14 или сребренники 19а/7—8, А мн. **а* промене рѕки 4а/8, нѡги 2а/7, 6а/13, И мн. **о* промене оучѣники 1б/19, 14а/10, 15, 14б/2, книжники 21а/16, 21б/16, 27б/14.

Примери код придева се односе на следеће падеже: Н јд. м. р. искаріѡтскїй 1б/11, дрѕгїй 15а/5, ѕдейскїй 19а/18, 21б/10, 26а/7—8, В јд. м. р. ѕдейскїй 18а/5, 20а/17, 20б/12, И јд. м. р. галилейски/м/ 5б/2, Н мн. ж. р. ѕдейскїѧ 15а/1, Г мн. м. р. людскихъ 4а/12, А мн. м. р. многїѧ 3а/5.

Код заменица се такође доследно реализује и, односно ї испред ј уколико се основа завршава на к, г, χ, што потврђује пример всѧкїѧ 12б/13.

Обратићемо пажњу и на старословенску групу ци, која се у новоцрквенословенском језику бележи као цы. У рукопису се овај начин писања доследно примењује: старцы 1а/6, 4б/14, 17, 5б/15, оученицы 1а/14, 7а/14, овцы 3а/12, нѣцыи 22а/8, рцыте 1б/18, пророцы 5а/17, 16б/7 итд.

Осврћући се на до сада изложено стање може се констатовати да се бележење графеме ы у рукопису не врши потпуно доследно, осим у групи цы. Овакво стање указује на недоследно праћење црквенословенске норме од стране писара Србина и открива његов изговор. Замене и мешања ы са и се не могу приписати предлошку, сем у случају групе ши.

Вокално Р и Л. У рукопису нема примера са *р* и *у* из народног језика преписивача Србина на месту где је у црквенословенском ел, ол, ер, ор, ре, ро, ле, ло,[30] што уједно сведочи о томе да је наш писар добро познавао црквенословенску норму. Тако се може доследно пратити ер на месту старословенског вокалног р предњег реда: смєрти 3б/7, сєрдце 7б/6, вєртѣ 25а/3 тєрновъ 20б/11, мєртвихъ 25а/15, первый 1б/15, первѣе 15а/2, извєржетсѧ 9б/9, совєршихъ 12б/17 дєрзновъ 24б/1 итд.

Старословенско ръ које је означавало слоготворни сонант задњег реда замењено је у црквенословенском са ор: скорби 11а/8, скорбѣ 12а/2, скорбѧще 2б/11, прискорбна 3б/6, скорбни 12б/9 итд.

У складу са црквенословенском нормом је и писање ре тамо где је у старословенском била забележена графијска група рь са вредношћу сонант+ полугласник предњег реда. Евидентирани облици са ре се односе на именицу дреколми 4а/11 и број треми 5а/4.

---

[30] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 56.

Именички облици сребренныки 1б/3, сребреники 19а/5, 9, 25б/11, 13—14, односно сребреникъ 19а/14 срећу се и у нашем језику са секундарним е,[31] али пошто је облик са ре код Руса,[32] а и у црквенословенском језику норма,[33] то се наведени примери морају третирати искључиво као облици преписани са предлошка.

Група ро се такође среће у рукопису. Она је написана код именичких облика крове 19а/10, 12, кровь 19а/6, трость 20а/15, 27а/14, 28а/9, 20а/18, односно тростїю 20б/13.

Осврнућемо се и на писање ол, ел, ле, ло на месту старословенских графијских група лъ, ль.

Примери бележења ол су евидентирани код именице молва 1а/9 и глагола молчаше 5а/7, исполненꙋ 13б/2, долженъ 18а/15, пол|ні| 23б/13.

Једини пример писања ел на месту старословенске графијске групе ль је утврђен код именице желчїю 21б/5.

Група ло се среће у именичким облицима плоть 3б/18, плоти 12б/13.

Осврћући се на наведено стање можемо констатовати да се оригинални руски предложак одликовао чврстом црквенословенском нормом, коју је као веома маркантну разлику добро познавао и наш писар.

Гласовна вредност назала. У рукопису се доследно спроводи замена старословенских назала ѫ са ꙋ и ѭ са ю у свим категоријама без изузетка, што је потпуно јасно кад се зна да и наш, а и руски језик имају једнак рефлекс. Старословенски назал ę је у црквенословенском добио вредност *'а*, али се пише ѧ, осим иза сугласника ч, ж, ш када се бележи графема а, док се иза вокала знак ѧ изговара као *ја*.[34]

У рукопису се знак ѧ (*'а*) среће у читавом низу примера, а илустрације ради навешћемо: дванадесѧте 4б/10, тысѧщникъ 14б/18—19, погꙋбѧтъ 19а/16 итд.

Посебно треба истаћи пример бележења повратне заменице сѧ у облику поминайте се 14а/4. Овде је наш писар начинио грешку. У осталим случајевима пише се сѧ: дотисѧ 1б/3, речетсѧ 1б/9, соблазнитесѧ 3а/10 итд.

У позицији иза ч, ж, ш се доследно, на месту старословенског ѧ, налази а: части 2а/14, чадца 7а/9, Отроча 12а/3, начаша 2б/11, изгнаша 10б/3 итд. Једини пример одступања представља облик свѧзаше 5б/16 у коме је дошао до изражаја утицај говорног језика Србина.

Старословенска група *ję* се у рукопису пише ѧ = *ја* на почетку слога: многїѧ 3а/5, назнаменꙋѧ 17а/15, прїѧста 25а/1 итд., а као ꙗ на апсолутном почетку: ꙗти 4б/10, не ꙗсте 4б/11, ꙗша 15а/1.

Старословенске групе щ- *и* жд-. Старословенска група щ се у српској и руској редакцији увек бележи као щ, које се у српскословенском читало као *шт*, а у црквенословенском као *шч*.[35] Група жд је такође одлика редакцијског језика, при чему се у црквенословенском *жд* понекад среће као *ж*, што је русизам. У рукопису нема замена *шт* (щ) са *ћ* (к) или *жд* (жд) са *ђ* (г), што би ука-

---

[31] Напомињемо да се ради о групи ре у другом слогу.

[32] R. F. Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, Zagreb³ 1973, 1116.

[33] Проверено у: новый завѣтъ гд҃а нашегѡ іис҃а хр҃та, 93.

[34] Богољуб Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, Београд 1949, 14.

[35] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Нови Сад 1975, 79.

зивало на утицај говорног језика нашег преписивача, а исто тако нема ни примера русизама. Илустрације ради навешћемо неколико примера: нощь 3а/11, 16, хощꙋ 14а/2, ꙗдꙋщымъ 2б/9, 19, мимоходѧщїи 21а/1 итд., а за *жд*: междꙋ 7а/15, рождаетъ 12а/1, жаждꙋ 23б/13, ѡсꙋжденъ 23а/6, итд.

Старословенска група чьт-. Црквенословенска норма захтева чување старословенске групе чьт-, што је у складу и са руским језиком. При томе треба навести да се чьт- у заменици чьто и у већини облика изведених од те заменице и у руском језику изговара као *шт-*.[36] Примери са наведеном групом у рукопису нису бројни: чтомаѧ нс/1, что 1б/4, 12, 2б/2, 5а/6, 13, 14, почто 7б/2, ничтоже 19б/13, 20а/5, 26б/3, 13 итд.

Старословенска група чр-. Старословенски језик је имао групу *чр-* тамо где је у српском *цр-*. У руском и црквенословенском се чува *ч-*. У рукопису је потврђен само један пример са наведеном групом червленою 20а/14, 27а/3. У складу са новоцрквенословенском нормом, графијска група рь је рефлектована као ер.

Гласовна вредност ѕ. У старословенском језику графема ѕ је имала специфичну гласовну вредност, која се касније губила и изједначила са гласом *з*. У црквенословенском језику такође је дошло до промене, али се графема ѕ ипак сачувала и то само у одређеним речима.[37] У рукопису тако срећемо: ѕѣлѡ 2б/11, 19б/5, 22б/3, ѡ ѕлѣ 15б/5, ѕлодѣй 17а/11 итд. У осталим примерима на месту где је у старословенском било ѕ налазимо графему з: мнозѣ 1б/2—3, нозѣ 2а/10, 15, 16, 2б/4, 5, 6а/15, въ подвизѣ 3б/12 итд.[38]

МОРФОЛОГИЈА

Анализа морфолошких облика рукописа треба пре свега да покаже добро познавање црквенословенске норме, како у штампаном предлошку, тако и писара Србина. При томе постоји ипак и могућност да се открије евентуални траг руског говорног језика или народног говора нашег писара.

Деклинација именица

*Именице мушког и средњег рода основе на *о/*јо*. Код именица ових основа нису евидентирана одступања од црквенословенске парадигме. Тако у падежима једнине срећемо: Н житель нс/11, животъ 7б/15, годъ 12а/1 или мѵро 1б/2, село 19а/12 (2×), 26а/2 (2×), написанїе 21а/8, 22б/17—18 итд., Г апрїлїѧ нс/11, завѣта 3а/5, гласа 17б/13, односно мѵра 1а/12, стада 3а/12, сложенїѧ 14а/15 итд., Д рабꙋ 14б/16, кесарю 18б/9, народꙋ 19б/6—7, 26а/14, а као једини пример за средњи род лѣтꙋ 15а/3. Поред уобичајеног наставка у Д јд. налазимо и наставак -ови/-еви, што сведочи о утицају основа на **й*: архїереови 15а/6, 8—9, 15б/7,

[36] Вера Николић, *Граматика руског језика*, Београд 1966, 28.

[37] Богољуб Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, Београд 1949, 10.

[38] Прота Сава Петковић, *Речник црквенословенског језика*, Сремски Карловци, 1935.

16а/4, ꙗѡсифови 24б/5. У овој категорији срећемо и дублете: петрѕ 2а/9, 6а/14 и петрови 3б/15, 5б/8, 15а/10, ꙗйсѕ 1а/10, 20а/1, 21б/5 према ꙗйсови 4а/14, 18а/18, 23а/9, мїрѕ 15а/15 и мірови 8б/12 итд. Црквенословенска норма познаје овакво замењивање наставка у наведеном падежу.[39]

Облици А јд. такође чувају црквенословенско стање: Ѻбразъ 2б/5, 6б/17, грѣхъ 18б/5, злодѣꙗ 22б/9, односно знаменїе 4а/13, дѣло 12б/17, вїно 21а/5 итд. Интересантан је облик акузатива у конструкцији ꙗйсъ хр҃та 12б/16 где се мења само други део сложенице.

Примера у којима је забележен В јд. нема много. Они потврђују норму црквенословенског језика: дрѕже 4а/16, хр҃те 5а/17, Фїлиппе 8а/3 итд., док примера В за средњи род нема.

Инструментал доследно чува уобичајене црквенословенске наставке: Ѻц҃емъ 8б/9, ꙗгемѡномъ 19а/17, 26а/6, народомъ 20а/7, 26б/14, односно со Ѻрѕжїемъ 4а/11, 4б/9, копїемъ 24а/7, 28б/8—9. Облик со Ѻрѕжїемъ се јавља у конструкцији се ꙗзда единъ ѿ Ѻбоюнадесѧте прїинде и съ нимъ народъ многъ со Ѻрѕжїемъ и дреколми, док се ова иста именица само у И мн. евидентира као Ѻрѕжїи 14б/4 у реченици ꙗзда же прїе҃ спирѕ и ѿ архїерѣй и фарисѣй слѕги прїдетамѡ со свѣтилы и свѣщами и Ѻрѕжїи.

У Л јд. такође нема одступања: въ вертшцѣ нс/12, въ вертоградѣ 15б/11—12, вѣрѧи 23а/11, 27б/10 или на лицѣ 3б/8, ѡ оученїи 15а/14, на мѣстѣ 18б/10, 25а/3 итд.

Падежни облици множине чувају црквенословенску парадигму. У Н мн. налазимо дрѕзи 10а/6, гроби 22а/16, 28а/14, кнѧзи 22б/13 или писанїѧ 4б/7, 12 є҃ѵ҃ліа нс/1, 7а/4 итд. Наставак -ѣ у Н мн. црквенословенски језик познаје,[40] а у рукопису има неколико примера: архїерѣѣ 1а/5—6, 4б/17, 5б/15, ꙗздѣѣ 15а/17, 17а/14, 18а/14, 25а/10 и фарїсеѣ 21б/15, 27б/14.

У Г мн. заступљено је уобичајено црквенословенско стање: старецъ 4а/12, фарисѣй 14б/3, рабъ 15б/10 или дѣлъ 10б/9, сонмицъ 10б/18. Именице грѣховъ 3а/6, грѣшниковъ 4а/8, гробовъ 28а/16 су потпале под утицај *й промене, што је у црквенословенском доста честа појава.[41] Треба напоменути да се именица гровъ у Г мн. среће и као гровъ 22а/18. Облик свидѣтелей 5а/13, 16б/3 сведочи о утицају именица са основом на *ĭ на именице *jo основа. Црквенословенска парадигма познаје овакав утицај.[42]

Облици Д мн. су без одступања: народомъ 4б/8, человѣкомъ 13а/2—3, старцемъ 19а/5, 25б/11, односно по дѣломъ 23а/7, 27б/6. Посебно треба споменути облике архїерѣомъ 1б/11, ꙗздѣомъ 25а/2 у којима је наставак -емъ замењен са -омъ који је карактеристичан за *o промену. Црквенословенска парадигма овакву замену познаје у категорији именица које се у Н јд. завршавају на -ей.[43] У овој категорији могући су и дублети, што сведочи и пример архїерѣѣмъ 19б/5, 25б/11.

Одступања у А мн. нема, осим у случају народи 19б/15, 26б/5 док су случајеви попут вѣки 2а/12, 6а/18, дрѕги 10а/6, сребренныки 1б/13 итд. у складу са црквенословенском заменом ы са и иза к, г, х.

---

[39] Богољуб Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, 21.
[40] Б. Ћирковић, *Исто*, 23.
[41] Б. Ћирковић, *Исто*, 21.
[42] Б. Ћирковић, *Исто*, 23.
[43] Б. Ћирковић, *Исто*, 45.

И именице ср. рода у А мн. потврђују црквенословенско стање: дѣла 8а/6, 8, 9, колѣна 20б/14, рѣвра 24а/7, 28б/9 итд.

Примери жрєвїѧ 21б/7, 22б/12, 27а/16 представљају архаични облик А мн. који је у црквенословенску парадигму преузет из старословенске.[44] Напоредо са наведеним обликом срећемо и уобичајено жрєвїй 21а/6.

Примере за В мн. у рукопису нисмо евидентирали.

Инструментал мн. има црквенословенске наставке -ы и -и, што зависи од завршног сугласника основе: со оучїйки 1б/19, 14а/15, 14б/2, съ книжники 21а/16, 21б/16, 27б/14, со ароматы 25а/1—2 или со свѣтилы 14б/4 и већ помињано со Орѫжїи 14б/4.

Доследно праћење црквенословенског стања показују и малобројни примери Л мн.: на Оваацѣхъ 5а/11, 16а/1, ѡ оученицѣхъ 15а/14 или на сонмицихъ 15а/16, на чадѣхъ 20а/9, 26б/17.

У двојини налазимо потврде само за: Н лжесвидѣтела 5а/3, 16а/11, разбойника 27б/1, Г злодѣю 23а/3, 27б/2, А злодѣа 22б/7, И оучїйкома 2а/3.

На крају овог прегледа падежа именица основа на **o*/**jo* треба напоменути да се у примерима Г јд. назѡрєа 14б/6, 10, матдєа 16а/1, 19а/1, 21б/1 итд., као и аѳїмадєа 24б/12—13, не ради о одступању од норме, већ о правописној одлици црквенословенског језика да се у страним речима иза *j* пише а уместо ѧ.[45]

*Именице женског и мушког рода основе на *a/*ja.* Код именица ових основа доследно се чува црквенословенска парадигма, а уколико се јављају одступања, она су као таква позната и црквенословенском језику.

Тако у Н јд. бележимо: чаша 3б/10, 4а/2, капла 3б/13, спира 14б/18 итд. Именице рабина 5б/1 и магдалина 23б/8, 24б/8, 28б/18, 29а/8 представљају одступање од старословенског канона, али их допушта црквенословенска норма.[46]

У Г јд. евидентирамо црквенословенски наставак -ы/-и: пасѯи 6а/3, галїлеи 23б/3, 28б/16, главы 27а/17 итд.

У Д јд. је правилан наставак -ѣ, односно -и. То потврђују примери: ѵздѣ 6а/7, каїафѣ 15а/2, 16а/3—4, пасцѣ 18б/12 итд. Облици Онсицѣ 1б/17—18 и двєрницѣ 15а/9 доказују одлику црквенословенске парадигме да до мешања наставака **a* и **ja* промене најчешће долази код именица на -ца.[47]

Облици А јд. су увек са наставком -ѫ (-ю): хвалѫ 3а/3, на землю, 3б/14, спиѫ 20б/10 итд. Облик вечєрѫ 2а/2 представља одступање од норме и може се приписати писару Србину. Рус би у том примеру свакако написао ю пошто наведена именица[48] и у руском језику потпада под меку промену.

Вокатив јд. је потврђен само са жено 23б/9.

У И јд. нема одступања те илустрације ради наводимо: съ клатвою 5б/6, 16б/14, славою 13а/1, кѵстодиею 25б/3, а за м. р. ієрєміємъ 19а/13, 26а/3. Овај последњи пример потврђује да су у црквенословенском именице м. р. основа на

---

[44] Б. Ћирковић, *Исто*, 26.
[45] Б. Ћирковић, *Исто*, 8.
[46] Б. Ћирковић, *Исто*, 27.
[47] Б. Ћирковић, *Исто*, 26.
[48] R. F. Poljanec, *Rusko-hrvatski rječnik*, Zagreb[3] 1973, 74.

ја помешале И јд. са именицама на **јо*, при чему је за исту именицу могућ како наставак -ею, тако и -емъ.[49]

Локатив чува црквенословенско стање: в' видѣнїи 1а/10, на лозѣ 9б/5, ѡ правдѣ 11а/13, 14 итд.

Падежи множине су такође без неправилности у парадигми. У Н је: Овцы 3а/12, слѹги 14б/3, 17б/6, 18а/11, жены 23б/3, 28б/15. Облик Овцы указује на мешање наставака **а* и **ја* промене које смо евидентирали већ у Д јд.[50] У Г мн. је доследно: ногъ 6а/2, 6б/9, слѹгъ 15б/3, лїтѹъ 24б/17 итд. Примера за Д мн. у рукопису нема, а А је увек: нѡги 2а/7, 6а/13, ноги 2а/19, рѹки 4а/8, вины 21а/8 итд. Облици И су без измене: свѣщами 14б/4, главами 21а/13, 27б/11, ризами 25а/1, а Л је евидентиран само у примерима въ притчахъ 12а/11, 13.

У двојини се срећу: Г нѡгѹ 2а/12, 6а/18, Д по ланитома 18а/6, А нозѣ 2а/10, 15, 16, 2б/5, 6а/15 итд. Сви наведени облици су у складу са нормом. Треба истаћи да се облик ланитома могао очекивати као ланитама, али и то да црквенословенска парадигма познаје ову врсту утицаја **о* основа на **а* основе.[51] Потврда за остале падеже у рукопису нема.

*Именице са основом на *й.* Именице ове врсте су у тексту присутне само у појединим падежима. Именица сънъ забележена је у Н јд. као сн҃ъ 1а/4, 2б/14, 4а/7 итд., односно сынъ 13а/18, а А јд. сн҃а 5а/10, 12б/12, 16а/18 итд., у Л јд. в' сн҃ѣ 8а/13. У мн. се среће само у Г сн҃ѡвъ 19а/15, 26а/5, а у двојини такође само у Г који гласи сынѹ 28б/18.

Именица домъ се јавља у Л јд. въ домѹ 1а/10, 7б/7, а полъ 14а/10, 16 представља облик А једнине.

*Именице са основом на *ĭ.* Ове именице доследно чувају црквенословенску парадигму. То доказују следећи примери: Н јд. гибель 1б/1, плоть 3б/18, тесть 15а/2 итд., Г до смерти 3б/7, радости 12а/6, власти 18б/4 итд., Д смерти 5а/15, 16б/5, А въ память 1б/10, въ напасть 3б/17—18, печаль 12а/4, В г҃ди 2а/9, 14, 2б/12, 6а/15 итд., односно господи 25а/10—11, И смертїю 17а/16, тростїю 20б/13, ноцїю 24б/16, 25а/14 итд. Примера за Л јд. нема. Треба напоменути да се именица *Госпо̄д* у свим забележеним падежним облицима у рукопису мења по парадигми која важи за именице са основом на **ĭ*, осим у Г јд. где је евидентирано г҃да нс/7, 7а/1, 10б/2. Црквенословенски језик познаје овај утицај **о* основа.[52]

Падежни облици множине су без неправилности: Н Обители 7б/8, людїе 20а/8, Г ст҃рѣй нс/6, 7а/4, 14а/13, гѡленїй 24а/6, односно голенїй 28б/8, Д людемъ 25а/15, А пакости 5а/16, заповѣди 8а/15, 8б/7, 9б/18, двери 24б/8, 29а/7, И дрекольми 4а/11, 4б/9, Л въ людехъ 1а/10, при дверехъ 15а/7 итд.

*Именице са основом на *ū.* Код именица са овом основом такође нема нових одступања. У рукопису се тако среће по **і* основама у Н јд. кро/в/ 3а/4,

---

[49] Б. Ћирковић, *Исто*, 26.
[50] Б. Ћирковић, *Исто*, 26.
[51] Б. Ћирковић, *Исто*, 25.
[52] Б. Ћирковић, *Исто*, 30.

кровь 19а/6, 20а/9, 24а/8, по *ŭ промени у Г јд. кровє 3б/13, 9а/10, 12, 20а/7, у А јд. кровъ 25б/12. Потврда за остале падеже нема.

Именице любы и цѣркъı се јављају у следећим падежним облицима: Н јд. любъı 14а/8, А јд. цр҃ковъ 5а/4, церковъ 16а/11—12, любовъ 7а/15, Л јд. в' любви 9б/16, 17—18, 10а/1, въ цр҃кви 15а/16, 19а/8, 25б/14. Примера множине и двојине нема.

Консонантске основе. У тексту су нађене две именице мушког рода са основом на консонант. То су день и камы.

Именица день има у рукопису потврђене следеће падеже: Н јд. день 24а/2, 28б/3, Г јд. днє 3а/8, 19а/13, 25а/13, А јд. день нс/11, 1б/15, 8б/5, А мн. дни 4б/10, И мн. денми 5а/4, 16/12, 21а/14, Л мн. по днєхъ 25а/12, Л дв. по дню 1а/4.

Именица камы се налази у Г јд. као камєнє 24б/7, у А јд. камень 24б/7, 25б/2, 29а/6 и у Л јд. въ камени 29а/6.

Од именица женског рода на консонант среће се само мати и то у: Н јд. мт҃и 23б/6, мати 28б/17, Г јд. мт҃рє 23б/7, Д јд. мт҃ри 23б/9, А јд. мт҃ръ 23б/8.

Именице средњег рода са основом на *n нађене у тексту су следеће: Н јд. врємѧ 1б/18, 8а/2, Г јд. врємєнє 1б/14, А јд. врємѧ 6а/3, 6б/11, 16а/3, имѧ 8а/14, 9а/1, 10а/13, И јд. именємъ 20б/4, 27а/11, 29а/1 и Л јд. ѡ имени 8а/12. Облик писмены 23а/1 је једини пример ове именице у рукопису и потврђује И мн. именица са основом на *n.

Са основом на *s има неколико евидентираних именица. Једна од њих је слово. Падежи у којима се јавља су: Н јд. слово 17б/12, 17а/15, Г јд. словесє 13б/12, А јд. слово 4а/5, 8б/13, 16, 10б/1, 3 итд. У множини је нађено само словесъ 8б/16 као потврда за генитив. Именица тѣло има Н јд. тѣло 3а/3, Г јд. тѣлесє 29а/3, А јд. тѣло 1б/6, 24б/2, 5, 14, 15, 25а/1 итд., а у мн. само облик тѣлеса 22а/17, 24а/1, 28а/15. Примери Г јд. нб҃сє 3б/11 и А јд. нб҃о 12б/11 једини су случајеви ове именице употребљени у књизи. Именице око и оүхо срећу се у: А јд. оүхо 4б/1, 14б/16, 15б/11, Н дв. Очи 4а/4 и А дв. Очи 12б/11.

Са основом на *t нађено је само Отроча 12а/3 у А јд.

На темељу изложеног може се закључити да и консонантске промене доследно чувају црквенословенско стање, што је одлика деклинације именица у овом рукопису уопште.

Деклинација заменица

У овом прегледу биће дата промена свих заменица у рукопису, што првенствено треба да покаже доследно чување црквенословенске парадигме у овој морфолошкој категорији.

а) *Заменица ӣрвоӣ лица.* Падежи једнине ове заменице се не разликују од традиционалних црквенословенских облика, те наводимо само неколико потврда: Н азъ 1б/12, Г мєнє 3а/18, Д мнѣ 8а/7 и енклитички облик ми 1б/12, А мєнє 1б/5, односно мѧ 1б/7, И со мною 2а/14, Л ѡ мнѣ 1б/4 итд. У множини се среће: Н мы 13а/15, Д намъ7б/19, А насъ 20а/9, Л в' насъ 13б/14 итд. Облик наамъ 5а/8 који представља Д мн. је настао омашком писара. Треба напоменути да облика Г и И мн. у рукопису нема, док је у двојини потврђен само А наю 23а/4, 27б/6.

б) *Заменица другōг лица.* Ни код ове заменице нема неправилности у деклинацији: Н јд. ты 2б/19, ти 1б/16, Г јд. оу тебе 1б/19, Д јд. тебѣ 3а/16, А јд. тебе 2а/13, односно енклитичко на тѧ 5а/6, И јд. съ тобою 3а/19, Л јд. ѡ тебѣ 3а/14 итд. У множини нема иновација: Н вы 2б/2, 4, 6, Г ѿ васъ 2б/10, Д вамъ 1б/8, 12, А в' васъ 8б/2 или вы 3а/13, И съ вами 3а/8, Л при васъ 4б/10 итд.

в) *Заменица трећег лица.* До одступања од црквенословенске парадигме код ове заменице не долази, тако да у једнини увек налазимо: Н м. р. Онъ 1б/17, док примера за ср. и ж. р. нема, Г м. р. Єго 19б/12, а за женски род Єѧ 1б/10, Д м. р. Ємѹ 1б/13 без потврде за ср. и ж. р. У А м. р. је доследно Єгѡ 1б/12, 14 под утицајем Г јд., за ж. р. је ю 5а/5, за ср. р. Є 25а/1.

Облици са предлозима увек се у косим падежима пишу са иницијалним н- нпр.: Г м. р. ѿ негѡ 20б/12, ж. р. ѿ неѧ 3а/4, Д м. р. к' немѹ 1а/11, А м. р. на нь 20а/12, 18, И м. р. съ нимъ 4а/11, Л м. р. ѡ немъ 2б/15. Потврда за средњи род нема.

У множини су заступљени: Н м. р. Они 1б/13, Г м. р. ихъ 2б/12, Д м. р. имъ 1б/3, А ихъ 3б/15, али и ѧ 6а/6 за ср. р. Црквенословенски језик у А мн. признаје за сва три рода, како варијанту ѧ, тако и форму ихъ.[53] Падежне конструкције са предлогом попут Г ѿ ихъ 5б/8, А за ихъ 13б/10, И съ ними 3б/2 и Л в' ихъ 10б/9 потврђују доследно бележење иницијалног н- у косим падежима.

г) *Повратна заменица.* Повратна заменица нађена је у следећим падежним облицима: Д к' себе 7б/11, А себе 7а/13—14, И с' собою 1б/5, Л в' себѣ 7а/8 итд. Облици за генитив нису употребљени. Исто тако нису регистрована ни одступања од парадигме.

д) *Заменице* кьто *и* чьто. У промени заменице кьто (никьто) нема неправилности: Н кто 5а/17, никто 10а/5, Г никогѡ 14б/14, А когѡ 14б/5, 10 итд. Остали падежи нису евидентирани.

Промена заменице чьто је такође без иновација: Н что 1б/12, ничто 19б/13, Г чесѡ 1б/1, ничесо 5а/5 итд.

ђ) *Присвојне заменице.* Пратићемо деклинацију заменице *мој, твōј, свој.*

Пошто у овој категорији нема одступања од норме, дајемо кратак преглед евидентираних падежа: Н јд. м. р. мой 9а/9, 16, ж. р. моѧ 3а/5, ср. р. мое 3а/3, твой 12б/12, твоѧ 4а/3, Г м. р. моегѡ 3а/9, своегѡ 7а/1, Д м. р. моемѹ 8а/11, А мой 9а/3, односно моего 4б/5, мое 1б/7, мою 7б/3, твой 4б/2 или твоего 12б/12, твое 13а/2, 4, 14, 16, твою 4а/9, свою 10а/6, свой 4а/19, В м. р. мой 3б/9, И м. р. моимъ 8б/9, Л м. р. въ моемъ 8а/6, ж. р. въ моей 9б/16, 18.

Потврде за множину су: Н м. р. мои 9б/12, твои 13а/3, 10, ср. р. моѧ 11б/5, Г ср. р. моихъ 8б/16, Д м. р. своимъ 1а/3, А м. р. мои 6а/15, ж. р. своѧ 2б/1, И м. р. моими 1б/19. Наведени облик А м. р. представља одступање од старословенске норме, али га признаје црквенословенска.[54]

Облици двојине су нађени само за ж. род: Г моею 2а/12, А мои 2а/9, 15, твои 23а/15, свои 12б/11 итд.

---

[53] Б. Ћирковић, *Исто*, 39.
[54] Б. Ћирковић, *Исто*, 41.

Заменице *наш* и *ваш* се такође деклинирају по црквенословенском обрасцу: Н вашъ 10а/12, ваша 10а/3, ваше 7б/6, Г м. р. нашегѡ нс/7, ж. р. вашеѧ 12а/6, Д м. р. вашемꙋ 17а/15, нашемꙋ 18а/15, А м. р. вашего 18б/15, ваше 10б/4 итд. Потврда за остале падеже нема.

У множини је нађено само: А ср. р. ваша 11а/9 и Л ср. р. на нашихъ 20а/9 итд.

Облик ваши 2б/4 представља А дв. ж. рода.

е) *Показне заменице.* Заменице овь, онъ, тъ су регистроване у следећим падежима: Н јд. м. р. той 2а/9, ср. р. то 19а/12, Г м. р. тогѡ 3а/8, ж. р. тоѧ 24а/2, Д м. р. томꙋ 2б/15—16, А м. р. той 4б/8, ср. р. Оно 6а/3, Л ср. р. въ том 23а/6 итд.

Облик тожде 4а/5 представља А ср. р. показне заменице то са партикулом.

У множини је нађен само Н м. р. Овїи 5а/16 и тїи 13а/7,[55] те Л ѡ тѣхъ 13а/10 итд.

Заменица толикъ се среће само у Н јд. ср. р. као толико 8а/1—2.

Заменица сь, се, си је претрпела промене у односу на старословенску парадигму. У једнини евидентирамо: Н м. р. сей 5а/3, ср. р. сїе 1б/2 или се 4б/11, ж. р. сїѧ 1б/1, 6, 9, Г м. р. сегѡ 2а/18, ж. р. сеѧ 10а/5, Д м. р. семꙋ 20б/4, А м. р. сего 17а/10, ср. р. сїе 17б/10, ж. р. сїю 3а/10, 16, Л ср. р. ѡ семъ 9б/13, по се/м/ 23б/11.

Множина је потврђена у: Н м. р. сїи 5а/6, Г ср. р. сихъ 11а/4, А м. р. сихъ 14б/12, ср. р. сїѧ 7а/2, Л м. р. ѡ сихъ 13а/9 итд.

ж) *Опште заменице.* Заменица вьс- се јавља у уобичајеним формама. Тако у једнини пратимо: Н м. р. весь 2а/17, ср. р. все 4б/11, Д м. р. всемꙋ 9а/2, А ср. р. все 27а/2, ж. р. всю 20б/9, И м. р. всемъ 13а/9, Л ж. р. по всей 22а/4 итд.

У множини су нађени: Н м. р. вси 2а/19, А м. р. всѧ 4б/10 и И м. р. пред' всѣми 5б/3 итд.

Заменица всѧк- је такође без изузетака. Наводимо: Н јд. м. р. всѧкъ 11а/1, ср. р. всѧко 12б/13—14, Г ж. р. всѧкїѧ 12б/13, А м. р. всѧкъ 19б/5, ж. р. всѧкꙋ 9а/17 итд.

Облици самъ 8б/10, односно самогѡ 13а/1 представљају потврде за Н и А м. р. једнине.

з) *Односне заменице.* У књизи нису запажене нове особине у деклинацији односне заменице иже. Тако се среће: Н јд. м. р. иже 9б/6, ср. р. Єже 17а/15, ж. р. ꙗже 3а/4, А јд. м. р. Єгоже 4а/13, ср. р. Єже 8б/16, ж. р. юже 13а/1, И м. р. имже 2б/16, ж. р. Єюже 14а/8 итд.

Са предлогом односне заменице не почињу на н-, али услед мешања са облицима личне заменице трећег лица понекад се појави изузетак попут на неже 4а/16.[56]

У множини су евидентирани: Н ж. р. ꙗже 28б/15, Г ср. р. ихъже 10б/9, А м. р. ихже 13а/3, 6, 10, 14, 16, ср. р. ꙗже 9а/2 итд.

---

[55] Б. Ћирковић, *Исто*, 38. („Номинатив множине мушког рода долази по сложеној промени као тїи, а уколико дође по заменичкој као ти он је старословенског порекла.")

[56] Б. Ћирковић, *Исто*, 40.

Односна заменица еликъ нађена је само у Н и А мн. ср. р. Єлика 11б/2, 5 и Єлика 10а/7 итд.

и) *Упитне заменице.* Заменички облици кѹю 17а/9 у А јд. ж. р., затим кое 20а/3 у А јд. ср. р., те коею 17а/16 у И јд. ж. р. су једини примери ове упитне заменице у рукопису.

Форме Д јд. м. р. нѣкоемѹ 21а/1 и Н мн. м. р. нѣцыи су такође у складу са нормом.

Пример Н мн. м. р. кіиждо 2б/12 представља облик настао спајањем заменице кый са ждо.

к) *Неодређене заменице.* У рукопису је нађена само заменица инъ. У Н јд. је забележена као инъ 10б/9, у Н мн. інїи 17б/2, у А мн. іныѧ 21б/16, док од облика двојине имамо само потврђен А ина 22б/6.

У примеру ины[ ] 21б/16 због оштећености рукописа на наведеном месту, не може се са сигурношћу утврдити падежни наставак.

Овим прегледом доказали смо да се и у погледу деклинирања заменица рукопис одликује доследним праћењем и чувањем норме црквенословенског језика.

Деклинација придева

Падежи једнине

а) *Номинатив.* У номинативу именичке промене нема одступања од црквенословенске норме: бодръ 3б/18, новъ 25а/4, живъ 25а/12, док примера меке промене нема. У сложеној промени је увек -ый или -їй: іскарїѡтскїй 1б/11, 8б/10—11, погибелный 13а/18, велїй 29а/6 итд. У ср. р. потврде су: гд҃не нс (на минијатури), есмѵрнїсмено 21а/5, истинно 24а/9, 28б/10 или лобное 21а/4, 22б/8. У ж. р. евидентирамо: прискорбна 3б/6, немощна 3б/18, клеѡпова 23б/7, истиннаѧ 9а/16, цр҃ковнаѧ 22а/14, 23а/13, 28а/12, послѣднаѧ 25а/15—16.

б) *Генитив.* Потврде за Г м. р. су: кедрска 14а/10, 16, архїереова 16а/6, бж҃їѧ 24б/1, прокаженнагѡ 1а/11, новаго а/5, вышнѧго 22а/15. Генитив средњег рода је без иновација, а нађени су само следећи примери подобна 1б/14 и многоцѣннагѡ 1а/12. Примера за ж. р. нема.

в) *Датив.* За Д м. р. именичке промене карактеристичан је наставак -ѹ/-ю: сімоновѹ 6а/7, кѵринею 21а/1, алеѯандровѹ 21а/2, рѹфовѹ 21а/2. Примери понтїйскомѹ 5б/17, 25б/8 и іскарїѡтскомѹ 6а/8 потврђују Д м. р. одређеног вида. Наставак се разликује од старословенског обрасца, настао је под утицајем заменичке промене,[57] а одговара и говору писара Србина. За ср. и ж. р. примера нема.

г) *Акузатив.* За мушки род обају видова наводимо: іисовъ 5б/12, іѹдейска 17б/17—18, бж҃їѧ 18а/16, односно великїй нс/2, 5, 9, 1а/1, 6а/1, ѡпрѣсночный 1б/15, истиннаго 12б/16 итд. За ср. р. нађени су облици придева неодређеног вида: ново 3а/8, скѹделниче 19а/11, 25б/17, алойно 24б/17 итд. Једини пример

[57] Б. Ћирковић, *Исто*, 47.

употребе придева ср. р. у одређеном виду је десное 14б/16. Код придева ж. р. у оба вида се чува црквенословенско стање: Єлеѡнскꙋ 3а/9—10, багрѧнꙋ 18а/4, 9, бж҃їю 5а/4, новꙋю 7а/12, неповиннꙋю 19а/6, 26б/12.

д) *Вокатив*. Облици стый 13а/13, праведный 14а/5, іꙋдейскїй 18а/5, 20а/17, 20б/12 итд. представљају В м. р. одређеног вида. Примера за неодређени вид, као и потврда за В ср. и ж. р. у рукопису нема.

ђ) *Инструментал*. Овај падеж је забележен код придева м. р. у стандардној црквенословенској форми: мнѡгимъ 5а/1, живымъ 16а/15, галїлейски/м/ 5б/2 итд. У ж. р. је увек на -ою према именичкој промени: червленою 20а/14, 27а/3 и чистою 29а/4—5. Облика одређеног вида нема.

е) *Локатив*. Локатив је у рукопису редак, те су нађена само два случаја м. рода: при ійсовѣ 23б/6 (неодређени вид) и въ новѣмъ 29а/5 (одређени вид). Потврда за ср. р. нема, а ж. р. је једино пример московской нс/10. Наставак -ой сведочи о утицају заменичке промене, што је чест случај у црквенословенском језику, али треба напоменути да овакав наставак одговара и писару Србину.

Падежи множине

а) *Номинатив*. Потврђивање црквенословенског стања евидентно је у Н мн. м. р., те наводимо: должни 2б/4, 6б/16, бл҃жени 2б/9, 7а/3, печални 11б/18 итд., а за одређени вид само прочїи 22а/11, 28а/9 и людстїи 5б/15—16, 25б/7. Средњи род је у Н такође без иновација, како у именичкој, тако и у сложеној промени: многа 22а/16—17, 28а/15, односно чтѡмаѧ нс/1, пр҃рчЄскаѧ 4б/12, као и ж. р. многи 7б/8 и іꙋдЄискїѧ 15а/1.

б) *Генитив*. Иновације нису евидентиране, те је тако за м. р. доследно у оба вида: архїереовъ 15б/10, ійлевъ 19а/15, односно людскихъ 4а/12, мертвихъ 25а/15, стыхъ 22а/17, оусопщихъ 22а/17, 28а/15. У Г ж. р. је само придев ст҃ыхъ нс/6, 7а/4, 14а/13 итд.

в) *Датив*. Датив м. р. се среће у: нищы/м/ 1б/3, страннымъ 19а/12, 26а/1.[58] Придев мнозѣмъ 28а/18 сведочи о утицају заменичке промене.[59] Потврда за остале родове нема.

г) *Акузатив*. У овом падежном облику јављају се само придеви м. рода. Неодређеног вида је сиры 8б/3, а за многїѧ 1а/5, нищыѧ 1б/5 су одређеног вида. Наставци су у складу са црквенословенском парадигмом.

д) Потврда за В мн. нема.

ђ) *Инструментал*. Облик бе/з/законными 21а/11 је једини случај И м. р. одређеног вида, а примера за неодређени вид нема. Придеви Єллинскими 23а/1, Єврейскими 23а/2 и римскими 23а/2 сведоче И ср. р. сложене промене.

---

[58] О сажимању наставака у сложеној промени види у: Б. Ћирковић, *Граматика црквенословенскої језика . . .*, 46.

[59] Б. Ћирковић, *Исто*, 39.

е) *Локатив*. У овом падежу забележено је само на нѣсныхъ 5а/11, 16б/1, што представља форму придева одређеног вида ср. рода.

Падежи двојине

У двојини једини пример је А м. р. неодређеног вида: зеведеова 3б/5.

Компаратив

Примери компаратива су у тексту малобројни.

а) *Номинатив*. Овај падеж је у м. р. евидентиран у форми болїй 2б/7, 8, 7а/1, 2, 9а/9 и 10б/2, док је за ж. р. једина потврда гоѳша 25а/16, што представља одступање од старословенске норме, а потврђује црквенословенску.

б) *Акузатив*. У А м. р. је нађено болїй 18б/5, множайшїй 9б/1.

Сви наведени облици се односе на једнину, а у множини се среће само А ср. р. бѡлша 8а/10.

Деклинација бројева

Промена простих бројева. У овом прегледу ћемо изнети све падежне облике које смо утврдили на основу бројева писаних речју, док слова у цифарској вредности нису узимана у обзир.

Број единъ се у м. р. мења по заменичкој промени: Н Єдинъ 1б/10, 4а/18, Д Єдиномѹ 15а/4. Облик А Єдинаго 17б/16 сведочи да црквенословенски језик овај број деклинира и по сложеној придевској промени. У ж. р. се у рукопису јавља само Н Єдина 5б/1, 16б/9 и Г ниЄдиныѧ 17б/15, 18а/8, 18б/4. Потврда за ср. р. нема. Случај са едьн- који би могао потећи од преписивача, а није стран ни црквенословенском језику, није нађен.

Бројеви *два* и *оба* доследно чувају двојинске наставке. Тако налазимо: Н два 5а/3, 16а/10, 21б/10, Г Обою 19б/10, 26а/17, 26б/7, Л по двою 1а/1.

Број *три* има само И трьми 5а/4, 16а/12, 21а/14 и Л по трїехъ 25а/12. Напомињемо да је у црквенословенском језику у Л поред наведеног облика, који је вероватно настао аналогијом према Н, дозвољена и форма трехъ.[60] Исто тако И може да гласи трѣми и трїѣми.

У књизи се срећу Г Обо/ю/ на десѧте 1б/10, 4а/10 и И Обѣма на десѧте 2а/3, а такође и два на десѧте 4б/6 и тридесѧтъ 1б/13, 19а/14 у А. Број *сто* се потврђује само у А сто 24б/17.

Промена редних бројева. Редних бројева нема много, а у њиховој деклинацији нема неправилности. То су: шестый 18б/12, 23а/12, трєтїй 21а/7, Г м. р.

---

[60] Б. Ћирковић, *Исто*, 54.

шестагѡ 22а/3, 28а/2, девѧтагѡ 22а/4—5, 23а/13, 28а/3, третїѧгѡ 25а/13, Д первомꙋ 24а/4, 28б/5, А первый 1б/15, Л м. р. ѡ девѧтомъ 22а/5, 28а/3. Облици первомꙋ и ѡ девѧтомъ представљају одступање од старословенске норме, али их црквенословенска признаје, пошто је утицај заменичке промене у Д и Л јд. у сложеној придевској промени у црквенословенском постао правило. Женски род је забележен само у Г первыѧ 25а/16.

Збирни бројеви. Осим примера А на двое 22а/14, 28а/12—13 других потврда за збирне бројеве нема.

У рукопису су нађени облици *множног броја* трикраты 3а/17, 17а/2, 5б/13 и трищи 7б/6, а од *бројних прилога* в' торицею 3б/18, 4а/1, односно третицею 4а/5.

Партицип

Партицип презента и претерита активни. У грађењу активних партиципа у целој књизи нема одступања од књижевне норме. Исто се то потврђује и у погледу наставака. Напомињемо да је на темељу нађених потврда немогуће реконструисати целу парадигму, али зато евидентирано потврђује црквенословенско стање. Будући да нема разлога да примере посебно разматрамо навешћемо само понеки као илустрацију и то, како за одређени, тако и за неодређени вид: Н м. р. јд. предаѧй 4а/9, ж. р. имꙋщи 1а/12, Д м. р. јд. гл҃ющꙋ 4а/10, А м. р. предающаго 2а/18, сѣдѧща 5а/10 итд. У множини је: Н м. р. ходѧщїи 27б/10, Г м. р. ѿ предстоѧщихъ 15б/2—3, Д м. р. ꙗдꙋщымъ 2б/9, А м. р. сꙋщыѧ 6а/5, ср. р. грѧдꙋщаѧ 11б/3 итд. У двојини је употребљен само А ж. р. сѣдѧщѣ 29а/8, који није у складу са црквенословенском нормом, пошто она у наведеном падежу захтева наставак -и.

Навођени примери односе се на облике партиципа презента активног, док ће следеће илустрације показати стање забележено у партиципу претерита пасивном: Н м. р. јд. оударей 5а/18, ж. р. возлїѧвши 1б/6, Д м. р. вложившꙋ 6а/7, ср. р. бывшꙋ 5б/14, ж. р. бывши 6а/6 итд. У множини је нпр.: Н м. р. пристꙋпивше 5б/7, Є/м/ше 16а/3, Г м. р. слышавшихъ 15а/18—19, Д м. р. пристꙋплши/м/ 5а/2, А ср. р. бывшаѧ 28а/19 итд.

У синтагми Они же ѿвѣщаваше рѣша облик ѿвѣщаваше се јавља час као ѿвѣщаваше 5а/15, час као ѿвѣщавше 20а/8. Контекст указује да се ради о партиципу, а да није правилно употребљен.

Партицип презента и претерита пасивни. У овој категорији такође нема иновација у односу на црквенословенску норму, те ћемо наводити само илустративне примере: Н м. р. јд. глаголемый 1б/11, ср. р. нарицаемое 21б/4, ж. р. изливаема 3а/5, Г м. р. глаголемагѡ 1а/7, Д м. р. глаголемомꙋ 20а/1, А ж. р. нарицаемꙋю 3б/2—3 итд. У множини је нађено само чтѡмаѧ нс/1 у Н мн. ср. рода.

За партицип претерита пасивни даћемо само: Н м. р. изновенный 2а/16, ср. р. продано 1б/3, ж. р. прискорбна 3б/6, Г м. р. прокаженнагѡ 1а/11, Д м. р. распѧтомꙋ 28б/6, А ж. р. исполненꙋ 13б/2, а у множини потврда има само у Н м. р. свѧщени 13б/10 и совершени 13б/18, те у Д м. р. собраннымъ 19б/9. За двојину је сведочанство само Н ж. р. ѡтѧготѣнѣ 4а/4.

Конјугација

Презент. У овом глаголском облику нема одступања, како код атематских, тако ни код тематских глагола. Због тога нећемо давати детаљнији преглед евидентираних примера, већ само неколико илустрација.

Потврде за правилно конјугирање атематских глагола су: предамъ 1б/12, єсмь 2б/3, односно нѣсмь 12б/17, не вѣси 2а/11, єси 4а/16, односно нѣси 18б/7, предас/т/ 1б/14, єстъ 1б/19, не вѣстъ 10а/9, у 1. л. мн. увек -мы (ми) не вѣми 7б/13, затим вѣсте 1а/3, єсте 6б/5—6, односно нѣсте 10а/18, сѫтъ 7б/8, вѣдѧтъ 15б/1 итд.

Конјугирање глагола имѣти такође је у складу са црквенословенском нормом: не имамъ 3а/6—7, не имаши 2а/13, иматъ 18а/6, имамы 18а/14, односно не имами 18б/15, имате 1б/6, имѫтъ 1а/8 итд. Облици имете 9а/11 и имемъ 21а/18 су образовани такође од глагола имѣти, али имају презент по тематској конјугацији.[61]

Одступање од норме представља єсма 13б/17 за 1. л. двојине. Наведени облик у црквенословенском језику гласи єсва,[62] а до грешке је дошло, вероватно, под утицајем 1. л. мн. (єсмы).

Потврда за тематске глаголе има много, али наводимо само: градѫ 8а/11, пребиваю 10а/1, возмеши 13б/5, вопрошаеши 15а/18, извержетсѧ 9б/9, сградаетъ 9б/11, требѣемъ 5а/13, вѣрѫемъ 12б/4, пребѫдете 9б/5, 11, вѣрѫете 12б/5, знаютъ 12б/15, просѧтъ 19б/16, возмѫтъ 24а/3 итд.

У двојини се у 1. л. појављује одступање, пошто се уместо очекиваног наставка -ва евидентира -ма: пріидема 8б/14, сотворима 8б/15, воспріемлема 27б/6—7. Највероватније је да се и овде ради о већ поменутом аналошком утицају (есма).

Аорист. Аорист је у рукопису врло чест, али без иновација у црквенословенској конјугацији, те из тог разлога наводимо само поједине примере.

Старији сигматски тип глагола који аорист могу градити на више начина, сачуван је у црквенословенском језику у мањем броју лексема, што се потврдило и у рукопису. Тако налазимо дахъ 2б/5 и рѣхъ 7а/10 у 1. л. јд., рѣша 3б/2 и даша 21б/5 у 3. л. мн., те рѣста 5а/3 у 3. л. дв.[63] Од рещи постоји и млађи сигматски тип рѣкохъ 10а/8.

Млађег сигматског аориста има у рукопису знатно више. Наводимо пріидохъ 12а/18, возмогосте 3б/16, изыдосте 4б/9 итд.

Постоје три примера 3. л. дв. пріѩста 24б/18, 25а/1, шьвиста 25а/1 и положиста 25б/6, а њима се равноправно може придружити и зѧстѣ 24б/9 које сведочи да је у црквенословенском језику у овој категорији могућ дублетни наставак -ста, односно -стѣ.[64]

У црквенословенском језику аорист помоћног глагола быти у 3. л. јд. има -сть, а потврда за то је бысть 1б/2, 2б/13, 8б/11 итд.

---

[61] Б. Ћирковић, *Исто*, 92.
[62] Б. Ћирковић, *Исто*, 102.
[63] Лица у којима се старији и млађи сигматски аорист не разликују нису посебно навођена.
[64] Б. Ћирковић, *Исто*, 68.

Имперфекат. Имперфекат је такође без иновација, што илуструје: глаахъ 10а/2, соблюдахъ 13а/16, возливаше 1а/12—13, бѣше 25а/5, вѣдѣше 2а/18, даѣше 3а/2, идѣше 4б/15,[65] вопиахѫ 18б/7, 13, стрежахѫ 27а/16 итд.

Перфекат. У рукопису је доста фреквентан облик 2. л. јд. перфекта, док потврду за остала лица нисмо нашли: Єси пришелъ 4а/16, не позналъ Єси 8а/2, далъ Єси 12б/14, 18 итд. У грађењу и наставцима нема неправилности.

Облик содѣла у синтагми дѣло добро содѣла ѡ мнѣ је 3. л. јд. крњег перфекта.

Плусквамперфекат. Облици плусквамперфекта нису употребљени у тексту.

Сложени футур. У рукопису су присутни облици сложеног футура са глаголима имѣти, хотѣти и начати. Треба истаћи да превладавају форме са начати, што илуструје и следећи избор примера: не имамъ пити 3а/5, хощете дати 1б/12, начатъ оумывати 2а/7, начатъ скорбѣти и тѫжити 3б/5, начатъ ротитисѧ и клѧстисѧ 5а/9—10, начаша глати 2б/11, начаша цѣловати 20б/11 итд.

Потенцијал. Потенцијал је доста чест и евидентиран је у свим лицима изузев у двојини: рекълъ быхъ 7а/8, не быхъ пришелъ 10б/6, бы было 2б/16—17, не бы родилсѧ 2б/17, не быхо/м/ предали 17а/11, бысте любили 9а/7, возрадовалисѧ бысте 9а/7—8, не быша имѣли 10б/6—7, 10, подвизалисѧ быша 17б/7 итд.

Можемо сматрати да синтагма аще не бы ты дано свыше 18б/4 представља 2. л. јд. потенцијала са изостављеним партиципским обликом было.

Грађења са оптативом помоћног глагола нема.

Императив. У 2. л. јд. и мн. императив је у рукопису чест, док га у осталим лицима има само у појединачним случајевима нпр.: радѹй сѧ 4а/15, твори 4а/16, пророцы 16б/7, идемъ 9а/15, идите 1б/17, рцыте 1б/18, гадите 3а/2 итд. Напомињемо да су форме идите и рцыте карактеристичне за црквенословенски императив, мада се чувају и архаичнији облици са ѣ и то особито у двојини.[66]

Од глагола быти се јавља вѣди 4а/3 у 3. л. јд.

Инфинитив. Облици инфинитива су чести и без одступања у грађењу: скорбѣти 3б/5, гати 4б/10, гавитисѧ 8б/11—12, вопрошати 11б/14 итд.

ЗАКЉУЧАК

На темељу целокупне фонетске и морфолошке анализе појава и облика у споменику може се закључити да се рукопис одликује доследним праћењем и чувањем црквенословенске норме, што је карактеристика и руског штампаног

---

[65] Облици вѣдѣше, даѣше и идѣше представљају 3. л. јд. имперфекта, који се у црквенословенском јавља у сажетој форми.

[66] Б. Ћирковић, *Граматика црквенословенског језика за ученике богословије*, Београд 1949, 80.

текста. Одступања која су евидентирана у препису односе се на замену знака ы са и, односно слова ѧ са ѥ и сведоче о утицају изговора, односно говора писара Србина. У осталим категоријама нема нарушавања црквенословенског стања. Још једном подвлачимо да су се и писар руског предлошка, као и писар Србин доследно држали норме, пошто су је, очигледно, веома добро познавали.

Катица Шкорић

ФОНЕТСКЕ И МОРФОЛОШКЕ ОДЛИКЕ РУКОПИСНОГ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА ИЗ ЗБИРКЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Четворојеванђеље из збирке Библиотеке Матице српске са сигнатуром PP IV 7 (старе сигнатуре PP 272 и 352 A 14), инвентарним бројем 48248 рукопис је српске редакције. Рукопис је под редним бројем 2118 ушао у *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији* (XI—XVII века) Димитрија Богдановића.[1]

У литератури се могу наћи подаци о томе да је рукопис доспео у Библиотеку Матице српске 1948. године, када је откупљен од породице Јоце Вујића из Сенте.[2] Димитрије Кириловић га је у свом раду ставио у другу половину XVI века.[3]

Текст рукописа је писан на увоштеној хартији, 257 листова, а на пуној страни текста има 23 реда.

Главни текст четворојеванђеља је писао један писар полууставом. Према Д. Кириловићу писмо рукописа је устав.[4] Детаљна анализа словних облика ту тврдњу не поткрепљује, те се чини да је неспоразум вероватно из терминолошких разлога.[5]

Рукопис је својим већим делом врло читљив. Понегде су видљиви трагови плесни и влаге, затим масне мрље и мрље зелене боје. Последња три кватерниона су знатније оштећена и недовољно читка, иако је књига већ рестаурисана.[6]

---

[1] Димитрије Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији* (XI—XVII века), САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, I одељење, књ. XXXI, Београд 1982, 136.

[2] Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 41.

[3] Димитрије Кириловић, *Ћирилске рукописне књиге у Библиотеци Матице српске*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 69.

[4] Исто, 69.

[5] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд 1971, 83.

[6] Иванка Веселинов, *Прилог историји збирке рукописних књига у Библиотеци Матице српске: послератни период (1948—1956)*, Годишњак Библиотеке Матице српске за годину 1977, II, Нови Сад 1979, 40.

На основу интерпункцијске организације текста и иницијала види се да је текст преписиван са једног предлошка.

Рукописно четворојеванђеље РР IV 7 до сада није лингвистички проучено и обрађено. У оквиру фонетске и морфолошке анализе издвајаће се у овом раду оне особине које су карактеристика српскословенског језика и оне које представљају наносе из народног говора писара, али су без статуса норме.

ФОНЕТСКЕ ЦРТЕ

Праћење одређених фонетских црта открије, с једне стране у којој је мери у овом рукопису присутна књижевна норма, а са друге наносе из народног говора писара који нас могу упутити на његову дијалекатску базу.

Од фонетских црта највише нас интересује гласовна вредност ѣ и *јера*. Према правописној норми српске редакцијске писмености слово ѣ и *йолуīласнички знак* писали су се на етимолошком месту, те случајне замене ѣ и полугласничког знака одређеним словима, која одговарају њиховој гласовној вредности, показују изговор ѣ и ь, како у књижевном језику, тако и у матерњем језику писара. Проблем гласовне вредности знака ы у овом приказу није детаљније испитиван, јер је замена знака ы са и у српским текстовима настала рано и врло је упадљива, а указује на губљење тврдог *и* у књижевном језику и у говору писара.[7] Под утицајем народног језика штокавског језичког подручја предлог вь и иницијално вь- замењивало се са оу, ȣ. Таквих потврда има у споменицима наше редакцијске писмености, како то поткрепљује литература,[8] мада је књижевна норма била вь и вь-, вьз-. У заменицама које садрже вьс- у књижевном језику није извршена метатеза, а и вокално л се према српскословенској норми чувало.[9] Старословенске групе чф- и чьт-, затим щ и жд се такође у књижевном језику чувају. Промена л на крају речи и слога у књижевном језику се није догодила до краја српскословенске писмености.

1. Гласовна вредност *јата* у овом споменику није спорна, с обзиром на то да се и поред правилног писања ѣ према етимолошком правопису у великом броју примера уместо етимолошког ѣ пише е и обрнуто, уместо е пише ѣ. Као илустрација навешће се следећи примери замене ѣ са е: о крьвоточивеи 1а/16,[10] о народе|х| 1б/12, о стар'цехь 2а/7, по лѣте|х| 3б/13, прьвеньць 4а/23, въ іоудѣисце|м| 4б/11, въ все|х| прѣдѣле|х| 5б/1, въ сне 5б/16, о хлѣбе 7а/6, въ стране 7б/12, въ съмрьтнеи 7б/12, те|х| 8а/20, въ храмине 8б/21, въ славе 12б/19, по в'се|х| 13а/7—8, болез'ни 15б/14, болезьнь 19а/2, въсемь 20б/19, въ граде|х| 21а/21, въ чрѣкве 25а/23, въсехь 28а/7, двѣ риве 30б/2, на траве 30б/4, о хлѣбехь 83а/1—2, къ жене 124а/11—12 итд.

---

[7] Јован Вуковић, *Историја срйскохрваīскоī језика, I дио, Увод и фонеīика*, Научна књига, Београд 1974, 91—93; Александар Белић, *Основи историје срйскохрваīскоī језика I, Фонеīика*, Нолит, Београд 1960, 73—74.

[8] Петар Ђорђић, *Историја срйске ћирилице, Палеоīрафско-филолошки йрилози*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд 1971, 207; Александар Белић, *Основи историје срйскохрваīскоī језика I, Фонеīика*, Нолит, Београд 1960, 80; Александар Младеновић, *Прилоī īумачењу измене иницијалноī в-*, Зборник за филологију и лингвистику, XXI/2, Матица српска, Нови Сад 1978, 8.

[9] Петар Ђорђић, *Историја срйске ћирилице, Палеоīрафско-филолошки йрилози*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд 1971, 207.

[10] Примери ће се наводити према пагинацији коју је извршио Димитрије Кириловић.

Примери у којима је место є написано ѣ: вӱѳлеемѣ 4б/12, ѡ|т| тебѣ 6б/12, 7а/11, 10б/6, оуродѣ 9а/21, не прѣда|с|(ть) тебѣ 9б/7, ѡ|т| себѣ 9б/18, оу тебѣ 10б/5, окр|с|ть себѣ 15б/15, ѡ|т|врьжет се себѣ 35а/10 итд.

Према П. Ђорђићу у најраније време српске редакцијске писмености, већ крајем XII века, место слова ѣ се могло писати є, одн. црквени језик је био екавски.[11] У веку из којег потиче споменик није спорна могућност екавског рефлекса, а у овом раду се не поставља проблем утврђивања када се екавски изговор уопште јавио.[12] Примери замене ѣ са є, одн. є са ѣ показују да је писар споменика са екавског језичког подручја и да је глас ѣ читао као *е*.

2. Праћење *полугласничког знака* (ь, ъ и високо) у јаком положају показало је да у рукопису готово нема замене *јерова* са а. Примери потврђују писање *јерова* у јаком положају: праведьнь 4а/8, вьсь 4б/7, лакьть 12б/15, прискрьбьнь 13б/18, вѣньць 61б/18, тьщь 97а/4, вънь 176а/7, льжь 214б/2, изьшьль 233б/22 итд.

Само једанпут у заменици васа 101а/21 налази се написано слово а место *јера*. По Хавликовом правилу формално је полугласнички знак у вьса у слабом положају. Међутим, из литературе је познато да се код заменичког вьс- у књижевном језику вокал увек изговарао, те је овај случај настао под утицајем књижевног језика.[13] На основу оваквог стања правилног разликовања етимолошког а од оног које би било рефлекс полугласничког знака, може се претпоставити да је писар у свом народном говору имао посебне фонеме.[14]

3. Замена старословенског предлога вь и иницијалног вь- самогласником *у* је веома стара појава која се готово редовно јавља у споменицима српске редакцијске писмености.[15] Ову фонетску црту потврђује научна литература, али је у рукопису РР IV 7 нема.

Предлог вь уз акузатив и локатив увек остаје: въ име 21а/14, въ поустиню 21б/15, въ мек'ки ризи 21б/17, въ законѣ 23а/22, въ соуботоу 23б/10—11, въ ныхь 26б/18, въ ср|д|ци 27а/12—13, въ домоу 29б/6 итд.

Иницијално вь- такође не прелази у *у*: въдова 119а/22—23, въдовица 166б/11, 174б/20, въдовиць 174б/12 итд.

У речима са префиксом вь-, вьз- нема преласка у *у*: въсади 29б/14, възеше 30а/8, въз'вѣстише 30а/9—10, възрѣвь 30б/5, въпадоут' се 32а/11, въпросити 99а/11—12, въведи 158б/14, въз'любиль 235б/5, въз'ложише 238б/4—5 итд.

Метатеза у заменицама вьсак- и вьс- извршена у народном језику очекивала би се у овом споменику с обзиром на време из којег је рукопис.[16]

---

[11] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Матица српска, Нови Сад 1975, 222; Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд 1971, 210; Јован Вуковић, *Историја српскохрватског језика, I дио, Увод и фонетика*, Научна књига, Београд 1974, 65.

[12] Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Нолит, Београд 1960, 86—95; Јован Вуковић, *Историја српскохрватског језика, I дио, Увод и фонетика*, Научна књига, Београд 1974, 65.

[13] Петар Ђорђић, *Историја српске ћирилице, Палеографско-филолошки прилози*, Завод за издавање уџбеника СРС, Београд 1971, 208; Александар Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, XX/2, Матица српска, Нови Сад 1977, 13.

[14] Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, књ. 1, Београд 1905, 42—68.

[15] Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 108—109; Вера Јерковић, *Палеографска и језичка испитивања о Чајничком јеванђељу*, Матица српска, Нови Сад 1975, 113—115.

[16] Александар Младеновић, *Прилог тумачењу измене иницијалног в-*, Зборник за филологију и лингвистику, XXI/2, Матица српска, Нови Сад 1978, 13.

Међутим, нема примера са групом *св-* у овим заменицама, одн. књижевна норма се доследно чува, а то је случај са готово свим српскословенским рукописима: въсак 131а/3, въсе 174б/23, въси 177а/8 итд.

4. Вокално *л* је у српскословенском језику присутно до краја писмености,[17] а у већини наших дијалеката оно је имало даљи развој.[18]

У рукопису нема ниједног примера замене вокалног *л* са рефлексом *у* (*лу*). На основу тога се може претпоставити да је писар рукописа са територије где је у народном говору постојала дистинкција између вокалног *л* и *у* (*лу*)[19] или да је добро познавао књижевну норму.

Примери који илуструју вокално *л* јесу: сл҃нце 10б/14, влькь 19б/18, стльпь 45б/2, испльни се 197б/8—9, влька 217б/21 итд.

5. У народном језику за разлику од књижевног језика српске редакције старословенска група чр- гласи *цр-*,[20] али у овом рукопису нема таквих наноса од стране писара (чрьта 9а/6, чрьна 10а/16, чрьвь 12а/9, 12, въ чрѣво 32а/16, из' чрѣва 40а/9 итд.).

Старословенска група чьт- се у српскословенском језику нормирала, иако је у народном језику уместо ње *шт-*. У рукопису нема примера замене групе чьт- са щ-: почто 31б/3, 7, ч'ти 31б/9, что 89а/1, нѣч'то 134б/8 итд.

Српскословенски језик до краја писмености има старословенске гласовне групе щ и жд,[21] док је у народном говору резултат јотовања *ћ* и *ђ*. У рукопису нема примера *ћ* (к) и *ђ* (г) у словенским речима, већ су према српскословенској норми присутни щ и жд: въ нощь 57б/14, нощ'ноую 117б/13—14, меж|д|оу 38а/9, граж|д|ане 169б/18 итд.

6. Промена *-л-* у *-о/-ја* јавља се у народном језику крајем XIV века,[22] али промена није постала део српскословенске норме.

У рукопису нема примера са овом променом, одн. *-л-* се чува: дїаволь 28б/4, прѣстоль 115а/5, кадил'наго 113б/16, възал'ка 122б/11 итд.

Слично стање потврђују и други досада лингвистички описани рукописи, мада би се могло претпоставити и то да је писар за чување *л* на крају речи и слога имао ослонац у свом народном говору.[23]

Писар рукописа је као што се из изложеног прегледа види, добро познавао норму књижевног језика. На основу стања анализираних фонетских црта, народни говор писара је екавски. Незамењивање ъ, ь са а, чување вокалног *л* и *л* на крају речи и слога указује на то да је говор писара можда био штокавски архаичнијег типа.[24]

---

[17] Александар Младеновић, *Напомене о српскословенском језику*, Зборник за филологију и лингвистику, XX/2, Матица српска, Нови Сад 1977, 14—15.

[18] Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Нолит, Београд 1960, 76—78.

[19] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод у штокавско наречје*, Матица српска, Нови Сад 1956, 109.

[20] Петар Ђорђић, *Књижевни језик II*, Енциклопедија Југославије, 4, Загреб 1940, 512.

[21] Петар Ђорђић, *Старословенски језик*, Матица српска, Нови Сад 1975, 223.

[22] Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика I, Фонетика*, Нолит, Београд 1960, 78—79.

[23] Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика, Увод у штокавско наречје*, Матица српска, Нови Сад 1956, 109—110.

[24] Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 115.

МОРФОЛОГИЈА

Испитивања споменика српске редакцијске писмености открила су у морфологији одступања у односу на старословенско стање.[25] Пратиће се одређене морфолошке црте са циљем да се види у којој је мери писар познавао књижевни језик, а са друге стране ова анализа свих морфолошких облика који се разликују од норме можда ће пружити могућност да се утврди дијалекатска база народног говора писара.

Деклинација именица. 1. У деклинацији именица **о/јо* основа м. рода су нађени алтернативни старословенски облици у Д. Именице које означавају властита имена, титуле и сл. срећу се двојако, са проширењем -ови из **й* основа: іродовы 29б/21, кь петровы 36б/21, іс҃вы 43а/4, кіесаревы 47а/7, бг҃овы 98а/1, моужеви 114б/15, дꙋхови 137б/7, мировы 196б/16, ан'дрѣѡвы 224а/3—4 итд. и без проширења: петроу 34а/18, кь іс҃оу 138б/2, кь іродоу 181б/6, кь бо҃у 191а/4, мироу 200а/15 итд.

Велик је број примера у којима су А и Г изједначени код именица м. рода за биће: пастира 103б/19, раба 105а/4, іс҃а 105а/16, петра 106а/8, сътника 109а/2, ба҃ 127а/16, слѣп'ца 130б/23, отрока 142а/21, ѡц҃а 202а/8 итд. Примери у којима А није једнак Г су врло ретки: дх҃ь бж҃їи 6б/18, дх҃ь ст҃ы 24б/23, рабь свои 158а/21, видѣхь дх҃ь 193а/1 итд.

У рукопису нема примера именица м. и ср. рода које у Л једнине имају наставак -оу из народног говора, већ је Л увек према класичном обрасцу старословенског: въ граде 20а/12, въ законѣ 23а/22, о стадѣ 117б/14, о дѣле 219а/7 итд.

Иновација у падежима множине нема много. У Н се под утицајем **ĭ* основе јавља наставак *-ије*, као моужїе 2б/8, митарїе 10б/18, жетелїе 28б/5, оучителїе 48б/11, тежателїе 97а/14, пастирїе 117б/12, рибарїе 125б/5, дѣлателїе 172б/4 итд.

Именице страног порекла су такође са овим наставком: сад'доукіеніе 33б/10, фарисеніе 126б/9, ар'хїереніе 223а/16 итд. Присутни су и облици према првобитној старословенској норми: фарисеи 18б/8, архїереи 107а/6, іоудѣи 239а/18 итд.

У рукопису примери са наставком -е у Н су врло ретки: ипокрите 11а/15, жидове 206б/19, 208б/1 итд.

Код већине лексема Г је према старословенској норми: ѡ|т| ср|д|ць 39а/23, рабь 54а/20, ѡ|т| врагь 116б/18, лѣть 119а/23 итд.

Мањи је број случајева у којима је наставак именица м. и ср. рода писан са два јера: скровищьь 12а/8, бысерьь 13а/20, ѡ|т| западьь 15а/18, градьь 20а/14, ѡ|т| ср|д|цьь 73а/6, хлѣбьь 82а/19, оукроухьь 86а/4, кошьь 86б/13, врагьь 117а/1, ѡ|т| чл҃кьь 168а/10, гл҃ьь 225б/8 итд.

Именица м. рода са наставком *-ов/-ев* је врло мало: доуховь 25б/18, 148б/9, грѣховь 57б/8, 68а/13, стиховь 65а/14, 187б/6, 243б/23, ѡ|т| врачевь 78б/8. У једном примеру наставак *-ов* је са два јера: грѣховьь 120б/8.

Врло ретко у Г именица м. рода је наставак -еи и наставак: -їи: митареи 127б/3 и моужїи 204а/18.

---

[25] Исто, 140.

У А м. рода су наставци према старословенском, а само у једном примеру је нов наставак -ѣ из народног говора: послаше ѣдѣніе и лев'гыте 192а/16.

У В м. рода именица фарисеи је са наставком: -ие: горе вамь книж'ници и фарисеніе 49а/3, 7, 49б/4, 11—12, 19, 50а/6.

Двојински облици именица м. и ср. рода су са старословенским наставцима, те се примери неће наводити.

2. Код именица са **a/ja* основом одступања од старословенског су малобројна. Врло ретко је именица **a* основе у Г јд. са наставком -ѣ: не жрьтвѣ 17а/22, 23б/4, славѣ не ищете 203б/9, а већи је број примера са старословенским наставком -ы: w|т| води 6б/17, 21а/16, главы 15б/21, съ гори 36а/1 итд.

У Д јд. се само у две именице **a* основе налази наставак -и из меких основа: храмини тои 14б/10, 131б/11—12, 18 и къ ризи 17б/11, 72а/17. Остали облици Д су са -ѣ или са -ѣ (замена ѣ), као што је у старословенском, па се примери неће наводити.

Нема примера са наставком -омь у И јд. именица **a* основа, већ је облик увек са -ою/-ею, па се стога потврде неће износити.

У Л јд. **a* основа у четири примера је наставак -и из меких основа: о слоужьби 2а/23, по вѣри 18а/22, въ поучини 37б/2, и въ гори 177а/7.

На основу сакупљене грађе **ja* основа закључује се да у облицима једнине, изузев облика Л јд. на -ѣ у примеру о притче 111а/7, нема одступања од старословенске норме.

Облици именица **a/ja* промене у множини и двојини су увек са наставцима према обрасцу старословенског. У једном примеру Г мн. је написан са два јера: w|т| ногъь 19б/13.

3. Именице ж. рода основе **ĭ* у једнини чувају старо стање, одн. иновација у парадигми нема.

У Г мн. наставак је -еи: въсехъ заповѣден 98б/15, w|т| двѣреи 109а/20 итд.

Д и Л мн. су са наставцима -емь и -ехъ: Д слышанїа вранемь 51а/7, 100а/19, къ двѣремь 70а/10, 241а/22, начело болезнемь 100б/1, Л на вѣтве|х| 28а/9, при двѣрѣхъ 52б/4—5, 236б/15, при двѣрехъ 71а/2, 95а/1, о вѣщехъ 113а/5, въ заповѣде|х| 113б/5, въ гаслехъ 117б/10, въ гасле|х| 117б/23, въ гаслѣхъ 118а/11, въ напастехъ 178б/7 итд.

Наставци -емь и -ехъ уместо -ьмь, -ьхъ налазе се још у споменицима старословенског канона[26] и постали су правило српскословенског језика.[27]

О д именица м. рода **ĭ* основа најчешћа је именица господь. У Д јд. под утицајем **ŭ* основа среће се са -ови: въз|д|аси г|с|ви 10а/10, рѣ|ч|(ѣ) г|с|вы 48а/10, гда г|с|ви 99а/15, въз'несьшоу се г|с|ви 112б/10, прѣ|д|ставити г|с|ви 118б/8 итд., а има и примера са наставком -оу према **o* промени: къ гоу 110а/18, 114а/6, 169а/23 итд.

Облик А јд. је увек са наставком -а: въпросьшїи|х| га 2а/7, о помазавшои га 2а/21, въз'любиши га 47б/22 итд.

Остали падежни облици су према обрасцу старословенског.

---

[26] Ст. М. Кульбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 77.

[27] Вера Јерковић, *Морфолошки систем у „Житију св. Симеона" од св. Саве*, Јужнословенски филолог, XXXVII, Институт за српскохрватски језик, Београд 1981, 197.

Затим, именица поуть у И јд. је са наставком -емь: инѣмь поутемь 5а/9, поутемь тѣмь 16а/20, прѣходещоу ісоу|с|(оу) поутемь 18а/15, прїиде поутемь 45а/17, а Н мн. гласи острїи поути 120б/15. Остали присутни примери су према обрасцу.

4. Из парадигме именица *й издвајани су облици који одступају од старословенског обрасца и видљив је утицај именица *о основа.

У Г јд. има примера са наставком -а: сн҃а ꙗрьмнича 43б/6, сн҃а моѥго 45б/11, сн҃а варахїина 50б/1, дома 220б/7 итд. У једном примеру је наставак -оу који одговара старословенској норми: домꙋ 177б/11.

Д јд. се поред облика са -ови јавља и са наставком -оу: сн҃оу 46а/16, 120б/5, 140б/23, 196б/7, 198а/11, 224б/17, домоу 144а/9, 161а/18, 169б/4 итд.

Често је облик А јд. именице сынь једнак Г и то са наставком -а: родить сн҃а 4а/14, 113б/21, любить сн҃а 21а/4, знаѥть сн҃а 22б/23, на сн҃а 24б/21, видеть сн҃а 35а/23, посла сн҃а 45б/10, видѣв'ше сн҃а 45б/12, творите сн҃а 49а/10, оузреть сн҃а 52а/17, оузрите сн҃а 59б/12 итд.

Врло су ретки примери у којима је А изједначен са Н: роди сн҃ь свои прьвеньць 4а/22, въз'ва|х| сн҃ь 5а/20, приведо|х| сн҃ь мои 89а/5, призри на сн҃ь мои 142а/9 и приведи сн҃ь твои 142а/18.

В јд. именице сынь је и са наставком -оу према *й обрасцу и са наставком -е из *о промене: ѡсїфе сн҃оу 4а/11 и сн҃е дв|д|вь 43а/11, іс҃е сн҃е 137б/5, 168б/16 итд.

Облици И јд. имају наставак -омь, на|д| домомь 53а/11—12 и прѣ|д| сн҃омь 177а/3 по *о основи или по старословенској вокализацији ъ у о, а Л јд. наставак -ѣ: о сн҃ѣ 88б/15, 111а/4, ѡ сн҃ѣ 168а/23, въ сн҃ѣ 229а/4 итд.

У падежима двојине су наставци из *о промене у Н и А: сѣдета сїа ѡба сн҃а 42б/5, еже ѥ|с|(ть) сн҃а громова 73б/17, сн҃а зеведеѡва 93б/6, имѣаше два сн҃а 45а/7, поѥмь оба сн҃а 58а/6 итд.

У И дв. је такође наставак из *о основе съ сн҃ома 42б/2, а Л дв. је са наставком -оу: о дв҃ою сн҃оу 2а/8.

У Д мн. именица сынь је са наставком -омь: сн҃омь 74а/22, што се може тумачити двојако, а Л мн. именице домь гласи въ домо|х| 21б/18, са вокализацијом ъ у о, наслеђеном из македонског језика.[28]

5. Одступања од старословенског обрасца у промени именица са основом на *ӣ нису многобројна. У свега три примера Н јд. је са проширеном основом: злато ли или цр҃квы сщ҃енїа злато 49а/15, съз|д|ана бы|с|(ть) цр҃квь сїи 195а/20 и люб'ви 235б/15.[29]

Г јд. је у два примера са наставком -и: ѡ|т| крьви 61б/8, и ѡ|т| крьвы 191б/17 (именица је рано примила наставке *ĭ основа), а примери Л јд. са овим наставком су бројни: въ цр҃квы 43б/23, 44а/6, 59а/9, 95б/10, 96а/23 итд., въ крьви 50а/11, о цр҃квы 175а/3, въ цр҃кви 180а/10, 187а/23, 195а/3, 201б/14, 209а/21 итд., о цр҃кви 195а/22, въ люб'ви 230б/18, 22 итд.

---

[28] Ст. М. Кульбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 71; Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 151.

[29] Упореди цр҃кы из Маријиног јеванђеља (В. Јагић, *Маріинское четвероевангеліе*, Петроград 1883, Мт. 23/17 и Јв. 2/20) и любы (Јв. 17/26).

У два случаја А јд. именице любы гласи любовь бѫїю 150а/1, любовь имате 228а/1. Замена ъ са о представља у српскословенском старе македонизме.[30]

6. Код именица м. рода консонантске основе у појединим падежима се очитује утицај других именичких промена. Облик Д јд. двапут је са наставком -еви из **ĭ* промене: довлѣѥтъ дѣевы 13а/7 и каменевы семоу 122б/12—13, а И јд. гласи дѣе|м| 76а/17. Примери Л јд. са наставком -и под утицајем **ĭ* основа су: о дѣы 2а/17, 66а/21, 101б/20, при корѣни 6а/20, на камени 14б/2, 34б/9—10, 46а/7, 50б/19, 131б/10, 173а/4, на камены 14б/5, 135б/12, 175а/7, въ камени 63б/9, 109а/7—8, въ пламени 163б/12—13 итд.

У Н мн. најчешћи завршетак именице дьнь је *-uje* (утицај **ĭ* промене): дѣыѥ 17б/8, 72а/13, 114б/4, 117б/8, 118б/3, 127б/22, дѣѣѥ 176а/7 итд., а Г мн. гласи ѡ|т| дѣы 22а/4, 126б/7, 136б/22, 171б/22 итд. У Л мн. ове именице је морфологизиран наставак -ѣхъ: по дѣѣхъ 68б/13, 70б/22, 88а/6, въ дѣе|х| 113б/8, 117а/19, 189а/7, къ дѣѣхъ 114а/13, 114б/7 итд.

Код именица ср. рода са основом на **s* у једном примеру је Г јд. са наставком -и, одн. наставак Г је изједначен са Д као код основа на **ĭ*: словеси 113а/7. У Л јд. је -и: о словеси 38б/14, 54а/21, 92б/5, на нб̃|с|и 40б/16, 47б/10, 52а/15, 92б/3, 101б/21, 129б/18, въ очеси 131а/5, въ словеси 173а/13, 212б/20 итд.

Облици И јд., Д и Л мн. показују доследну промену наставка -ьмь, -ьхъ у -ѣмь, -ѣхъ, а то је одлика редакцијског језика: И јд. кльнет' се н(ѣ)бе|с|(ѣ)мь 49а/23, Д мн. словесе|м| 114а/20, словесѣмь 235а/17, Л мн. на н(ѣ)бе|с|(ѣ)хъ 8б/10, 9а/1, 10б/14, 11а/4, 11б/6, 14а/13, на н(ѣ)бе|с|(ѣ)|х| 26а/9, 38б/3, о словесѣхъ 123б/19, по словесе|х| 141а/21 итд.

У књизи се срећу и случајеви преласка именица **s* основа у **o* основе, при чему изостаје и проширење: Г јд. ѡ|т| слова 110б/3, въплъщенїе слова 189а/2, тѣла своего 195а/22, Д јд. до кон'ца нб̃оу 101б/9, свѣтил'никъ тѣлоу 149а/18, лице нб̃оу 154а/22, И јд. тѣло|м| 12б/7, словомь 15б/11, 97б/10, тѣломь 78б/16, 152а/16—17, оком' 97б/13, тѣлѡмь 169а/11, словѡ|м| 185б/7 и Л јд. въ оцѣ 13а/12, 13, 16.

Именице са основом **n* такође у Г и Л јд. имају наставак -и: Г имени моего ради 20а/9, 51а/15, 175б/8 итд., Л о сѣмени 65б/10, о имени 90б/2, 144б/22, 218б/11, 229а/3, по имени 217а/17—18 итд.

Облици И јд. и Л мн. илуструју промену ь > е. Примери И јд.: имѣнемь 14а/17, 62а/5, 90а/20, 110а/11, 127а/21, врѣменемь 33б/17—18, имене|м| 113б/1, 142б/21 итд. и Л мн.: врѣмене|х| 150а/15.

Од именица ср. рода са основом на **t* нађени су само облици Л јд. са наставком -и: о ослети и ж|д|рѣвети 2а/4, о отрочети 4б/19, о ж|д|рѣвети 66а/10, 112а/7, ѡ отрочети 118а/13, о ѡслети 188а/5, на ж|д|рѣвети 223б/5—6 итд.

Облик Н мн. именице мати одступа од старословенске норме, има наставак -е: три мт̃ере 190а/6. У Г јд. именице дьшти је у примеру ѡ|т| дьщери 113б/2—3 наставак -и, а пример из' дьщере 85а/7 је према старословенској норми.

---

[30] Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 153.

Деклинација заменица. У промени заменица утврђено је да иновација у односу на старословенску парадигму углавном нема, па се сви такви примери неће наводити.

Изузетак је показна заменица сь, се, си која се ретко у неким падежима среће и у новим облицима. Иновације су присутне у Н јд. ср. и ж. рода: сїе слово 207а/18, сїа чаша 58а/22, 178а/12, сїа болезьнь 219б/18 итд. У множини су нови облици у Н и А ср. рода: Н сїа 7а/18, 175а/10, А сїа 169б/8, 170б/7, 172а/6 итд.

Једном је показна заменица ть у Н јд. м. рода употребљена у облику тьи 46б/2.

Сложена придевска промена. 1. Анализа промене придева потврдила је присуство појединих особина које су одлика језика српске редакције.

Тако се у Д јд. м. и ср. рода доследно јавља наставак -омоу/-емоу: м. род слѣпомоу 24а/18, 215а/6, нѣмомоу 24а/18—19, лоукавомоу 25б/22, вѣч'номоу 74б/3, вѣсномѹ 78а/5—6, чѧчьскомоу 87а/19, нечистомоу 89б/5, 137б/7, закон'номоу 119а/1—2, нечистомѹ 142а/20, нищомоу 163б/2—3, грѣшномоу 167а/16, 169а/21 итд., ср. род н(є)б(є)|с|номоу 29а/13, стр(а)|с|тномоу 63а/15, стр(а)|с|тномѹ 64а/5, скровищ'номоу 99б/9, вод'номоу 137а/10, іоудѣскомоу 194б/2 итд.[31]

У облицима Г, Д, И и Л мн. сва три рода у свега три случаја је употребљен неодређен вид придева и то: И м. рода езикы въз'гл҃ютъ новы 110а/12 и Л м. род на облаце|х| н(є)б(є)|с|нехъ 59б/14 и ср. род въ поусте|х| лѣсте|х| 70б/18—19.

Један придев м. рода у Г мн. је са заменичким наставком -ѣхъ: прокажен'нѣхъ моужь 165а/3—4.[32]

Сви остали падежи имају облик као у старословенском.

2. Праћење *редних бројева* показало је да се они не јављају у именичком облику. Потпуна парадигма се не може реконструисати. У рукопису у једнини су присутни Н, Г, Д, А и Л, а у множини облици Н и Г. У Д јд. нађени примери м. рода су са наставком *-ому* који одговара српскословенском: пьрвомоу 45а/7, 162а/13, 240б/18 и дроугомоу 15а/13, 240б/19—20, а дроугаго 12б/2 илуструје изједначење А са Г у м. роду за биће.

Једанпут је облик Д јд. ж. рода са наставком -ои из народног језика: пьрвои 64а/7—8.

Све остале форме одговарају старословенским.

3. Сви примери правилног грађења *партиципа* неће се наводити. Пратећи сложену промену партиципа уочиле су се иновације у наставку Д јд. м. рода као код придева. Примери: партицип презента активни творещомоу 46а/6, имоущомоу 72б/23, вѣдоующомоу 89б/1, не имоущомѹ 121а/9 итд., партицип претерита активни сѣдав'шомоу 27б/6, съз|д|ав'шомоу 131б/15, въпа|д|шомоу 146а/19, къ звав'шомоу 158а/1 итд., партицип претерита пасивни раслабљен'номоу 16б/18, 71а/10, wслабљен'номоу 71а/20, 71б/1—2 итд.

---

[31] Александар Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1, Речи са деклинацијом, 2. изд., Београд 1965, 149; Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 172.

[32] Исто, 176.

У Л јд. ж. рода партиципа претерита активног среће се наставак -ои у следећим примерима: о ис'съхшои 2а/6, 66а/11, о помазавшои 2а/21 и о помазав'шои 188а/3.

У тексту рукописа праћена је и конгруенција партиципа, а како је у свега три примера неправилна може се закључити да је писар добро познавао књижевни језик. Примери неправилне конгруенције су: ѡв'це не имѫщїи пастира 18б/16—17, ов'це не имоущїи пастира 82а/2 и погадающе доми въдовиць 99б/5 (место облика погадающихь).

Деклинација бројева. Из рукописа су издвојени и праћени падежни облици бројева написани речима.

Број един- је са *-и-*, нема едьн- у облицима који су присутни у рукопису. Промена се у м. роду у потпуности слаже са старословенским обрасцем: јд. Н единь 9б/19, 23, 15б/17, иединь 12б/15, един' 165а/9—10 итд., Г единого 10а/16, 58а/18, иединого 86а/20—21, 167б/20 итд., Д единомоу 42а/6, 55б/15, иединомоу 61а/4—5, единомѫ 180б/1 итд., А единого 12б/1, 21а/15, иединого 12б/3, 161а/7, иединь 28б/23, 54б/14, единь 35б/13 итд., И единемь 67а/13, 150а/14, Л въ единомь 154а/12, о иединомь 160а/7, 20, на единѡ|м| 166а/14—15 итд.

Облик броја у ср. роду је такође без иновација: јд. Н едино 10б/3, 224а/10, иедино 67а/14, 92а/23 итд., Г единого 172а/9, А иедино 23б/13, едино 44б/17, 209а/3, И съ иединѣмь 91а/4—5 и Л на иединомь 155а/18.

Ни у ж. роду нема иновација, а нађени су у јд.: Н една 9а/6, 38а/1, иедина 91б/12, 106а/7 итд., Г иединоие 80а/2, Д единои 163а/11 и А единоу 9а/8, 44а/20, иединоу 39б/15, 91б/11, въ единоу 184б/4 итд.

Бројеви *два* и *оба* су као у старословенском, а потврђени су следећи падежи: м. род Н два 91б/12, 134б/9, 141б/4, оба 39б/15, ѡба 42б/5 итд., Г двою 38а/14, ѡ|т| обою 45а/13, 61а/11, 21 итд., Д двѣма 12а/23, 109б/20, ѡбѣма 134б/13—14 итд., А два 7б/17, 23, 21б/3, ѡба 125б/23, 126а/12 итд., И двѣма 151а/15 и Л о двою 1а/18, 2а/3, ѡ обою 42б/17, по двою 102а/11 итд.; ср. род Н двѣ 189а/20, Г ѡ|т| двою 5б/1 и А двѣ 10б/4, 37б/15 итд.; ж. род Н двѣ 20б/8, 52б/23 итд., Г обою 48а/4, Д по двѣма 139б/10, 194б/3, А двѣ 19б/1, 30б/2, 5, 66а/19, обѣ 82а/23, ѡбѣ 140б/7 итд.

Број *дванаест* се јавља и са обликом дьва и са оба, а деклинира се као у старословенском.

Примери м. рода су: Н оба на де|с|(е)те 135а/19, ѡба на де|с|(е)те 139б/3 140а/16, два на де|с|(е)те 220а/6 итд., Г ѡ|т| обою на де|с|(е)те 56б/18, 58б/9—10 ѡ|т| двою на десете 102б/16, 207б/23 итд., Д ѡбѣма на десете 207б/13, А два на де|с|(е)те 18б/22, ѡба на де|с|(е)те 42а/17, ѡба на десете 168а/21 итд., И съ ѡбѣма на десете 57а/10—11, 103а/15, съ ѡбѣма на де|с|(е)те 75а/16 итд. и Л на двою на де|с|(е)те 41а/14.

Уз именицу у ср. роду број *дванаест* је у Г двою на десете 119б/11, двою на де|с|(е)те 138б/7 итд. и у Д обѣма на де|с|(е)те 41а/15 и ѡбѣма на де|с|(е)те 178б/12.

Број *педесет* се среће само у облику И петїю де|с|(е)тьи 134б/12.

Број *сто* се деклинира по старословенском обрасцу: Н двѣ стѣ 242а/23, Д двѣма стома 204а/8, И двѣма стома 82а/12 и Л на трѣи стехь 223а/4.

Број тысоуци место двојине има множински наставак у примеру Н двѣ тисоуце 77б/20, а остали облици су према књижевној норми: Н четири тисоуце 86а/5—6 и И съ десетїю тысоуць 159а/22—23, съ двѣма де|с|(є)т'ма тисоуцама 159а/23—159б/1.

Именица ж. рода тьма у нађена два примера је према обрасцу: И т'мою таланьть 38б/17 и Д мн. тьмамь 150б/19.

У рукопису су збирни бројеви врло ретко употребљени и то увек у облику који одговара старословенском, те се примери неће наводити.

Конјугација. На основу праћења глаголских облика кроз цео текст рукописа долази се до закључка да су одступања од старословенске норме врло ретка.

1. Презентски облици првог лица множине атематских глагола као и глагол имѣти су увек са наставком *-ми* који је карактеристичан за књижевни језик:[33] есмь 3а/5, 77б/11, 140а/21 итд., имамы 6а/17, не вѣмы 45а/3, вѣмы 47а/3, 173а/16 итд., дамь 82а/13, 97б/17, 192а/22, не имамь 86б/2, имамь 120б/22, 239а/2 итд., тамы 177б/2, нѣсмь 213б/1.

Сви остали примери презентских облика и тематских и атематских глагола у потпуности одговарају стању старословенске норме, те се примери неће изложити.

2. Праћење аориста у рукопису показало је да не постоје примери асигматског грађења. У облицима старијег сигматског типа у 1. л. једнине, затим у 2. и 3. л. множине иновације се и не очекују те се примери нису ни пратили. Облици овог аориста у 2. и 3. л. јд. код глагола чији је корен на ѧ, и су увек са наставком -ть: прїѣть 15б/14, начеть 21б/13, поѣть 35б/3, проклеть 96а/5, зачеть 114б/7, повить 117б/10 итд.

Глаголи у 1. л. мн. у облику старијег сигматског аориста су доследно са старословенским наставком -хомь: видѣхом' 4б/5, пискахомь 22а/15, ридахо|м| 22а/16, слышахѡ|м| 124а/1 итд. У рукопису нема примера са наставком *-смо* или *-хмо*/*-мо* из народног говора.

Двојински облици за 3. л. су доследно са наставком *-ста*:[34] быста 117б/7—8, 181б/19, видѣста 119а/5, дивиста 139а/22, рѣста 143а/14—15, 185б/5, не познаста 185а/20 итд.

Облици млађег сигматског аориста су без иновација. У 3. л. дв. је као и код старијег сигматског типа увек наставак *-ста*: приведоста 43б/8, 171а/2, прїидоста 93б/5, рекоста 171а/1, 177б/6, 186а/15, 216а/8 итд.

3. У облицима имперфекта до иновације би могло доћи у 1. л. мн., међутим сви су примери са српскословенским наставком -хомь.

Облици 3. л. дв. су такође са наставком *-ста*: вѣста 113б/4, 126а/8—9, 134б/9, 181б/21 итд.

4. Супин се губи у језику српске редакције.[35] У рукопису нема примера супина, већ је у конструкцији која омогућује његову употребу увек глагол у

---

[33] Ст. М. Кульбакин, *Старословенска граматика*, Београд 1930, 114—115.
[34] Исто, 115.
[35] Вера Јерковић, *Српска Александрида, Академијин рукопис бр. 352, Палеографска, ортографска и језичка истраживања*, САНУ, Београд 1983, 194.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

облику инфинитива: иде въ городъ помлити се 82б/9—10, пришьль иесн погоубити нась 124б/9, изыдосте видѣти чѧка 133б/4, изыде сѣѥи сѣати семене 135б/8—9, идоу рыбы ловити 242а/3—4 итд.

Примери употребљени у облицима перфекта, плусквамперфекта, футура, потенцијала и императива су увек према норми старословенског језика.

ЗАКЉУЧАК

На основу анализе фонетских и морфолошких одлика четворојеванђеља PP IV 7 може се закључити да је језик овог споменика српскословенски, веома чист од наноса из народног говора.

У рукопису нема потврда за вокализацију ь у *а*. Замене ѣ са ѥ, одн. ѥ са ѣ показују да је језик рукописа екавски. Вокално *л* се доследно чува. Групе *чр-* и *чт-* су неизмењене, а тако и *шт* и *жд*. Из народног језика нису продрле ни спорадично следеће промене: предлог вь и иницијално вь- не прелазе у *у*, *л* на крају речи и слога се чува, а у заменицама са *вс-* није извршена метатеза.

Анализа морфолошких особина рукописа показала је доследно спроведене следеће црте српскословенског језика: наставци -ѥмь, -ѥхь уместо -ьмь, -ьхь у промени именица, у Д јд. одређеног вида придева, редних бројева и партиципа је увек *-ому/-ему*, нема примера супина, у презенту 1. л. мн. атематских глагола је наставак *-ми*, 3. л. дв. је изједначено са 2. л. и нема примера асигматског аориста. У већини примера А=Г код именица м. рода које значе биће, а у само три примера придев је у множини употребљен у неодређеном виду. Непродуктивне именичке врсте су под утицајем продуктивних промена.

Следећа већ и старословенска одступања од књижевног језика су врло ретка: архаични наставак *ове-* у Н мн. **о* основа, Н и В мн. **jо* основа са наставком *-ије*, проширење *-ов/-ев* у Г мн. **о/jо* основа и Л мн. са *-ох* (јавља се само једанпут).

Наноси из народног говора писара су такође ретки. У А мн. **о* промене из народног говора је у само једном примеру наставак *-е*, Г јд. **ја* основа са наставком *-е* је у свега три примера. У **а* промени Д јд. је са наставком *-и* у пет примера, а Л јд. са *-и* се среће у четири. Новији облици заменице сь и ть су врло ретки (сїа, сїѥ, тьи). Од употребљених редних бројева један пример је са наставком -ои у Д јд. ж. рода, а партицип претерита активни са наставком -ои у Л јд. ж. рода се јавља три пута.

На основу малобројних одступања од књижевне норме се може закључити да је писар рукописа врло добро познавао књижевни језик, а по чистом и лепом језику се може претпоставити да је и предложак из времена коме је претходило ресавско „чишћење".

Рукопис PP IV 7 се на основу фонетских и морфолошких црта сврстава у споменике послересавског периода.

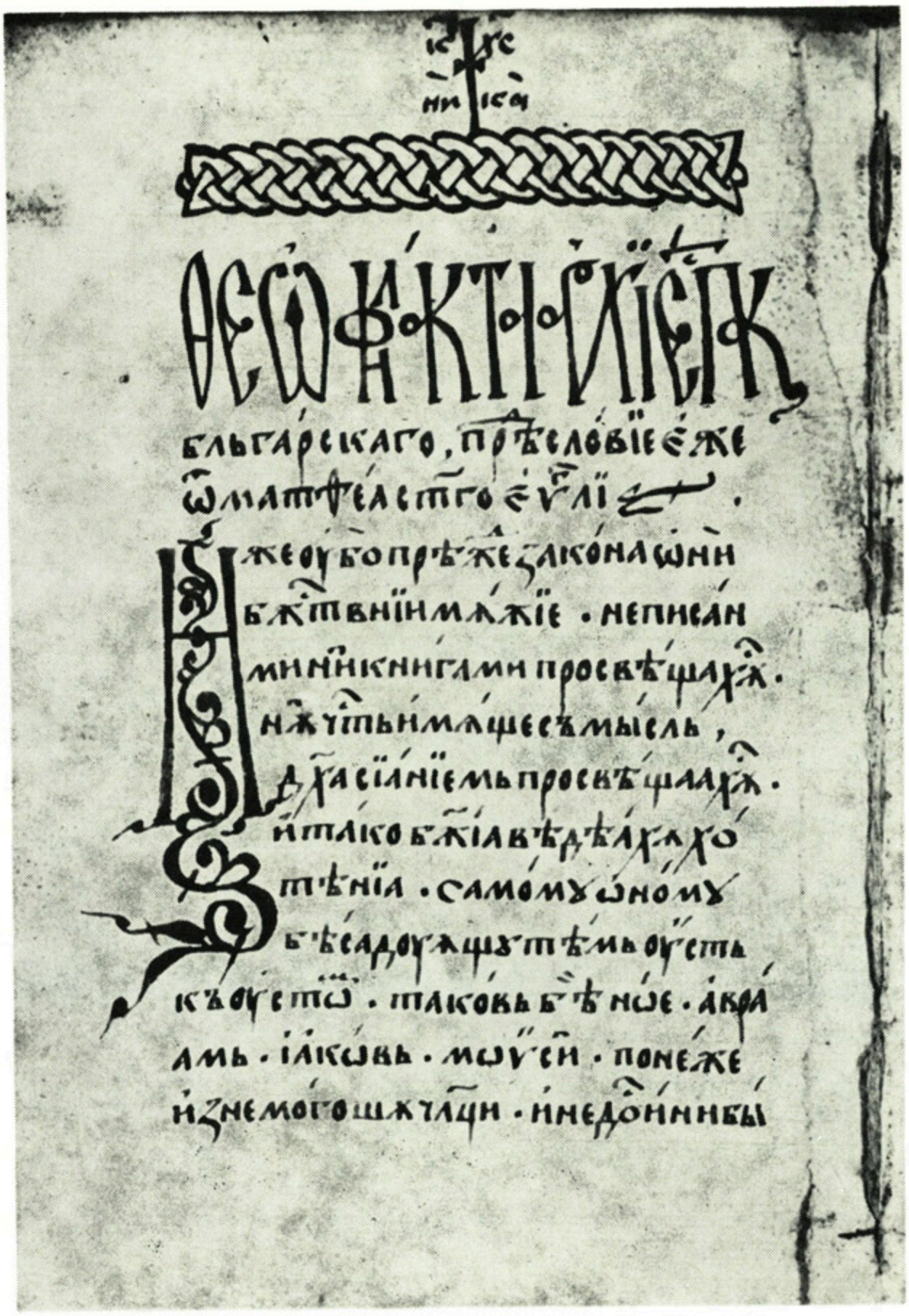

Четворојеванђеље XVI век,
л. 3б (РР I 55)

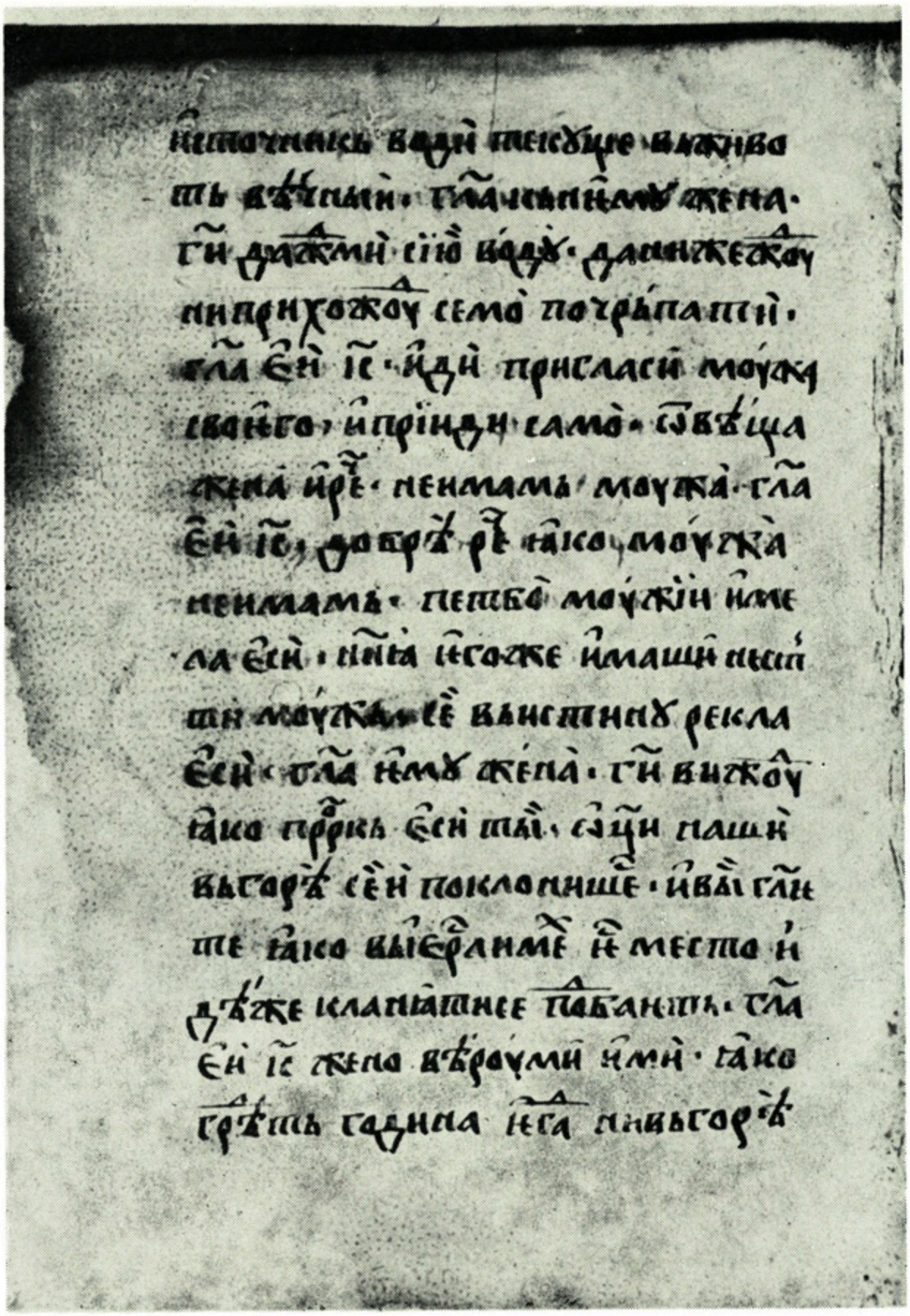

Одломак апостола и јеванђеља XVI век,
л. 6б (РР II 73)

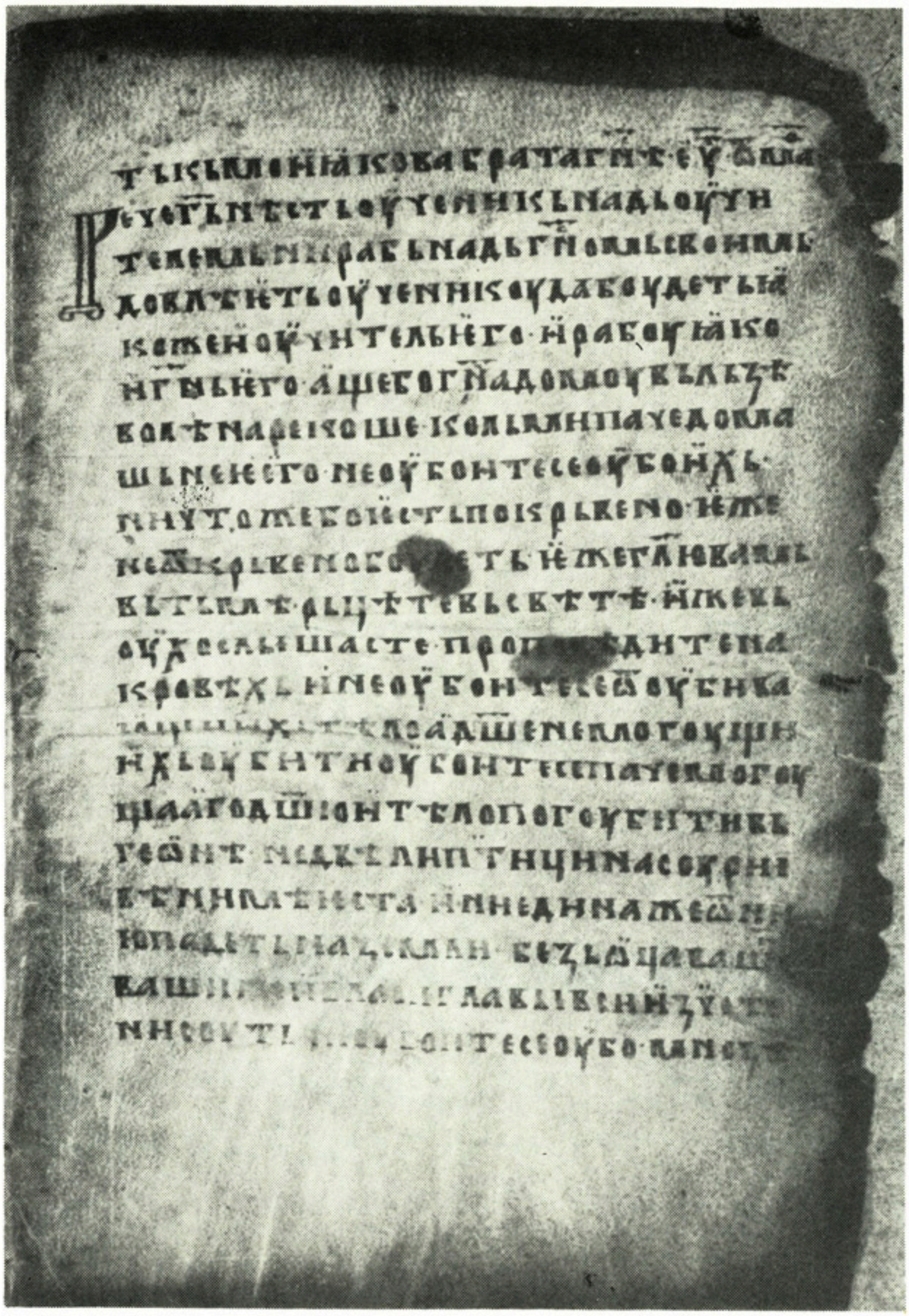

Иришки одломак апостолских и јеванђељских чтенија XIII век,
л. 2а (РР II 75)

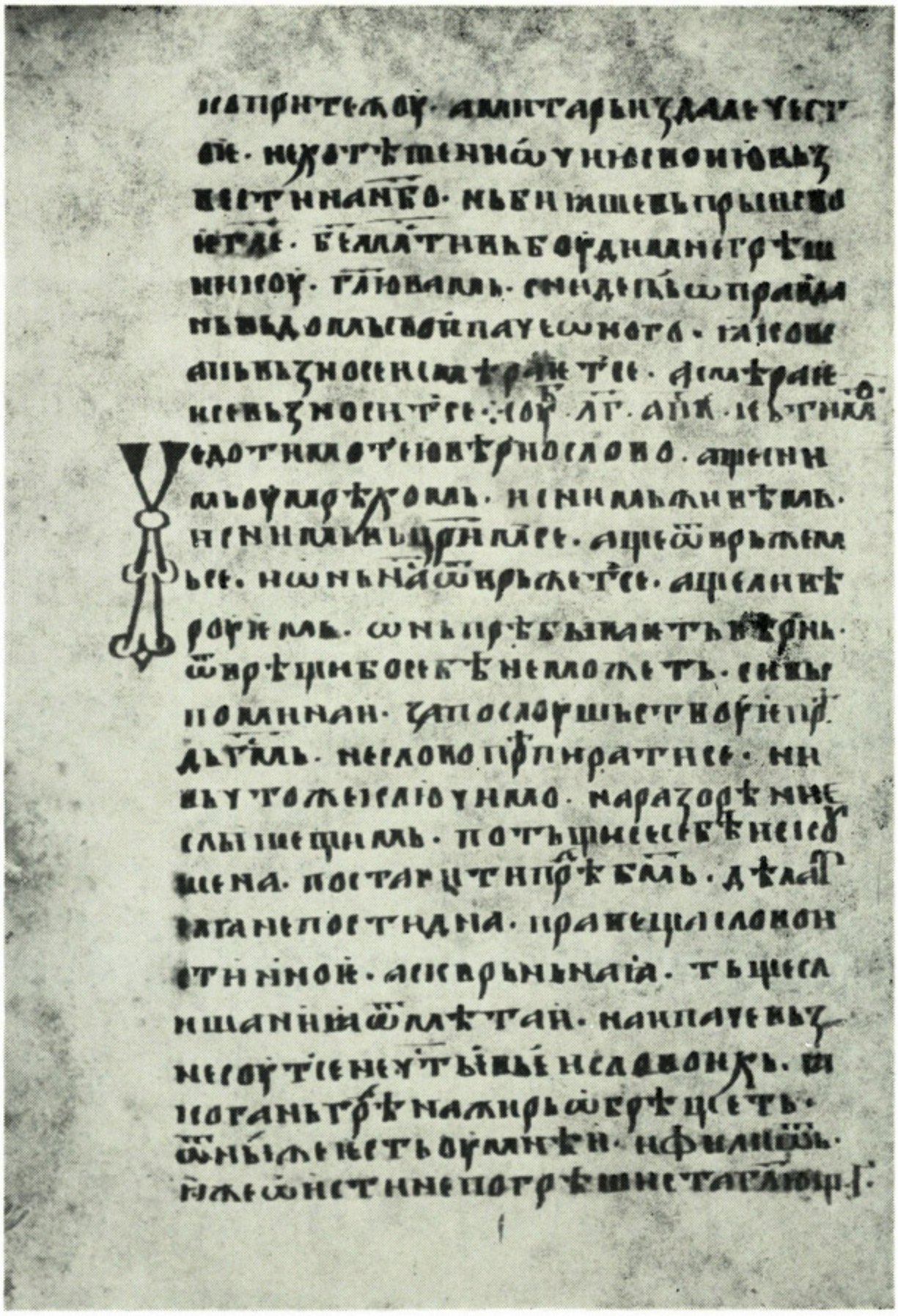

Бјелопољски одломак изборног јеванђеља и апостола XIII век,
л. 15б (PP III 3)

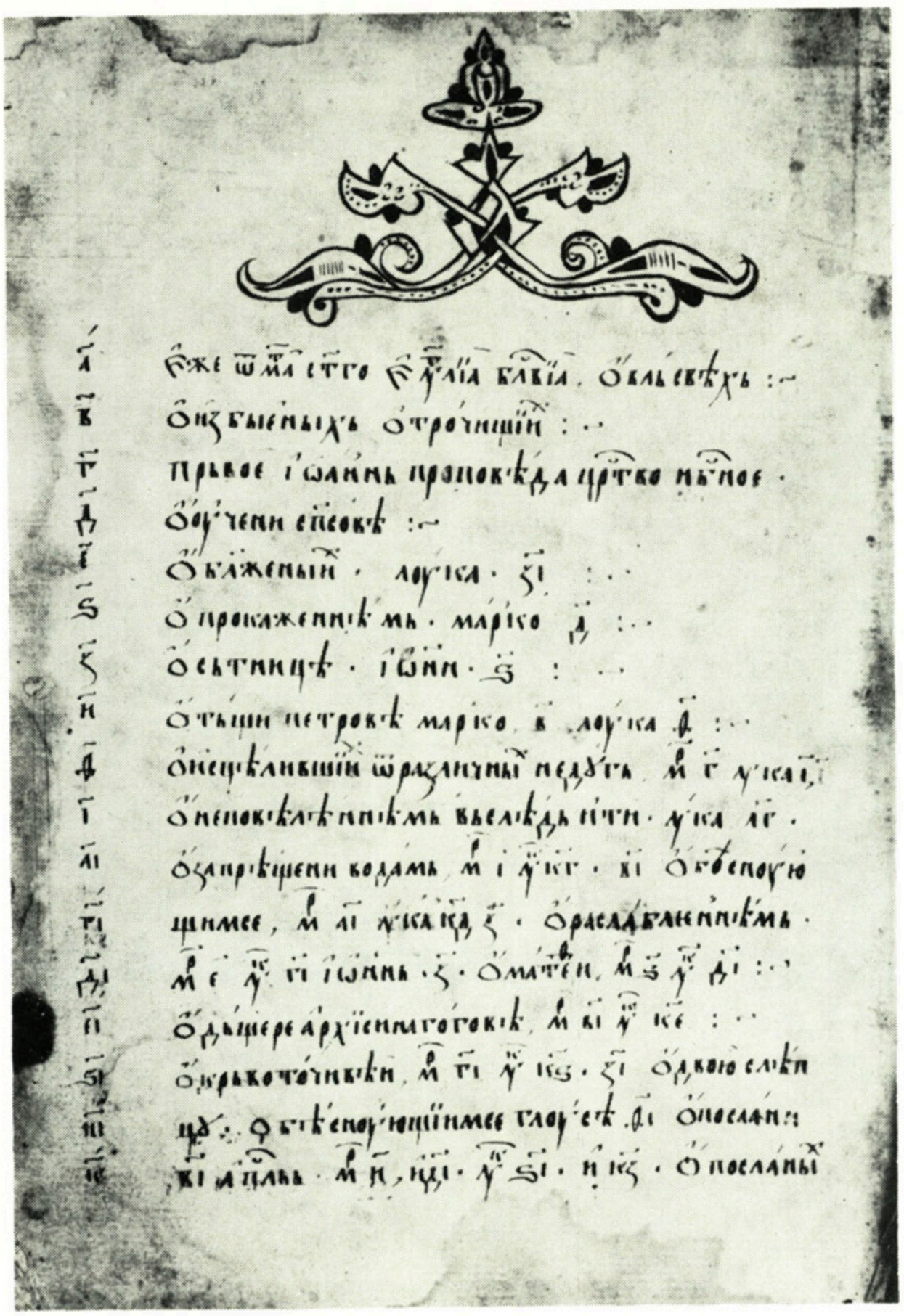

Четворојеванђеље XVI век,
л. 1б (РР III 40)

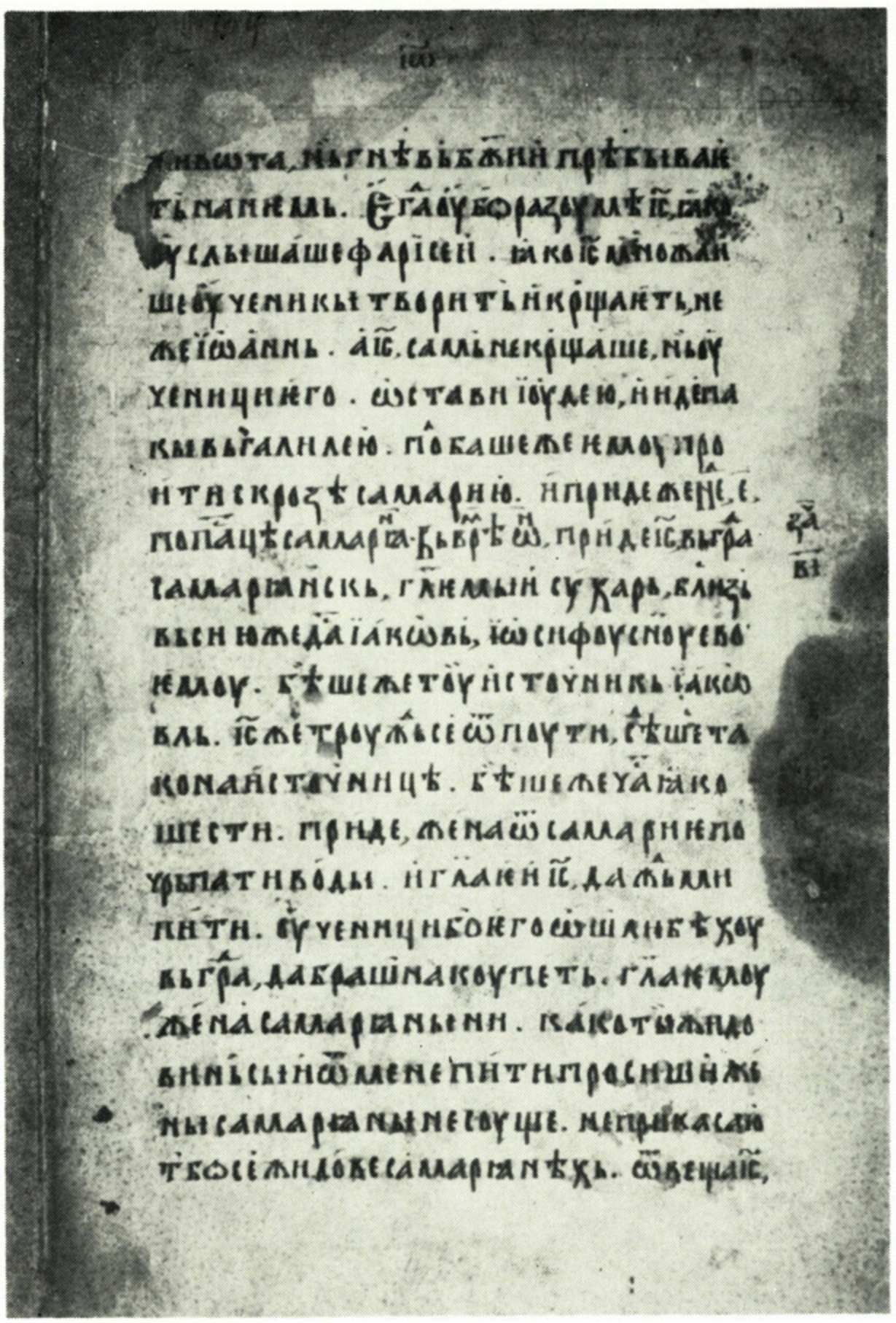

Четворојеванђеље XIV век,
л. 1а (РР III 64)

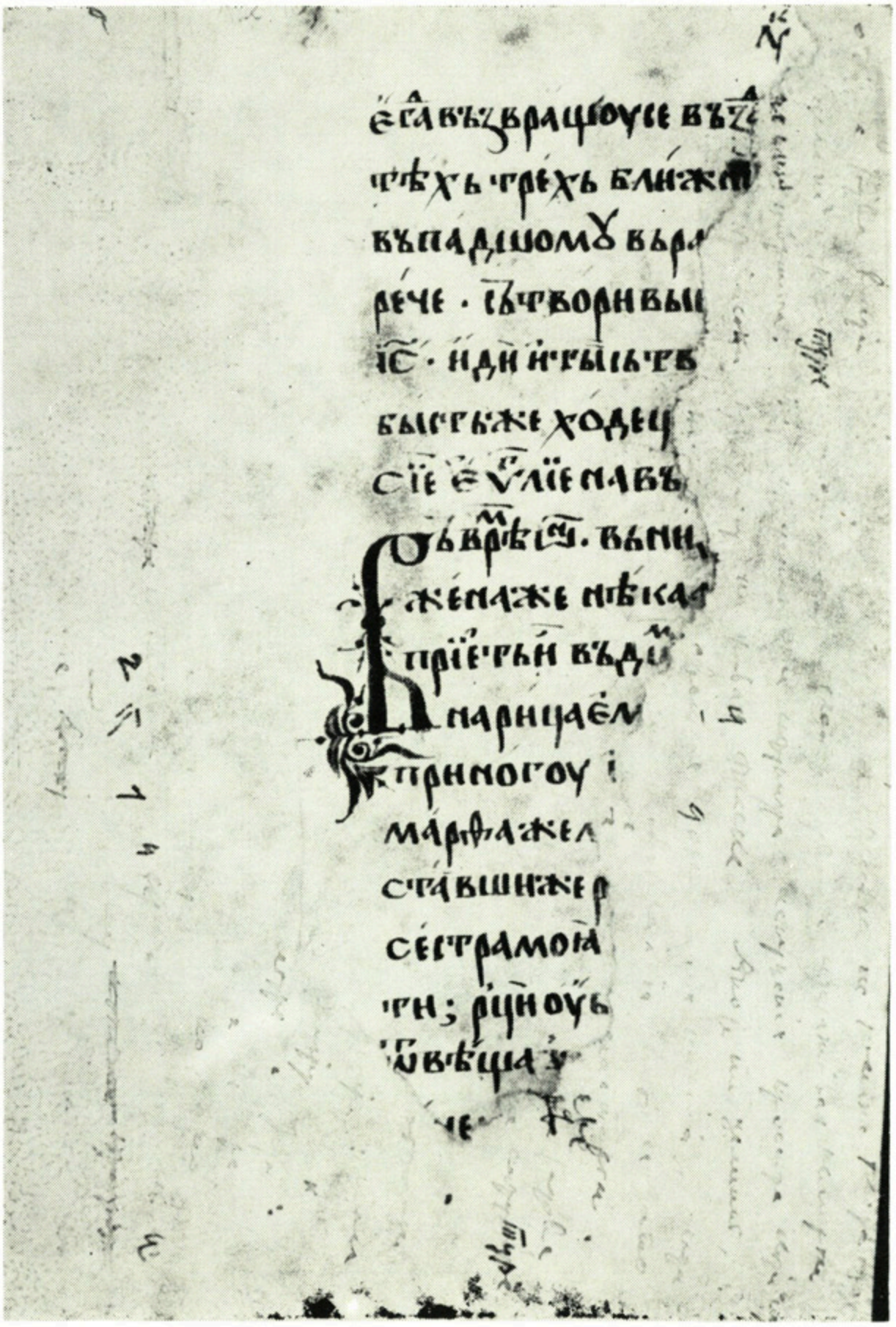

Четворојеванђеље XV/XVI век,
л. 1а (РР III 74)

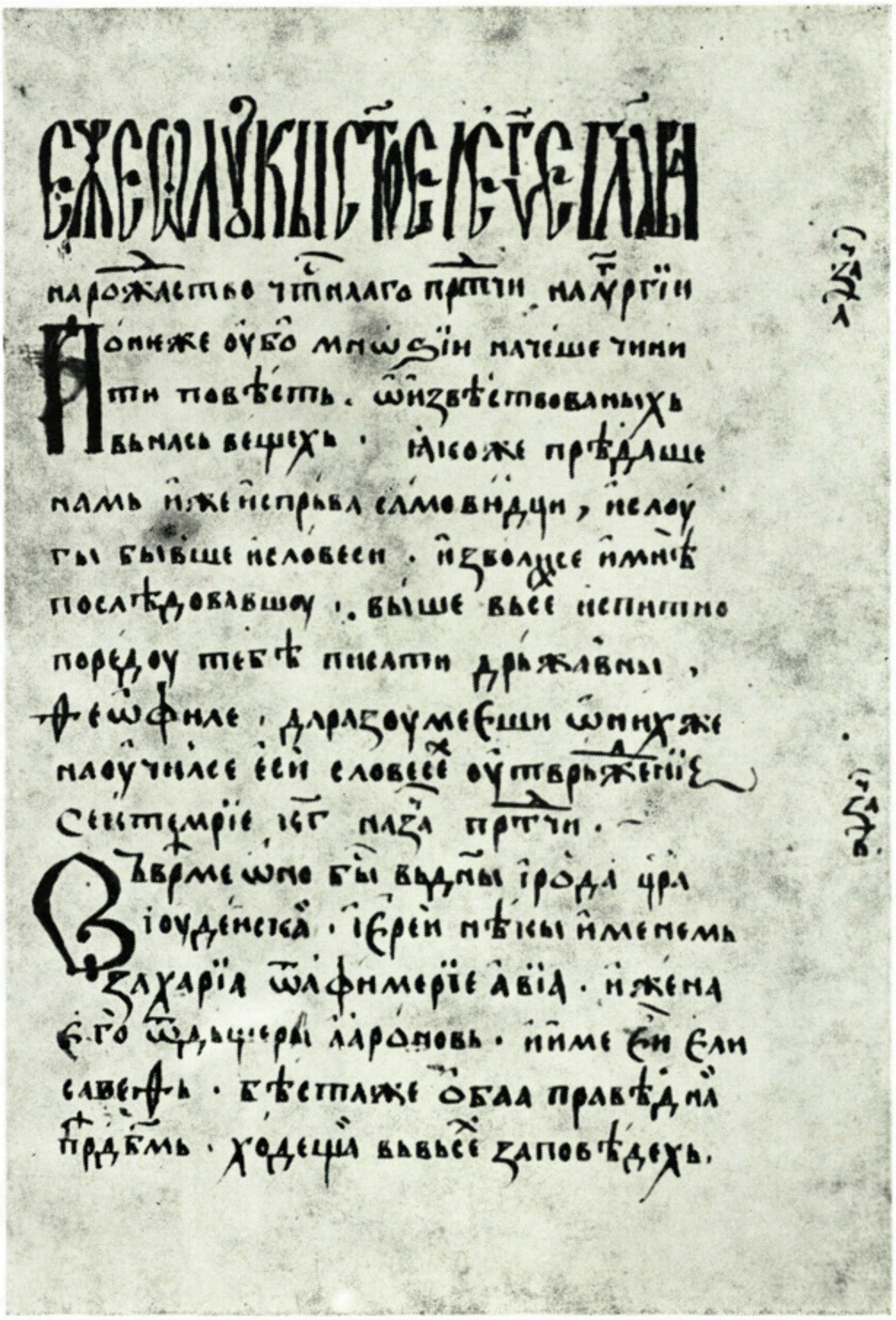

Четворојеванђеље XV и XVII век,
л. 122а (PP IV 1)

Жень бисть ѥщемаго имамь
глашін вамь, нъ немагкеше посити
мпа · ѥгда крідеть їоль, дхъ истинъ
наставитвін навсакоу истинноуіко·вто·
неѡсебѣбо глагін имать, нъ ѥлиса
ащеѵслышитъ глагін имать, иготь
доуша вьувѣсшитъ вамь Ѡпме про
ѡлівнтъ макошмоего пріметь ивьувѣ
титъ вамь Ѡтъ·ѵ·неле··
ѡѣтъ своимь оученіко всѣлікаи
мать їоць моа соуть · історадиво
макошмоего, прімоуть ивьувѣсшитъ
камь · вьмалнеѣи темь · ипаісы
вьмалѣ ноугрштьмь · якоидуісъ
ѡцоу · ѵвшѣжеѡоученікъ сгоісыкъ ·
чтоѣіѣ ежѣ гль намь · вьмалнеѣка
штьмнѣ · ипаісн вьмалъ ноугрш
тіи · идакоазъ идоуіъѡцоу · глахъ
оубо · чтоѣіѣ ежѣ гль мало · ни вьмн
чію гль · разоумѣкъ іс якохотьхоуѣо
ѡьпрашатн · ирінмь ѡѣмьлнсть
ѕатьтіи межоу собою · якорѣхъ

Четворојеванђеље XVI век,
л. 252б (PP IV 2)

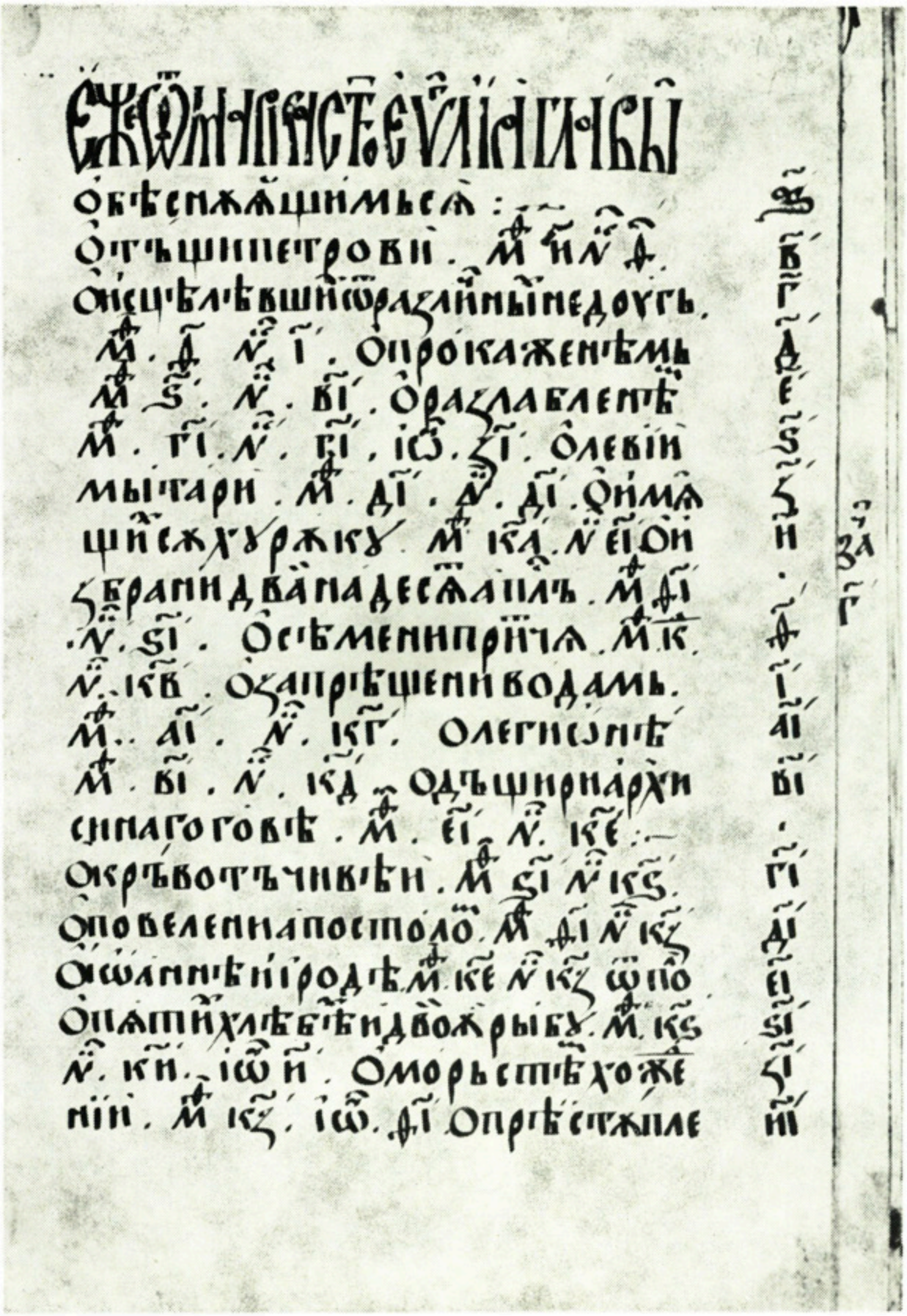

Четворојеванђеље XVI век,
л. 77а (PP IV 3)

Четворојеванђеље XVI век,
л. 78а (PP IV 4)

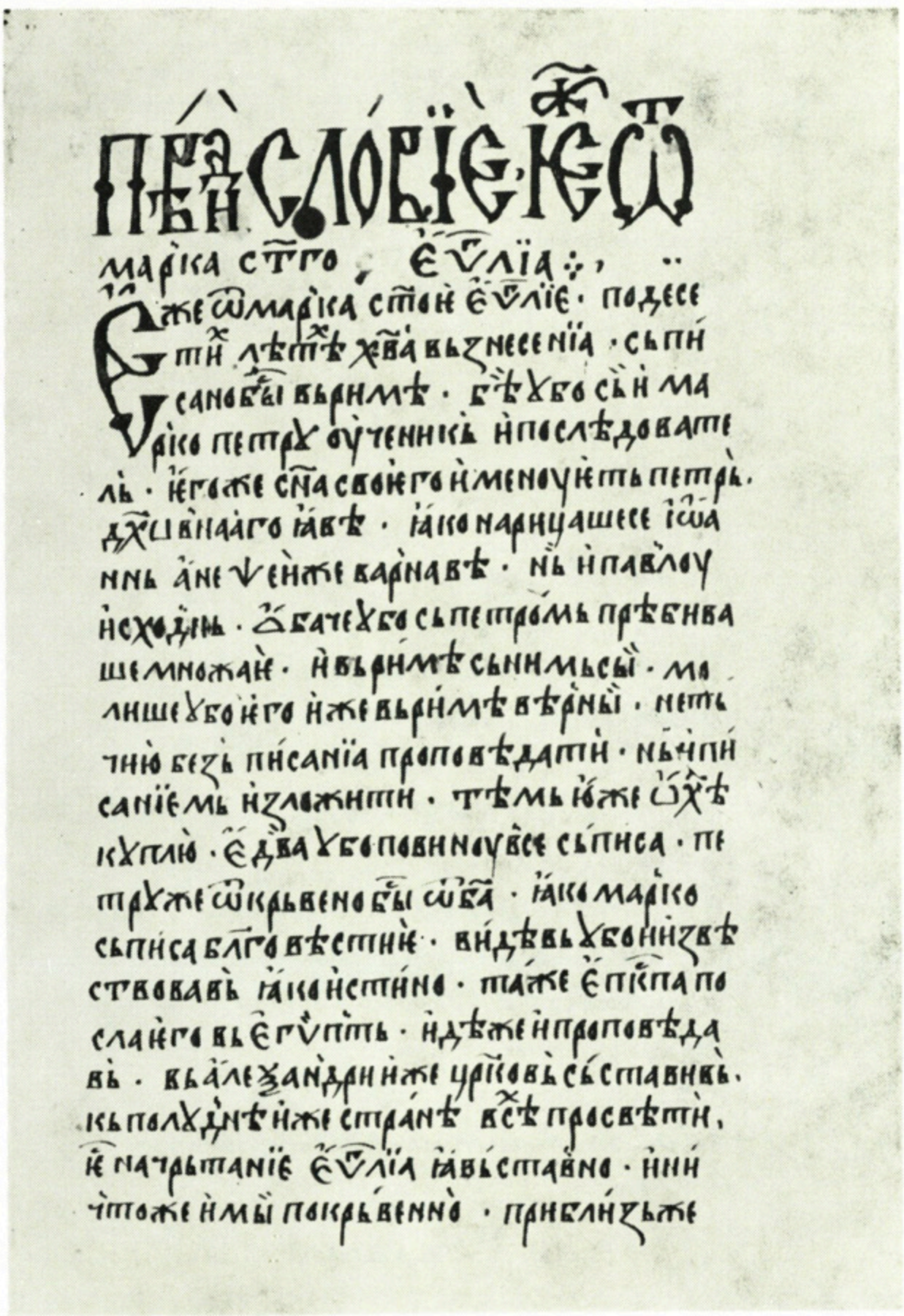

Четворојеванђеље XVI век,
л. 95а (PP IV 5)

ЕЖЕ ОТ МАРКА СВ҃ТА ЧТЕНІЕ.

Начело єѵ҃лїа їс҃ха сна бжїа. ꙗко
Ѥже пс҃анно въ пророцѣ, се азъ по
сылаю аггла моего прѣдъ лицемъ твои
мь. иже оуготовитъ поуть твои пр҃ѣдъ
тобою. глась вопїющаго въ поустыни.
оуготоваите поуть гн҃ь. правыа твори
те стьзѣ его. бы їѡаннъ крстѧ въ поу
стыни и проповѣдаѧ крщеніѥ покаа
нїа въ отпоущеніе грѣховъ. и нѣхожа
ше къ немоу вьсѧ іоудеискаа страна.
іерусалимлане, и крщахоусе вьси въ іордан
рѣцѣ отъ него. исповѣдающе грѣхы свои
ѥ. бѣше же їѡаннъ одѣꙗнь влсиѧ вельбжа
боужда. и поꙗсь оу сынъ отъ чресль
его. и ꙗдь бѣ акрїдъ и медъ дивїи. и
проповѣдаашеглѧ. грѣдетъ крпь
лїи мене вьсилѣ мене. немоужении
дѣ тоньмь поослоусе разрѣшити ремень
сапогъ его. азъ оубо крстихъ вьводѣ.
тъ же крститъ вы духомь стымь. ісо. нела.

нела пр҃ѣ просвѣщенїѥмь :·

Четворојеванђеље XVI век,
л. 71а (PP IV 6)

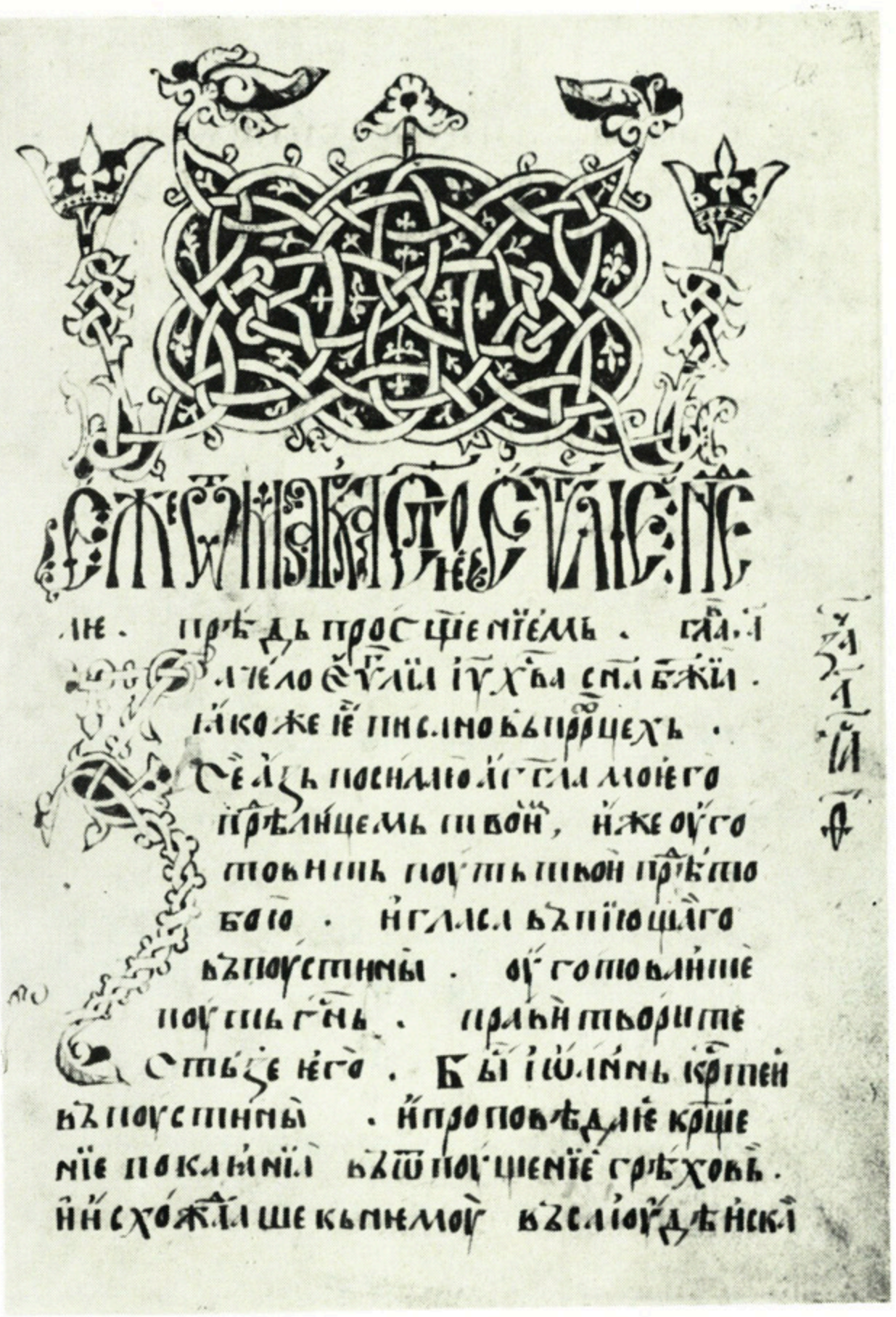

Четворојеванђеље XVI век,
л. 70а (PP IV 7)

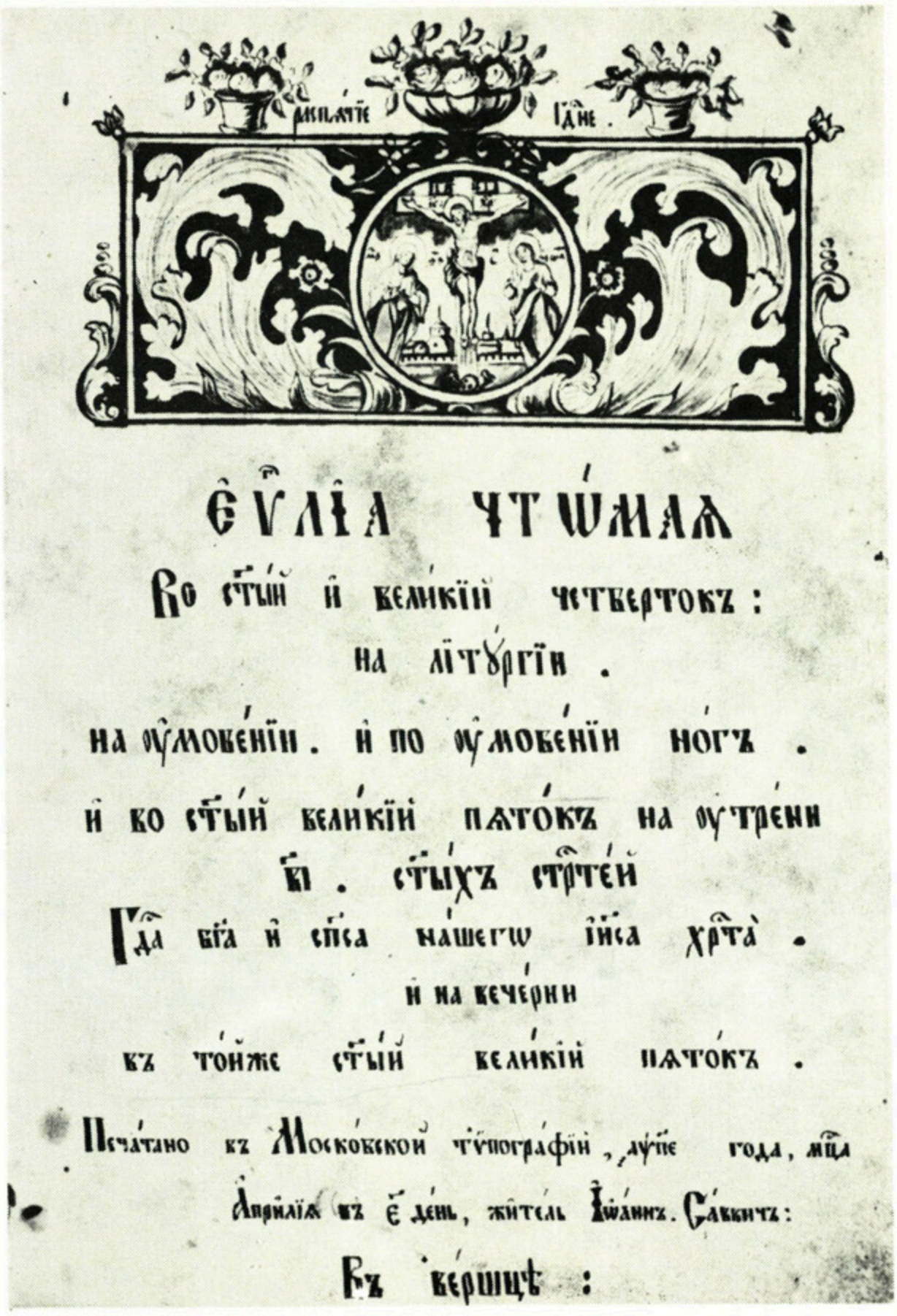

Изборно јеванђеље XVIII век, насловна страна
(PP IV 29)

PP IV 42
240 458

ІѠ

ѥісо ѥдинако родьнаго шюца ни
лъма благо нинѣшнꙗ • іѠаннъ
свѣтителѣ твѹѥть шюмѣма ивъка
глѥ • сь бѣ ѥгоже рѣхъ, ѥжѣ по
мнѣ гредꙗи, пръдъмною бꙑ, ѥісо
прьвѣѥ мене бѣ • ѥѠнѣпалмнѣꙗ
ѥго мꙑ вьсѣи прѣѥхомь • ѥблго
дѣть, вьзблꙋть • ѥісо хсомь мѠ
ѹсѣшомь, дамь бꙑ, благь ѥнѣпма
ꙗ хомь бꙑ: ѥко, пасѣть • пѣѥ, свѣ ѥ:
а ѥнѣспѣѥже вндѣ ѥнгдѣже • ѥ
дьмо родьнꙑи сѣѥсꙑ кьлиѥѣ шꙋи
ть ѥсповѣда • ѥсѣѥ ѥ свѣтѣлѣсто
іѠаннѹ • ѥгда послаше жѣдове
Ѡ ерлма ерѣѥ плѣѥ, да ѹпросѣ
ть ѥгѠ, тꙑ кто ѥсѣ • ѥѣповѣ
да, ѥмѣ Ѡврѣжѣѥ • ѥѣповѣда,
ѥко ѥѣ сѣмь азь хс • ѥѣꙑпросѣше
ѥгѠ • что оубѣѠ, ѥѣіалѣѥсѣ тꙑ •
ѥгда • ѣѣсмь • прѣсланѣсѣ тꙑ,
ѥѠвѣкꙑа • ѥѣ • рѣшѣжѣѥмоу • істо
ѥсѣ • да Ѡвѣѣть дамы послꙗвшѣмы •

Четворојеванђеље XVI век,
л. 1а (PP IV 42)

С А Д Р Ж А Ј

Поводом нашег рада (*др Вера Јерковић*) 5

КАТАЛОГ

1. Четворојеванђеље (XVI век) 11
2. Одломак апостола и јеванђеља (XVI век) 14
3. Иришки одломак апостолских и јеванђељских чтенија (XIII век) 16
4. Бјелопољски одломак изборног јеванђеља и апостола (XIII век) 18
5. Четворојеванђеље (XVI век) 20
6. Четворојеванђеље (XIV век) 24
7. Четворојеванђеље (XV/XVI век) 26
8. Четворојеванђеље (XV и XVII век) 27
9. Четворојеванђеље (XVI век) 30
10. Четворојеванђеље (XVI век) 33
11. Четворојеванђеље (XVI век) 36
12. Четворојеванђеље (XVI век) 39
13. Четворојеванђеље (XVI век) 42
14. Четворојеванђеље (XVI век) 45
15. Изборно јеванђеље (XVIII век) 48
16. Четворојеванђеље (XVI век) 51

Списак скраћеница које су коришћене у опису водених знакова 53

НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

Маја Арађански-Рајков: *Палеографски опис једног српскословенског четворојеванђеља из 1571. године* 57

Душица Грбић: *Палеографски опис рукописног четворојеванђеља из збирке рукописних књига Библиотеке Матице српске* 68

Јасмина Грковић: *Једно сведочанство о узајамним везама међу редакцијским писменостима* 83

Ксенија Минчић-Обрадовић: *Бјелопољски одломак ајракосног јеванђеља и апостола* 95

Слободанка Перкучин: *Фонетска и морфолошка анализа вршачког јеванђеља из збирке Библиотеке Матице српске* 106

Катица Шкорић: *Фонетске и морфолошке одлике рукописног четворојеванђеља из збирке Библиотеке Матице српске* 129

ЋИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књига I

ЈЕВАНЂЕЉА

Издавач
Библиотека Матице српске
Нови Сад, Ул. Матице српске 1

За издавача
Душанка Исијанов

Главни и одговорни уредник
Вера Милосављевић

Технички уредник
Мирјана Јовановић

Корице
Оскар Штефан

Коректор
Душанка Видаковић

Тираж
600 примерака

ISBN 86-80061-03-4

Штампа
„МИНЕРВА", Суботица
1988

CIP — Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

655.4/.5 (497.113 Novi Sad): 003.349.2/.7

ЋИРИЛСКЕ рукописне књиге
Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске. — Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1988— . — књ. ; 25 см

Књ. 1: Јеванђеља / Маја Арађански-Рајков . . . [и др.] ; редактор Вера Јерковић. — 1988. — 139 стр., [16] стр. с таблама.

ISBN 86-80061-03-4

БИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БМС